RETAMAXIK RI KAQCHIKEL CH'AB'ÄL

NAB'EY WUJ

•

Tz'ib'anel:
Martín Chacach Cutzal

B'anöy Wachib'äl:
Margarita Ramírez

Universidad Rafael Landívar
Instituto de Lingüística
Guatemala, 1992.

RETAMAXIK RI KAQCHIKEL CH'AB'ÄL

NAB'EY WUJ

•

Tz'ib'anel:
Martín Chacach Cutzal

B'anöy Wachib'äl
Margarita Ramírez

Universidad Rafael Landívar
Instituto de Lingüística
Guatemala, 1992

Colección: Materiales Educativos en Lenguas Mayas
Serie: Kaqchikel
Area: Lenguaje
Directora de Colección: Guillermina Herrera
Editor: Ernesto Loukota S.
Autor: Martín Chacach Cutzal
Ingreso y Diagramación: Rolando Chacach Catú
Portada e ilustración: Margarita Ramírez

Rucholajem re samaj

OKB'ÄL TZIJ

Ri qatinamit ruchajin k'ïy nojib'äl, jun chi ke re nojib'äl re' ja ri qach'ab'äl; xa roma k'a ri qach'ab'äl ütz nqasöl rub'anikil ri qak'aslem, xa roma ri qach'ab'äl netamäx qawäch wi röj K'iche' winäq, wi röj Kaqchikel winäq, wi röj Mam winäq; ja ri qach'ab'äl yojq'alajirisan chi kiwäch ch'aqa chïk ruwach'ulew.

Re jun xti wuj xqatz'ib'aj apo kichin ri xtani', ri alab'o', ri ak'wala' man xk'ut ta chi kiwäch rucholajem ri qach'ab'äl, qetaman jumül achike roma ri qate' qatata' ke re' xkinojij pa qawi'; man roma ta k'a ke ri' qak'ulwachin kan ta xtisach rucholajem ri qak'aslem, k'o chi eqal eqal nqanük' ri kisipan kan ri qati't qamama' e mayab' taq winäq chi qe.

Chi rupam re xti wuj re' xqajo' ta xqachöl apo ri nb'an pa jun tijob'äl jay, akuchi' ri tijoxel nuk'ül kitzij ri winäq k'o jata'q ketamab'al, ri winäq ri k'o jata'q kina'oj pa ruwi' ri qak'aslem, pa ruwi' ri etamab'äl chuqa' pa ruwi' ri ach'alal ri'il, qitzij na wi man kan ta k'ïy tzij k'o pa ruwi' re tzij re', xa ütz k'a nnimirsäx ri tzij e qaya'on chi rupam; ri jutanaj chïk xqajo' ta xojtzijon pa ruwi' ri ruk'ojlem ri qatinamit, xa ütz chuqa' ye'ukusäx ch'aqa chïk tzij ri nnimarsan ruk'ojlen re tanaj re'.

Ri yalan k'atzinel chi nretamaj jun winäq ja ri xtaq tzij nk'atzin chi ruk'utuxik rutzil ruwäch jun winäq, ri yatikïr nak'utuj jata'q ri achike nrajo' ri k'aslem, ke ri eqal nnimär ri retamab'al pa ruwi' ri Kaqchikel; k'atzinel chuqa' chi ri winäq retaman chïk b'a' ri qach'ab'äl, xa ütz nuk'utuj chi ke ri winaqi' ch'aqa chïk tzij nkajo' ri nketamaj.

Nimaläj nqak'awomaj rutob'al rik'in pwaq ri Tata'aj kichin ri qajnäq taq ruwach'ulew, -Holanda-, ri xto'on rik'in rub'anikil re wuj re'; chuqa' ri MISEREOR ri xto'on chi rij relasaxik re wuj re' chuqa' ke k'a ri' nqak'awomaj apo rutob'al ri Programa de Naciones Unidas PNUD, ri uk'wayon rucholajem re samaj xya'on ruk'aslem re wuj re'.

RI RUQ'AJARIK RE WUJ RE'

RI NIMALÄJ RUQ'AJARIK

• Nrayb'äx chi ri Kaqchikel ch'ab'äl xa yalan ta xtb'enimär rukusaxik chi kikojöl ri e Kaqchikela' winäq.

•• Xa xtnimär ta chuqa' ri kikuqub'ab'äl k'u'x konojel ri qawinaq pa ruwi' ruk'ojlem ri qach'ab'äl Kaqchikel.

••• Chuqa' nqarayb'ej chi konojel ta ri qawinaq man ta xtkiya' kik'ïx ri qate' qatata' e poqolaj e sanayi' chïk apo, xa xtkikusaj ta ri qach'ab'äl chi rupam ri kik'aslem.

•••• Wi konojel ri qawinaq xtnimär kina'oj pa ruwi' ri qach'ab'äl, qanojib'al, man jun xtk'is ta ri kisipan kan ri qati't qamama' chi qe.

RI NRAYB'ÄX CHI TKETAMAJ RI TIJOXELA'

• Xa xtketamaj ta ri tijoxela' jun ka'i' oxi' Kaqchikel ch'ab'äl richin q'ejelob'äl chi rupam ri tijob'äl jay.

•• Xa xtketamaj ta ri tijoxela' yetzijon jub'a' pa Kaqchikel ch'ab'äl.

••• Nrayb'äx chi ri ak'wala', ri alab'o', ri xtani' xa jeb'el ta ütz xtkib'än chi re rub'ixik ri Kaqchikel ch'ab'äl.

•••• Xa xkek'iyïr ta kik'ojlem ri wuj e tz'ib'an pa ruwi' ri qach'ab'äl.

— Chuqa' nrayb'äx chi ri tijoxela' xketikïr ta xtkikusaj ri Kaqchikel ch'ab'äl.

RUCHOLAJEM RI CHOLTZ'IB'

Ri tz'ib' ye'ik'atzin chi re rutz'ib'axik ri qach'ab'äl ja re' rucholajem.

Ri k'uxatzib':
a, ä, i, ï, o, ö, u, ü.

Ri ch'akulal tz'ib':
b', ch, ch', j, k, k', l, m, n, p, q, q',
r, s, t, t', tz, tz', w, x, y, '.

Ri tz'ib' richin ichinab'äl.
Taq nawajo' nawichinaj jun tzij k'atzinel nawetamaj ri rucholajem. Ka'i' molaj re xtaq tz'ib' re':

Jun molaj taq jun tzij ntikïr rik'in jun k'uxatz'ib', ja re' ri rucholajem:

	Ri rukusaxik	
w-	*wey*	*mi diente*
aw-	*awey*	*tu diente*
r-	*rey*	*su diente (de él o ella)*
q-	*qey*	*nuestro diente*
iw-	*iwey*	*dientes de uestedes*
k-	*key*	*diente de ellos*

Ri jun chïk molaj ye'ukusäx taq jun tzij ntikïr rik'in jun ch'akulal tz'ib', ja re' ri rucholajem:

	Ri rukusaxik	
nu-	*nuch'akat*	*mi silla*
a-	*ach'akat*	*tu silla*
ru-	*ruch'akat*	*su silla (de él o ella)*
qa-	*qach'akat*	*nuestra silla*
i-	*ich'akat*	*silla de ustedes*
ki-	*kich'akat*	*silla de ellos*

Ronojel ri tzij ruchajin ri qach'ab'äl Kaqchikel ja ka'i' molaj taq tz'ib' re ye'ukusäx taq nawajo' nawichinaj.

Ri tzij ye'ukusäx chi ruwäch jun tzij ri nub'ij jun samaj richin wakamin.
Wi rat achapon rub'anik jun samaj wakamin ye'akusaj re tzij re':

	Rukusaxik	
y-	*yitz'ib'an*	*escribo*
y-	*yatz'ib'an*	*escribes*
n-	*ntz'iban*	*escribe él o ella*
y-	*yojtz'ib'an*	*escribimos*
y-	*yixtz'iban*	*escriben ustedes*
y-	*yetz'ib'an*	*escriben ellos o ellas*

Jun chi'k tzij:

	Ri rukusaxik	
y-	*yinatin*	*me baño*
y-	*yatatin*	*te bañas*
n-	*natin*	*se baña él o ella*
y-	*yojatin*	*nos bañamos*
y-	*yixatin*	*se bañan ustedes*
y-	*ye'atin*	*se bañan ellos o ellas*

Ri tz'ib' ye'ukusäx taq xik'o yan kan b'a' ri samaj qab'anun ja re' rub'anikil:

	Rukusaxik ri tz'ib':	
x-	*xitz'uye'*	*me senté*
x-	*xatz'uye'*	*te sentaste*
x-	*xtz'uye'*	*se sentó él o ella*
x-	*xojtz'uye'*	*nos sentamos*
x-	*xixtz'uye'*	*se sentaron ustedes*
x-	*xetz'uye'*	*se sentaron ellos o ellas*

Jun chi'k tzij:

	Rukusaxik ri tz'ib':	
x-	*xinetz'an*	*jugué*
x-	*xatetz'an*	*jugaste*
x-	*xetz'an*	*jugó él o ella*
x-	*xojetz'an*	*jugamos*
x-	*xixetz'an*	*jugaron ustedes*
x-	*xe'etz'an*	*jugaron ellos o ellas*

Ri tz'ib' ye'ukusäx taq nawajo' nab'ij jun samaj chi qawäch apo:

	Ri rukusaxik	
xk-	*xkimeson*	*barreré*
xk-	*xkameson*	*barrerás*
xt-	*xtimeson*	*barrerá él o ella*
xk-	*xkojmeson*	*barreremos*
xk-	*xkixmeson*	*barrerán ustedes*
xk-	*xkemeson*	*barrerán ellos o ellas*

Jun chi'k tzij:

	Ri rukusaxik	
xk-	*xkinetz'an*	*jugaré*
xk-	*xkatetz'an*	*jugarás*
xt-	*xtetz'an*	*jugará él o ella*
xk-	*xkojetz'an*	*jugaremos*
xk-	*xkixetz'an*	*jugarán ustedes*
xk-	*xke'etz'an*	*jugarán ellos o ellas*

Ja re' ri jun ka'i' xtaq na'oj nqajo' nqaq'alajirisaj apo chi re ri tijonel, chi re ri tijoxel, chi re ri winäq nrajo' nretamaj rucholajem ri qach'ab'äl.

NAB'EY TANAJ
RI TIJOXEL PA RUTIJOB'AL

NAB'EY TIJONÏK

1. Ri na'oj tikirem retamaxik.
1.1. Nrayb'äx chi ri tijoxel nretamaj achike ruq'ij ri Kaqchikel ch'ab'äl.
1.2. Chuqa' richin nretamaj jun ka'i' oxi' xtaq tzij pa qach'ab'äl: yin, rat, rija'.
1.3. Eqal nq'ax pa rujolom jun ka'i' oxi' xtaq tzij ri achike nub'ij ri tijonel.

2. Rucholajem ri tijonïk.

2.1. Kikotem tzij.

Chi rupam re jun xti ramaj re', ri tijonel ntzijon kik'in ri tijoxela' rik'in ronojel rukikotem; re tzij re' ütz nub'än pa kaxlan ch'ab'äl.

Ri tijonel nukanuj rub'anikil richin chi ri tijoxela' yekikot chi ruk'ulik ri tijonïk. Ri tijonel nukanuj rub'ixik chi kiwäch ri tijoxela', richin nuyïk kik'u'x, richin yekikot nketamaj ri Kaqchikel ch'ab'äl. Nutzijoj chi yalan ruq'ij jun winäq ri retaman ka'i' ch'ab'äl.

2.2. Rub'ixik ri tijonïk.

Wakamin ri tijonel nuk'üt rub'ixik ri nab'ey taq tzij chi ke ri tijoxela'.
Chuqa' nub'ij chi ke ri tijoxela' chi xa chöj tkak'axaj, k'a rija' na xtib'in taq ütz chïk nkikamluj rije'.

Nab'ey, ri tijonel yeroyoj e ka'i' tijoxela', k'a ri' nub'ij:
T. Tiwak'axaj, tiwak'axaj.
T. Yin (nuk'üt qa ri' ri tijonel),
rat (ncha' che ri k'o chi ruwäch),
rija' (ncha' che ri k'o xe kixkïn).

Ri tzij nuk'üt ri tijonel:
- yin
- rat
- rija'
- tijonel

K'a ri' nub'ij chi re jun tijoxel chi tukamluj ri xub'ij rija'.
Ri tijoxel nub'ij:
A. Yin (nuk'üt qa ri' rija'),
rat (ncha' chi re ri k'o chi ruwäch),
rija' (ncha' chi re ri k'o xe ruxkïn).

Wakamin konojel nkikamluj ri oxi' tzij xuk'üt qa ri tijonel.
Ri tijonel ütz nub'ij chi ke ri tijoxela' chi tkib'ij konojel, pa taq tzob'aj chuqa' chi

T. Wakamin tib'ij iwonojel:
A. Yin,
rat,
rija'.

kijujunal.

AA. Yin, rat, rija'.
T. Jun b'ey chïk
AA. Yin, rat, rija'.

K'a ri' ri tijonel nuk'üt ri tzij "tijonel".

T. Wakamin tib'ij iwonojel ri tzij: tijonel.
Ri tijoxela' nkib'ij:
AA. Tijonel.
T. Jun b'ey chïk:
AA. Tijonel, tijonel, tijonel...

Ri tijonel nuq'alajirisaj achike rub'ixik ri tz'ib' "l" taq nuk'isib'ej ri tzij.
Pa kaxlan tzij jun wi rub'ixik chi ruwäch ri Kaqchikel ch'ab'äl.

Ri tijonel nuq'alajirisaj rub'ixik ri "l". Rub'ixik re tz'ib' re', ri kaq'ïq' nq'ax xe taq ruxkïn ri awaq'.
Ri tijoxela' ütz nkib'ij re jun ka'i' tzij re':

Pa Kaqchikel	Pa kaxlan
tonel	tonel
nel	nel
yel	hiel

K'atzinel chi ri tijoxela' nketamaj rub'ixik ri tz'ib' taq nuk'isib'ej jun tzij.

2.3. Ri tijonïk nq'ax pa kijolom ri tijoxela'.
Wakamin ri tijonel nuk'üt chi kiwäch ri tijoxela' ri tzij:
- kixpa'e'
- kixtz'uye'

Ri tijonel nub'ij chi ke ri tijoxela':
T. Kixpa'e'.
O. Ri tijoxela' yepa'e'.

T. Kixtz'uye'.
O. Ri tijoxela' yetz'uye'.

K'a ri' nub'ij chi re jun tijoxel re tzij re'.

Ri tijonel nub'ij chi re jun tijoxel:
T. Kapa'e' (nuk'üt rik'in ruq'a').
O. Ri tijoxel npa'e'.

T. Katz'uye' (nuk'üt rik'in ruq'a').
O. Ri tijoxel ntz'uye'.

2.4. Rukusaxik ri tijonïk.

Ri tijonel nub'ij chi ke ri tijoxela' chi yeq'ax apo chi kiwäch ri kachb'il richin nkib'ij ri tzij xketamaj.

Ke re' nub'än nq'ax rik'in jun chïk, jun chïk richin nkanäj pa kijolom ri tijoxela' achike nb'ïx chi ke.

Ri tijonel nroyoj jun tijoxel:

T. Rat a Tojil katan pe ke re'; (k'a ri' nub'ij chi re ronojel ri xretamaj yan). Richin nq'ax pa rujolom nub'ij chi re pa kaxlan ch'ab'äl.

Ri tijoxel nub'ij:

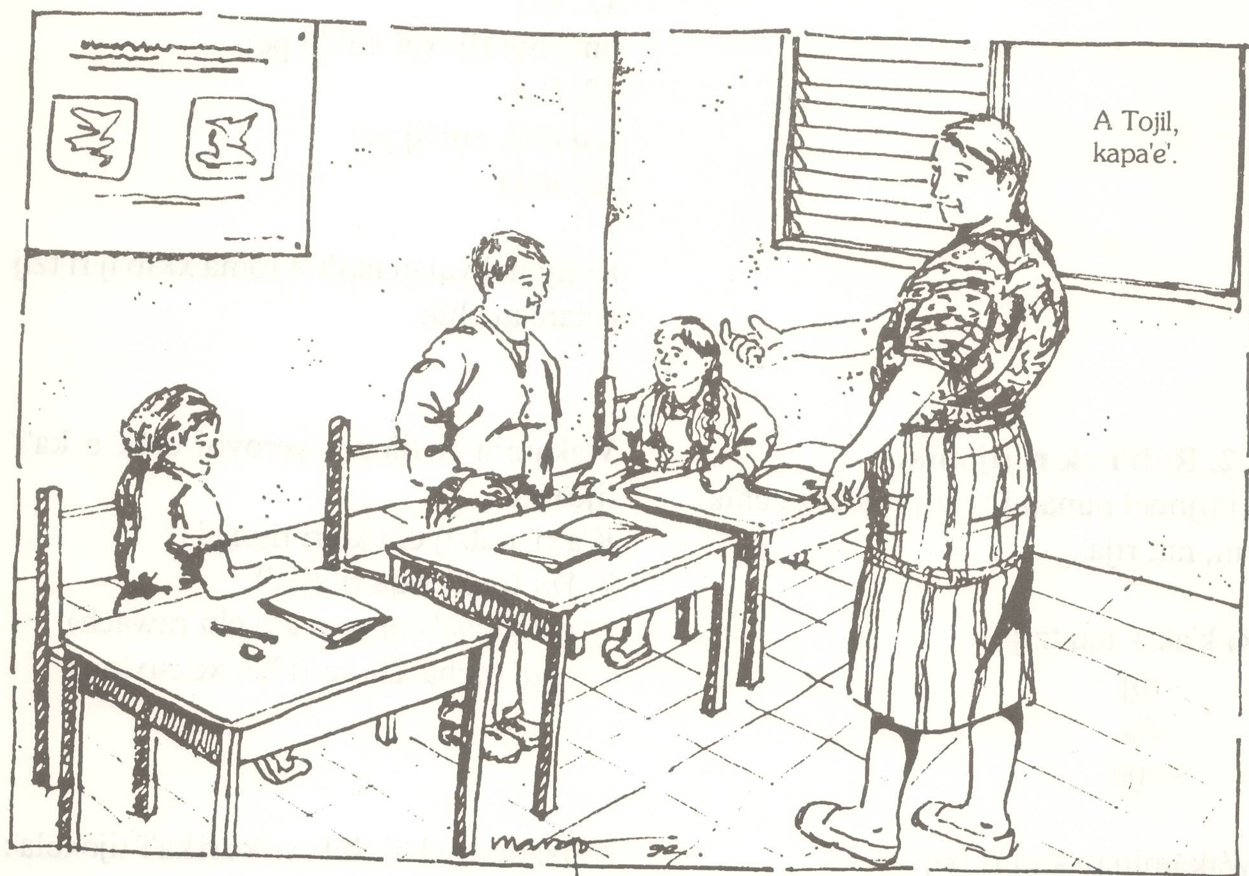
A1. Yin, rat, rija'.

T. Jun chïk tijoxel.

A2. Yin, rat, rija'.

T. Jun chïk tijoxel.

A3. Yin, rat, rija'.

K'atz'inel chi ri tijonel nub'ochi'ij kik'u'x ri tijoxela', nub'ij chi ke chi jeb'el ütz rub'ixik xkib'än chi re ri jun ka'i' tzij xketamaj.

NAB'EY TANAJ
RI TIJONEL PA RUTIJOB'AL

RUKA'N TIJONÏK

1. Ri na'oj tikirem retamaxik.
1.1. K'atzinel chi ri tijoxela' nkinataj ri jun ka'i' oxi' taq tzij xketamaj ri pa nab'ey tijonïk.
1.2. Chi rupam re tijonïk re' ri tijoxel nretamaj ri tzij: tijoxel.
1.3. Nretamaj chuqa' ri tijoxel ri tzij: yin in, rat at, rija'...
1.4. Chuqa' nq'ax pa rujolom taq ri tijonel nub'ij ri tzij: kixpa'e', kixtz'uye'; kapa'e', katz'uye'.

2. Rucholajem ri tijonïk.
2.1. Kikotem tzij.

Ri tijonel ntzijon xti b'a' kik'in ri tijoxela' pa kaxlan ch'ab'äl pa ruwi' ri jun ka'i' tzij xketamaj yan, nub'ij chi ke chi man jun k'ayew ta nketamaj ri Kaqchikel ch'ab'äl.

Ri tijonel nukanuj rub'ixik chuqa' yerukanuj ri yeb'an pa ruwi' re jun tijonïk re'.

Nab'ey, ri tijonel nuk'utuj chi ke achike rub'ixik ri jun ka'i' tzij ketaman chïk.

T. Tib'ij ri tzij iwetaman.

Jun chi ke ri tijoxela' xch'o'n pe, xub'ij:

A1. Yin.

Jun chïk tijoxel xub'ij pe:

A2. Rat.

Jun chïk xub'ij pe:

A3. Rija'.

Ri tijonel yalan nkikot roma xkib'ij ri tzij ketaman chïk.

2.2. Rub'ixik ri tijonïk.

Ri tijonel nunataj ri tzij ruk'utun chïk: yin, rat, rija'.

Ri k'ak'a' taq tzij:

- röj
- rïx
- rije'

Wakamin ri tijonel yeroyoj chïk e ka'i' tijoxela'.

K'a ri' nub'ij chi ke ri tijoxela':

T. Yin (nuk'üt qa ri' rija'),
rat (ncha' chi re ri k'o chi ruwäch),
rija' (ncha' chi re ri k'o xe ruxkïn).

Wakamin nuk'üt ri tzij:
Yin in tijonel.
Rat at tijoxel.

Wakamin nub'ij chïk chi ke ri ka'i' tijoxela':

T. Yin in tijonel (nuk'üt qa ri' rija').

T. Rat at tijoxel (nuk'üt apo ri k'o chi ruwäch).

Rija' tijoxel.

T. Rija' tijoxel (nuk'üt apo ri k'o xe ruxkïn). K'atzinel chi ri tijonel nub'ij kamul oxmul.

Ri tijonel nub'än chi ri tijoxela' nkikamluj ri nub'ij ri tijonel.

T. Wakamin iwonojel tib'ij: yin in tijoxel.
AA. Yin in tijoxel.
T. Jun b'ey chïk.
AA. Yin in tijoxel.

T. Wakamin iwonojel tib'ij: rat at tijonel.
AA. Rat at tijonel.
T. Jun b'ey chïk.
AA. Rat at tijonel.

Ri tijonel nuk'üt ri tzij:
Röj öj tijoxela'.
Rïx ix tijoxela'.
Rije' e tijoxela'.

Ri tijonel yeroyoj e waqi' tijoxela', k'a ri' yerub'än oxi' tzob'aj chi ke:
T. Röj öj tijoxela' (ncha' rija' k'o chi kikojöl ri ka'i' tijoxela').
T. Rïx ix tijoxela' (ncha' chi ke ri e k'o chi kiwäch).
T. Rije' e tijoxela' (ncha' chi ke ri e k'o xe kixkïn).

Ke re' chuqa' nub'än kik'in ri jun chïk tzob'aj chuqa' kik'in ri rox tzob'aj.

2.3. Ri tijonïk nq'ax pa kijolom ri tijoxela'.

Ri tijonel nub'ij chi ke ri tijoxela' chi nuk'utuj ri tijonïk pa taq tzob'aj chuqa' chi kijujunal.

Ri tijonel nub'ij:
T. Yin in tijonel, ¿achike ri rat?
Ri tijoxel nub'ij pe:
A1. Yin in tijoxel.

T. ¿Achike ri rat?
A2. Yin in tijoxel.

T. ¿Achike ri rat?
A3. Yin in tijoxel.

2.4. Rukusaxik ri tijonïk.

Ri tijonel nuk'üt apo ri tijoxel man chi re ta nk'utüx ri tzij.

Wakamin ri tijonel nuk'utuj ri k'o xe kixkïn ri tijoxel.

T. ¿Achike rija'?
A3. Rija' tijoxel.

T. ¿Achike rija'?
A4. Rija' tijoxel.

Ke re' ütz nuk'utuj chi ke jun ka'i' oxi' tijoxela'.

T. ¿Achike ri yin?
A5. Rat at tijonel.

T. ¿Achike ri yin?
A6. Rat at tijonel.

Ke re' nuk'utuj chi ke ri tijoxela'.

Röj öj tijoxela'.

NAB'EY TANAJ
RI TIJONEL PA RUTIJOB'AL

ROX TIJONÏK

1. Ri na'oj tikirem retamaxik.
1.1. Chi rupam re tijonïk re' ri tijoxel nretamaj rub'ixik chuqa' rutz'ib'axik jun ka'i' tzij rik'in ri tz'ib' "b' ".
1.2. Ri tijoxel nretamaj ruq'ajarik ri tijob'äl.
1.3. Chuqa' nunataj kisik'ixik chuqa' kitz'ib'axik ri tzij retaman chïk.

2. Rucholajem ri tijonïk.
2.1. Kikotem tzij.

Ri tijonel nuk'üt chi ke ri tijoxela' achike nkitz'et ri chi ruwa xan; pa ruwi' re' nkitzijoj pe ri nkitz'et pa kaxlan ch'ab'äl. Chuqa' ütz nuk'utuj chi ke ri jun ka'i' tzij ketaman chïk.

Ri tijonel yerukanuj ri ye'ik'atzin chi rupam re tijonïk re', chuqa' nunojij ri samaj yerub'än.
Ri tijonel wakamin nub'än ruwachib'äl jun tijob'äl jay, ja re' nuq'olij chi ruwa xan.
T. ¿Achike nitz'et wawe'? (ncha' chi ke).
Ri tijoxela' nkib'ij pe ri nkitz'et pa kaxlan ch'ab'äl.

2.2. Rub'ixik ri tijonïk.

Ri tijonel nub'ij chi ke ri tijoxela' chi ri nab'ey taq b'ey nub'ij ri k'ak'a' tzij, chöj nkak'axaj; k'a taq xtub'ij na chi ke k'a ri' nkib'ij rije'.

Ri k'ak'a' taq tzij nretamaj ri tijoxel:
- tijob'äl
- xul
- kolo'
- tïx
- kuk
- ja re' (taq k'o naqaj)
- ja la' (taq natzu' apo)

T. Ja re' jun tijob'äl (nuk'üt apo ri tijob'äl).
T. Ja re' jun tijob'äl.
T. Tib'ij iwonojel.
AA. Ja re' jun tijob'äl.
T. Jun b'ey chïk.
AA. Ja re' jun tijob'äl.

T. ¿Achike re'?
Ri tijoxela' nkib'ij:
AA. Ja re' jun xul.

T. ¿Achike la'?
AA. Ja la' jun kolo'.

T. ¿Achike re'?
AA. Ja re' jun tïx.

T. ¿Achike la'?
AA. Ja la' jun kuk.

2.3. Ri tijonïk nq'ax pa kijolom ri tijoxela'.
Ri tijonel nunataj ri ruka'n tijonïk.

Ri tijonel nuk'utuj chi kijujunal ri tijoxela'.
T. ¿Achike re'?
A1. Ja re' jun tijob'äl.

T. ¿Achike la'?
A2. Ja la' jun kuk.

T. ¿Achike re'?
A3. Ja re' jun tïx.

T. ¿Achike la'?
A4. Ja la' jun xul.

T. ¿Achike rat?
A5. Yin in tijoxel.

Chi rupam re xti ramaj re' ri tijonel nuk'üt rusik'ixik ri tz'ib' "b' ".

T. Wakamin tijoxela' nib'ij re jun ka'i' oxi' taq tzij re'.
Nujunumaj rub'ixik rik'in ri kaxlan.

kab'	cab
b'ik	bic
b'óla	bola
b'ála	bala
jöb'	job

2.4. Rukusaxik ri tijonïk.
Ri tijonel nuk'owsaj apo jun chi ke ri tijoxela' richin nub'än ri xretamaj yan.

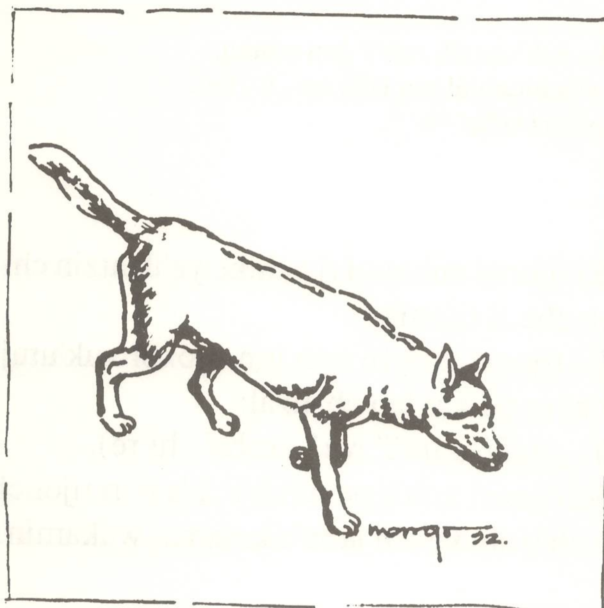
Taq xik'o yan jun tijoxel, ütz noyöx chïk jun tijoxel richin nub'än jun ka'i' k'utunïk.

Ri tijonel xroyoj apo jun tijoxel richin nuk'utuj chi ke ri rachb'il ri retaman.
A1. ¿Achike re'? (nuk'üt jun xul).
A2. Ja re' jun xul.

A1. ¿Achike la'?
A3. Ja la' jun tijob'äl.

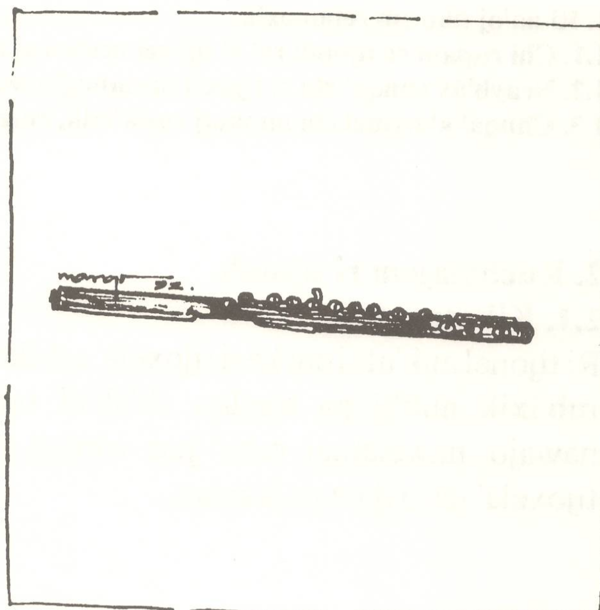
A1. ¿Achike rija'? (nuk'üt apo jun rachb'il).
A4. Rija' jun tijoxel.

A1. ¿Achike rija'?
A5. Rija' jun tijonel.

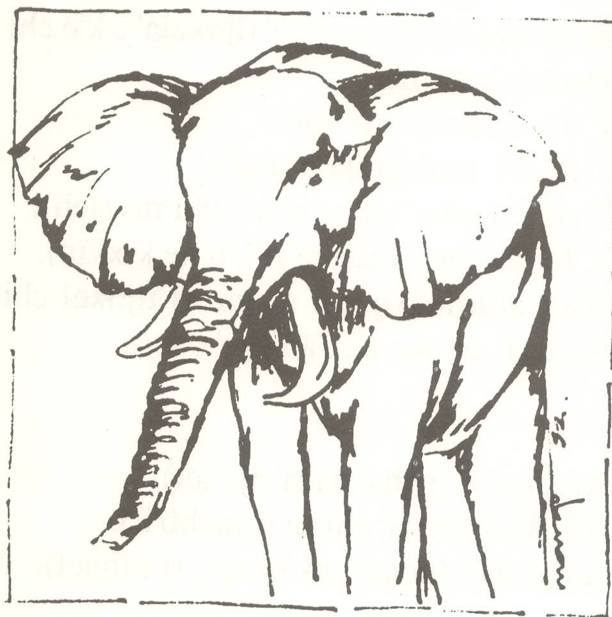

Ja re' jun tz'i'.

Este es un perro

Ja re' jun xul.

Ja re' jun tix.

Ja re' jun kuk.

NAB'EY TANAJ
RI TIJOXEL PA RUTIJOB'AL

RUKAJ TIJONÏK

1. Ri na'oj tikirem retamaxik.
1.1. Chi rupam re tijonïk re' ri tijoxel nretamaj achike ruk'utuxik rub'i' jun winäq.
1.2. Nrayb'äx chuqa' chi ri tijoxel nretamaj nukusaj ri ichinab'äl taq tzij: nu-, a-, ru-.
1.3. Chuqa' k'atzinel chi nunataj rusik'ixik, rutz'ib'axik ri tz'ib' "b' ".

2. Rucholajem ri tijonïk.
2.1. Kikotem tzij.
Ri tijonel nuk'utuj chi ke ri tijoxela' achike rub'ixik nub'ij pa kaxlan ch'ab'äl taq nawajo' nawetamaj rub'i' jun winäq; ri tijoxela' nkib'ij pe pa kaxlan.

Ri tijonel nukanuj ri achike ye'ik'atzin chi re che ri tijonïk.
Ri tijonel xroyoj apo jun tijoxel xuk'utuj chi re pa kaxlan ch'ab'äl:
T. ¿Achike ab'i' rat? (xcha' chi re).
Ri tijoxel xub'ij pe ri rub'i'; k'a ri' ri tijonel xub'ij chi ke chi ja re' nketamaj wakamin.

2.2. Rub'ixik ri tijonïk.
Nab'ey nub'ij ri tijonel kamul oxmul; k'a ri' nkib'ij ri tijoxela'.
Ri tzij nuk'üt ri tijonel:
- nub'i'
- ab'i'
- rub'i'

Ri tijonel yeroyoj chïk ka'i' tijoxela', k'a ri' nuk'üt ri tijonïk chi kiwäch konojel.
Ri tijonel kik'in ri e ka'i' tijoxela' e k'o chi kiwäch konojel.
T. Tiwak'axaj iwonojel:
T. Nub'i' (nuk'üt qa ri' rija').
T. Ab'i' (ncha' chi re ri k'o chi ruwäch).
T. Rub'i' (ncha' chi re ri k'o xe kixkïn).
Wakamin nub'ij chi re jun ri tijoxel chi tub'ana' achike xub'än rija'.

Ri tijoxel nub'ij achike xub'än ri tijonel.
Ri tijonel ütz yerub'än pa taq ox'öx ri tijoxela' nkib'än achike xkib'än rije' chi kiwäch.

A1. Nub'i' (ncha' qa ri rijoxel).
A2. Ab'i' (ncha' chi re ri rachb'il).
A3. Rub'i' (ncha' nuk'üt apo ri tijonel).

Ke re' chuqa' nub'än chïk ri jun tijoxel.
A2. Nub'i' (ncha' qa ri tijoxel).
A2. Ab'i' (ncha' chi re ri rachb'il).
A2. Rub'i' (ncha' nuk'üt apo ri tijonel).

Wakamin ri tijonel nuk'üt ri tzij:
Yin ... nub'i'
Rat ... ab'i'
Rija' ... rub'i'
Ri tijonel nub'ij kamul oxmul chi kiwäch ri tijoxela' richin nq'ax pa kijolom.

Ri tijonel nsamäj chi̇̈k jun b'ey kik'in e ka'i' tijoxela'.
T. Yin a Tojil nub'i' (ncha' qa rija').
T. Rat a... ab'i' (ncha' chi re ri tijoxel).
T. Rija'... rub'i' (ncha' chi re ri jun chi̇̈k tijoxel).

Ri tijoxel nub'ij achike xub'än ri tijonel.

A1. Yin a Lix nub'i' (ncha' qa ri tijoxel).
A1. Rat a... ab'i' (ncha' chi re ri rachb'il).
A1. Rija'... rub'i' (ncha' chi re ri jun chi̇̈k rachb'il).

Wakamin nub'än ri jun chi̇̈k tijoxel.
A2. Yin... nub'i' (ncha' qa rija').
A2. Rat... ab'i' (ncha' chi re ri rachb'il).
A2. Rija'... rub'i' (ncha' nuk'üt ri tijonel).

2.3. Ri tijoni̇̈k nq'ax pa kijolom ri tijoxela'.

Ri tijonel nab'ey nub'ij ri rub'i', k'a ri' nuk'utuj rub'i' ri tijoxel.

T. Yin a Tojil nub'i' (ncha' ri tijonel.
Wakamin nuk'utuj rub'i' ri tijoxel.
T. ¿Achike ab'i' rat?
Ri tijoxel k'o chi nub'ij pe:
A1. Yin a Lix nub'i'.

T. ¿Achike ab'i' rat? (ncha' chi re ri jun chi̇̈k tijoxel).
A2. Yin xta Ixchel nub'i' (ncha' ri jun chi̇̈k tijoxel).

Wakamin ri tijonel nq'ax chi̇̈k apo rik'in jun tijoxel.
T. ¿Achike ab'i' rat?
A3. Yin... nub'i'.

T. ¿Achike ab'i' rat?
A4. Yin... nub'i'.

Wakamin ri tijonel nuk'utuj rub'i' ri k'o xe ruxki̇̈n, ri achoq chi re nch'o'n wi.

T. ¿Achike ab'i' rat?
A5. Yin... nub'i'.

T. ¿*Achike rub'i' rija'?*
A6. Rija'... rub'i'.

2.4. Rukusaxik ri tijonïk.

Ri tijonel ütz nroyoj jun tijoxel ri man kan ta nuya' ruxkïn richin rija' chuqa' nretamaj. K'atzinel chi yeq'ax jun ka'i' oxi' tijoxela' nkib'än ri k'utunïk tzij.

Ri tijonel nroyoj xa b'a chike tijoxel richin nub'ij ri xketamaj.

A1. ¿Achike ab'i' rat? (ncha' chi re jun rachb'il).
A2. Yin... nub'i'.

A1. ¿Achike rub'i' rija'?
A2. Rija'... rub'i'.

Wakamin jun chïk nk'utun.
A2. ¿Achike ab'i' rat?
A3. Yin... nub'i'.

A2. ¿Achike rub'i' rija'?
A3. Rija'... rub'i'.

Wakamin jun chïk tijoxel.
A3. ¿Achike ab'i' rat?
A4. Yin... nub'i'.

A3. ¿Achike rub'i' rija'?
A4. Rija'... rub'i'.

NAB'EY TANAJ
RI TIJOXEL PA RUTIJOB'AL

RO' TIJONÏK

1. Ri na'oj tikirem retamaxik.

1.1. Ri tijoxela' nketamaj kan jeb'el ri jun ka'i' oxi' tzij kichin ri winaqi':yin, rat, rija', röj, rïx, rije'.

1.2. Ri tijonel nunataj chuqa' rukusaxik ri tzij: ¿achike re'?, ¿achike la'?, ¿achike rat?, ¿achike rija'?.

1.3. K'atzinel chi nunataj achike ruk'utuxik ri rub'i' jun winäq: ¿achike ab'i' rat?, ¿achike rub'i' rija'?.

1.4. Ri tijoxel nretamaj rukusaxik ri tzij: "xta" chuqa' ri "a".

2. Rucholajem ri tijonïk.

2.1. Kikotem tzij.

Ri tijonel k'atzinel chi nuk'üt jun nima wuj chi kiwäch ri tijoxela' ri ruchajin jun tijonel, jun tijoxel chuqa' jun tijob'äl jay.

Ri tijonel k'atzinel yerukanuj ri samaj richin ruk'utuxik re tijonïk re'.

Ri tijonel nuq'olij ri wuj chi ruwa xan , k'a ri' nuk'utuj chi ke ri tijoxela' achike nkitz'et chi ruwäch ri wuj; wi manäq noqa pa kijolom, ütz nkib'ij pa kaxlan ch'ab'äl.

2.2. Rub'ixik ri tijonïk.

Ri tijonel nukamluj re jun ka'i' tzij re':

¿Achike re'?

¿Achike la'?

¿Achike rat?

¿Achike rija'?

¿Achike ab'i' rat?

¿Achike rub'i' rija'?

Ri tijonel nuk'utuj chi ke ri tijoxela'.

T. Kixpa'e' iwonojel.

O. Ri tijoxela' yepa'e'.

T. Kixtz'uye' iwonojel.

O. Ri tijoxela' yetz'uye'.

Ri tijonel pa taq tzob'aj nub'ij chi yepa'e' chuqa' chi yetz'uye'.

Ri tijonel nq'ax pa taq cholaj richin yepa'e'.

T. Kixpa'e' rix (ncha' che jun cholaj).

O. Yepa'e' ri jun cholaj.

T. Kixpa'e' rix (ncha' che ri jun chïk cholaj).

O. Yepa'e' ri juley chïk.

T. Kixtz'uye' iwonojel.

O. Konojel yetz'uye'.

Ri tijonel nuk'utuj ri tzij:
¿Achike re'?
¿Achike la'?
¿Achike rat?
¿Achike rija'?

Ri tijonel yerukanuj achike ye'ik'atzin chi re pa ruwi' re jun ka'i' k'utunïk re'.
T. ¿Achike re'? (nuk'üt apo jun tijob'äl).
AA. Ja re' jun tijob'äl.

T. ¿Achike la'? (nuk'üt jun kolo').
AA. Ja la' jun kolo'.

T. ¿Achike ri yin? (nuk'üt qa ri' rija').
AA. Ja rat jun tijonel.

T. ¿Achike ri rat?
AA. Ja yin jun tijoxel.

T. ¿Achike rija'?
AA. Rija' jun tijoxel.

Ri tijonel nuk'utuj ri b'i'aj.
¿Achike ab'i' rat?
¿Achike rub'i' rija'?
¿Achike nub'i' yin?

Ri tijonel nub'ij chi ke ri tijoxela' chi nuk'utuj ri kib'i'.
T. ¿Achike ab'i' rat?
Ri tijoxel k'o chi nub'ij:
A1. Yin a Lix nub'i'.

T. ¿Achike rub'i' rija'?
A1. Rija' xta Ixchel rub'i'.

Ri tijonel nq'ax apo rik'in jun chïk tijoxel.
T. ¿Achike ab'i' rat?
A2. Yin... nub'i'.

T. ¿Achke rub'i' rija'?
A2. Rija'... rub'i'.

Ri tijonel nuk'üt rukusaxik ri tzij:
- xta...
- a...

T. ¿Achike rija'? (nuk'üt jun xti xtän).
AA. Rija' ri xta Ixchel.

T. ¿Achike rija'? (nuk'üt jun chïk xti xtän).
AA. Rija' ri xta Ixmukane'.

T. ¿Achike rija'? (nuk'üt jun xti ala').
AA. Rija' ri a Lix.

T. ¿Achike rija'? (nuk'üt jun chi̇̈k xti ala').
AA. Rija' ri a Nix.

2.3. Ri tijonïk nq'ax pa kijolom ri tijoxela'.
Wakamin ri tijonel nub'ij chi re jun tijoxel chi tub'ana' achike xub'än ri tijonel.

A1. ¿Achike rub'i' rija'? (nuk'üt ri a Lix).
A2. Rija' a Lix rub'i'.

A1. ¿Achike rub'i' rija'? (nuk'üt ri xta Ixchel).
A2. Rija' xta Ixchel rub'i'.

A2. ¿Achike ab'i' rat?
A3. Yin... nub'i'.

A2. ¿Achike ab'i' rat?
A4. Yin... nub'i'.

A3. ¿Achike rub'i' ri tijonel?
A5. Ri tijonel a Tojil rub'i'.

A3. ¿Achike rub'i' la tijoxel?
A6. La tijoxel a... rub'i'.

A3. ¿Achike nub'i' yin?
A7. Rat... ab'i'.

2.4. Rukusaxik ri tijonïk.
Ri tijonel nuk'üt achike rub'anikil taq netamäx ruwäch jun achb'il.

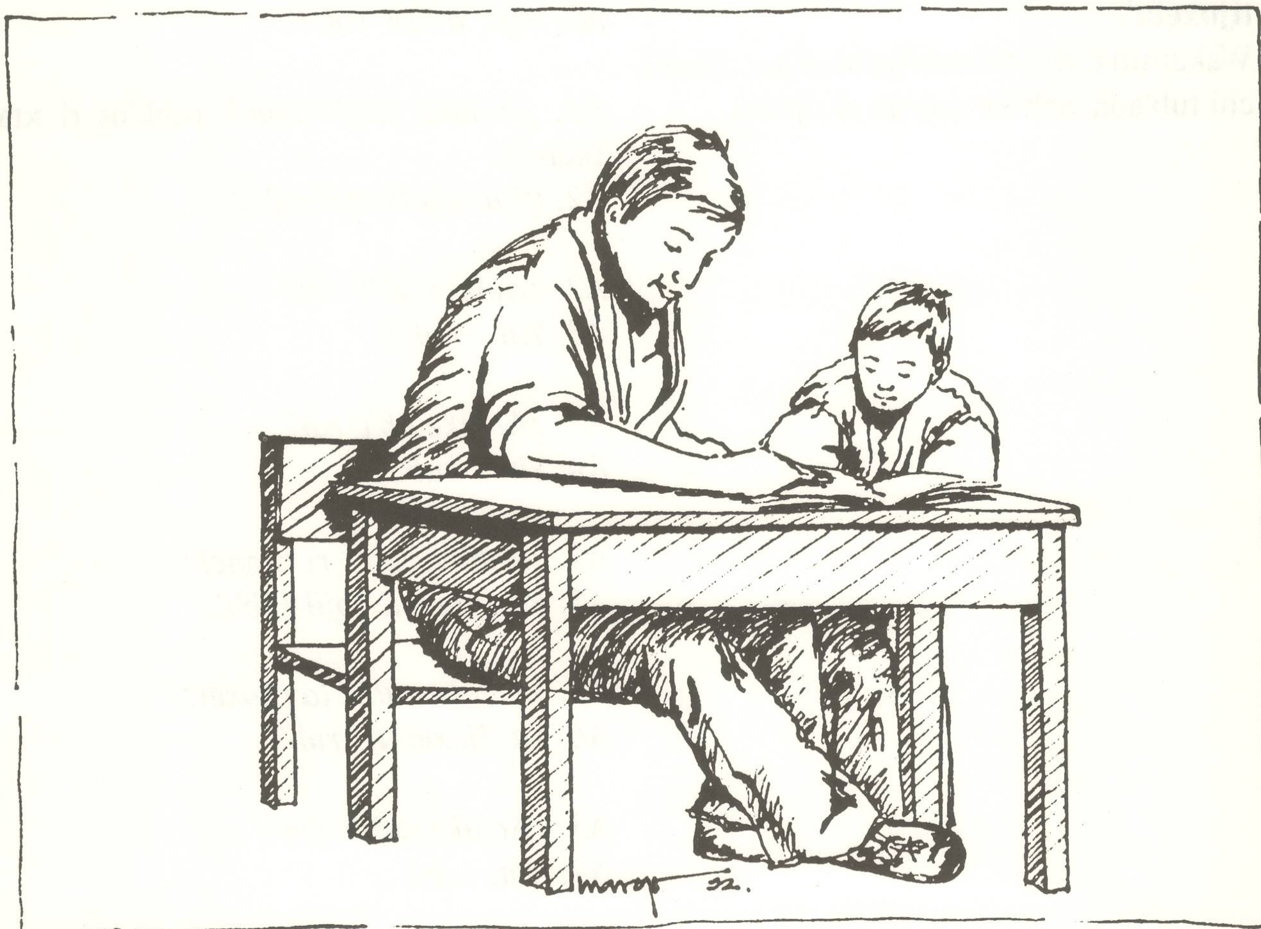
Ri tijonel nroyoj jun tijoxel, k'a ri' nub'ij:
T. Yin a Tojil nub'i',
rija' a Lix rub'i',
yin in tijonel,
rija' tijoxel.

Wakamin ja ri tijoxel nub'än achike xub'än ri tijonel, nroyoj chïk jun rachb'il.

A1. Yin a Lix nub'i',
rija' xta Ixchel rub'i',
yin in tijoxel,
rija' tijoxel.

Re jun tijoxel re' nroyoj chïk jun rachb'il.

A2. Yin xta Ixchel nub'i',
rija' a Nix rub'i';
yin in tijoxel,
rija' tijoxel.

Ri tijonel

Rat tijonel tab'ana' utzil, wi natz'et chi ri tijoxela' chanin xketamaj rub'ixik chuqa' rutz'ib'axik re tzij re', ütz tab'ij jun ka'i' oxi' tzij chi ke richin yekikot pa ruwi' ri qach'ab'äl. Wi kan k'ayew jub'a' rub'ixik nkina' jun tz'ib', xa ütz nakamluj chïk b'a' chi kiwäch, chuqa' eqal eqal nketamaj, man itzel tana' chi re.

RUKA'N TANAJ
RI TIJOXEL KIK'IN RI RUSAMAJIB'AL

NAB'EY TIJONÏK

1. Ri na'oj tikirem retamaxik.
1.1. Ri tijoxela' nketamaj jun ka'i' oxi' tzij kib'i' ri samajib'äl pa tijob'äl.
1.2. Ri tijoxela' nketamaj rub'ixik ri tz'ib' "ch' " chi rupam jun ka'i' taq tzij.
1.3. Chuqa' nretamaj rub'ixik, kikusaxik kib'i' ri samajib'äl pa kiyonil chuqa' taq richin jun winäq.

2. Rucholajem ri tijonïk.
2.1. Kikotem tzij.

Rat tijonel ütz nak'utuj chi ke ri tijoxela' achike kib'i' ri samajib'äl pa tijob'äl, ri tijoxela' ütz nkib'ij pe pa kaxlan ch'ab'äl.

Rat tijonel k'atzinel ye'akanuj wachib'äl chuqa' ye'anojij achike samaj richin ri tijonïk.
Ütz nanataj jub'a' ri tzij:
¿Achike ab'i' rat?
¿Achike rub'i' rija'?
¿Achike rub'i' re'?

K'atzinel chi rat tijonel nab'ij kamul, oxmul kib'i' ri samajib'äl, k'a ri' nkib'ij ri tijoxela'.
Ri tzij nketamaj ri tijoxela':
- ch'akät
- ch'atäl
- yojb'äl

T. Re' ch'akät rub'i'.
T. Re' ch'akät rub'i'.
Konojel ri tijoxela' nkib'ij:
AA. Re' ch'akät rub'i'.
AA. Re' ch'akät rub'i'.

Jun chïk tzij:
T. Re' ch'atäl rub'i'.
T. Re' ch'atäl rub'i'.
Konojel ri tijoxela' nkib'ij:
AA. Re' ch'atäl rub'i'.
AA. Re' ch'atäl rub'i'.

Ri yojb'äl ja ri' richin nayöj ri tz'ib' man ütz ta nab'än chi re.

Jun chïk tzij:
T. Re' yojb'äl rub'i'.
T. Re' yojb'äl rub'i'.
Konojel ri tijoxela' nkib'ij:
AA. Re' yojb'äl rub'i'.
AA. Re' yojb'äl rub'i'.

Ri tijonel nuk'utuj chi ke ri tijoxela'. Ütz nuk'utuj chi ke chi konojel, pa taq tzob'aj chuqa' pa taq kiyonil.

T. ¿Achike rub'i' re'? (nuk'üt jun ch'akät).
AA. Re' ch'akät rub'i'.

T. ¿Achike rub'i' re'? (nuk'üt jun ch'atäl).
AA. Re' ch'atäl rub'i'.

T. ¿Achike rub'i' re'? (nuk'üt jun yojb'äl).
AA. Re jun yojb'äl rub'i'.

Wakamin ri tijonel nuq'alajirisaj rukusaxik re k'ak'a' taq tzij taq nrichinaj jun winäq.

- nuch'akat
- ach'akat
- ruch'akat

- nuch'atal
- ach'atal
- ruch'atal

- nuyojb'al
- ayojb'al
- ruyojb'al

T. Re' nuch'akat yin.
Konojel ri tijoxela' nkib'ij:
AA. Re' nuch'akat yin.

T. Re' nuch'atal yin.
Konojel ri tijoxela' nkib'ij:
AA. Re' nuch'atal yin.

T. Re' nuyojb'al yin.
Konojel ri tijoxela' nkib'ij:
AA. Re' nuyojb'al yin.

Ri tijonel yeroyoj apo e ka'i' tijoxela' rachb'il kich'akat.

Ri tijonel yeroyoj e ka'i' tijoxela', ri e ka'i' nkik'wa'j apo ri kich'akat.
Ri tijonel ntz'uye' kik'in ri e ka'i' tijoxela', k'a ri' nub'ij:
T. Re' nuch'akat yin,
la' ach'akat rat,
la' ruch'akat rija'.

Wakamin ri nab'ey tijoxel nub'än achi'el xub'än ri tijonel. Ke re' chuqa' nkib'än ri juley chïk tijoxela'.

Wakamin jun tijoxel nb'in:
A1. Re' nuch'akat yin,
la' ach'akat rat,
la' ruch'akat rija'.

A2. Re' nuch'akat yin,
la' ach'akat rat,
la' ruch'akat rija'.

Ke re' nkib'än jun ka'i' oxi' tijoxela'.

Ri tijonel nuk'üt rub'ixik ri tz'ib' "ch' ".

T. Tijoxela' iwonojel tib'ij:

ch'at	*ch'a*	*cha*
ch'op	*ch'o*	*cho*
ch'ich'	*ch'i*	*chi*
yuch'	*ch'u*	*chu*
	ch'e	*che*

2.3. Ri tijonïk nq'ax pa kijolom ri tijoxela'.

Rat tijonel nak'utuj chi re jun nab'ey, k'a ri' ruka'n, k'a ri' ri rox; ke ri' eqal nak'utuj chi ke ri tijoxela'.

Ri tijonel nuk'utuj chi ke ri tijoxela':

T. ¿Achike re'?
A1. Re' jun ch'akät.

T. ¿Achike re'?
A2. Re jun ch'atäl.

T. ¿Achike re'?
A3. Re' jun yojb'äl.

Ri tijonel nuk'utuj achike rajaw ri samajib'äl.
Ke re' ri tijoxela' eqal nketamaj rukusaxik re tzij re' taq nawichinaj.

T. ¿La ach'akat rat re'?
Ri tijoxel k'o chi nub'ij:
A1. Ja', nuch'akat yin.

T. ¿La ach'atal rat re'?
A2. Ja', nuch'atal yin.

T. ¿La ayojb'al rat re'?
A3. Ja', nuyojb'al yin.

2.4. Rukusaxik ri tijonïk.

Wakamin ja ri tijoxel nb'anun ri tijonïk.

A1. ¿Achike re'?
A2. Re' jun ch'akät.

A2. ¿Achike re'?
A3. Re jun ch'atäl.

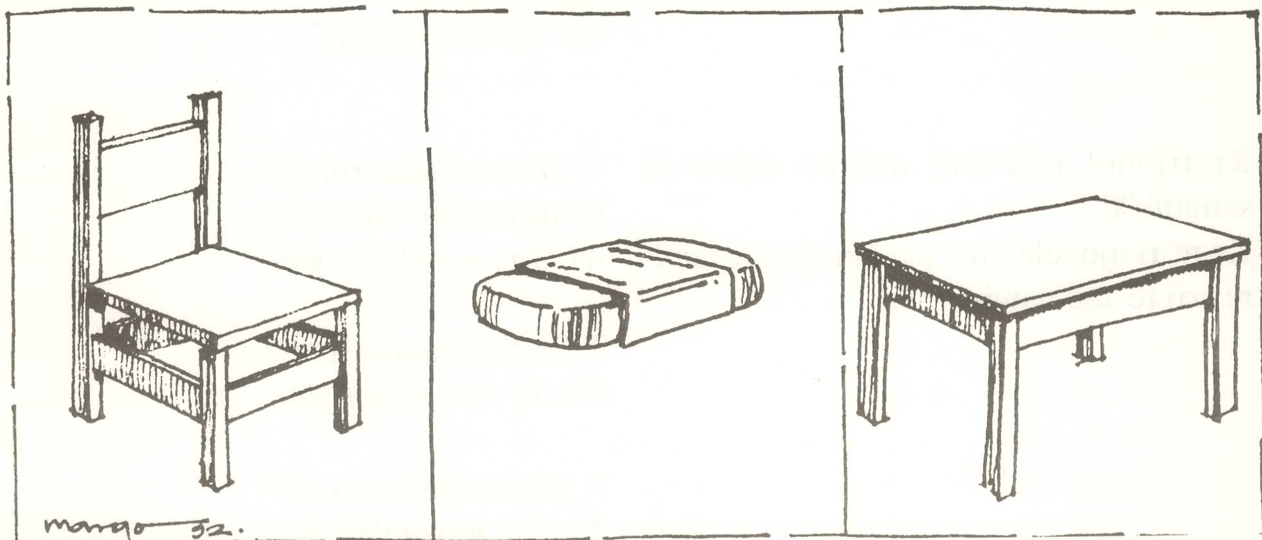
A3. ¿Achike re'?
A4. Re' jun yojb'äl.

Wakamin ri tijoxel nukusaj ri tzij: ¿La ach'akat rat re'?

A1. ¿La ach'akat rat re'?
A2. Ja', re' nuch'akat yin.

A2. ¿La ach'atal rat re'?
A3. Ja', re' nuch'atal yin.

A3. ¿La ayojb'al rat re'?
A4. Ja', re' nuyojb'al yin.

Re' ch'akät rub'i'. Re' yojb'äl rub'i'. Re' ch'atäl rub'i'.

RUKA'N TANAJ
RI TIJOXEL KIK'IN RI RUSAMAJIB'AL

RUKA'N TIJONÏK

1. Ri na'oj tikirem retamaxik.
1.1. Ri tijoxela' nketamaj rub'ixik chuqa' rutz'ib'axik ri tz'ib' "k' ".
1.2. Nketamaj chuqa' chi ri jun tz'ib' "w" jun wi b'a rub'ixik taq nuk'isib'ej ri tzij.
1.3. Nketamaj chuqa' rukusaxik ri tzij: "akuchi' k'o wi ri...", "wawe', chi la' ".

2. Rucholajem ri tijonïk.
2.1. Kikotem tzij.

Wakamin ri tijonel nutzijoj jun xti tzij chi kiwäch ri tijoxela'.

Jun xti xtän e k'o xtaq ral äk' chi rachoch, ronojel b'ey taq yeroyoj nub'ij: k'ät, k'ät, k'ät, k'ät.

Xa xe nkak'axaj ri xtaq ral äk' chanin yepe rik'in ri xti xtän, k'a ri' nuya' kiway.

Ri tijonel k'atzinel yerukanuj achike wachib'äl ye'ik'atzin richin ri tijonïk chuqa' ri samaj ri ütz yeb'an.

Ri tijonel nuk'utuj chi ke ri tijoxela':

T. Ri xti xtän taq yeroyoj ri xtaq ral äk' nub'ij: k'ät, k'ät, k'ät, k'ät...
T. ¿Achike nub'ij ri xti xtän taq yeroyoj ri xtaq ral äk'?
AA. K'ät, k'ät, k'ät, k'ät...
T. Tib'ij iwonojel:
AA. K'ät, k'ät, k'ät, k'ät...

2.2. Rub'ixik ri tijonïk.

Rat tijonel k'atzinel chi nab'ij kamul oxmul ri k'ak'a' tz'ib' chi kikojöl ri tzij akuchi' nukusäx ri tz'ib' "k' ".

Ri tz'ib' nketamaj ri tijoxela':

ik'	k'oj
äk'	k'un
ak'	k'an

Ri tijonel nuk'üt ri tzij: la', re'.
La', nukusäx taq chöj natzu' apo ri achike nab'ij.

Ri tijonel nuk'utuj chi ke ri tijoxela':
T. ¿Achike rub'i' re'?
Ri tijonel nuk'üt apo kiwachib'äl ri tzij, k'a ri' ri tijoxela' k'o chi nkib'ij pe.
AA. La' ik' rub'i'.

T. ¿Achike rub'i' re'?
AA. La' äk' rub'i' .

T. ¿Achike rub'i' re'?
AA. La' ak' rub'i'.

T. ¿Achike rub'i' re'?
AA. La k'oj rub'i'.

Re', taq k'o pan aq'a' ri achike nab'ij rub'i'.
Ke re' rukusaxik:
¿Achike rub'i' re'?
La'... rub'i'.

T. ¿Achike rub'i' re'?
AA. La' k'un rub'i'.

T. ¿Achike rub'i' re'?
AA. La' k'an rub'i'.

Wakamin ri tijonel yerujäch chi kikojöl ri tijoxela' kiwachib'äl ri k'ak'a' taq tzij; chi re jun tijoxel xuya' kan ri ik', chi re jun chi̇k ri äk', jun chi̇k ri ak', ri k'oj, ri k'un chuqa' ri k'an.

K'a ri' nuk'utuj chi ke ri tijoxela':
¿Akuchi' k'o wi ri...?
Wawe' k'o wi ri...

Taq xkib'ij yan ri ch'ab'äl ri waqi' tijoxela', ütz njach chi̇k ri xtaq wuj chi kiwäch juley chi̇k tijoxela'.

T. ¿Akuchi' k'o wi ri ik'?
Ri tijoxela' k'o chi nkib'ij:
A1. Ri ik' k'o wawe'.

T. ¿Akuchi' k'o wi ri äk'?
A2. Ri äk' k'o wawe'.

T. ¿Akuchi' k'o wi ri ak'?
A3. Ri ak' k'o wawe'.

T. ¿Akuchi' k'o wi ri k'oj?
A4. Ri k'oj k'o wawe'.

T. ¿Akuchi' k'o wi ri k'un?
A5. Ri k'un k'o wawe'.

T. ¿Akuchi' k'o wi ri k'an?
A6. Ri k'an k'o wawe'.

Wakamin ri tijonel nuq'alajirisaj ri tz'ib' "w".
Taq ri tz'ib' re' k'o pa rutikirb'äl, ri tzij jeb'el nawak'axaj ri rub'ixik, ja taq k'o pa ruk'isib'äl man nawak'axaj ta.

Ri tijonel nub'ij wakamin:
T. Tijoxela' wakamin ninwajo' ninb'ij chi iwe chi tiwak'axaj rub'ixik re tzij re':

wuj	*ulew*
wakx	*k'ayew*
wawe'	*utiw*
awex	*Ajaw*
awän	*kow*

T. Wawe' nqatz'et chi ri tz'ib' "w" taq nuk'isib'ej ri tzij nqab'ij rik'in jub'a' kaq'i̇q'.

2.3. Ri tijonïk nq'ax pa kijolom ri tijoxela'.

Rat tijonel wakamin ütz nak'utuj chi ke ri tijoxela'. Ütz nakusaj ri wachib'äl richin ri tijonïk, chuqa' ütz nak'utuj achike rub'i' ri jun ka'i' samajib'äl pa tijob'äl.

Ri tijonel nuk'utuj:

T. ¿Achike rub'i' re'?
AA. La' rub'i' ik'.

T. ¿Achike rub'i' re'?
AA. La' rub'i' k'oj.

T. ¿Achike rub'i' re'?
AA. La' rub'i' äk'.

T. ¿Akuchi' k'o wi ri ch'atäl?
AA. Ri ch'atäl k'o wawe'.

T. ¿Akuchi' k'o wi ri ch'akät?
AA. Ri ch'akät k'o wawe'.

T. ¿Akuchi' k'o wi ri yojb'äl?
AA. Ri yojb'äl k'o wawe'.

T. ¿Akuchi' k'o wi ri wuj?
AA. Ri wuj k'o wawe'.

2.4. Rukusaxik ri tijonïk.

Wakamin ri tijonel yeruq'asaj apo ri tijoxela' chi kijujunal richin nkib'än achi'el nub'än ri tijonel.

Ri tijoxela' nkikusaj ri tzij:

- re'
- la'
- wawe'
- chi la'

Ri k'utunïk:
¿Akuchi' k'o wi...?

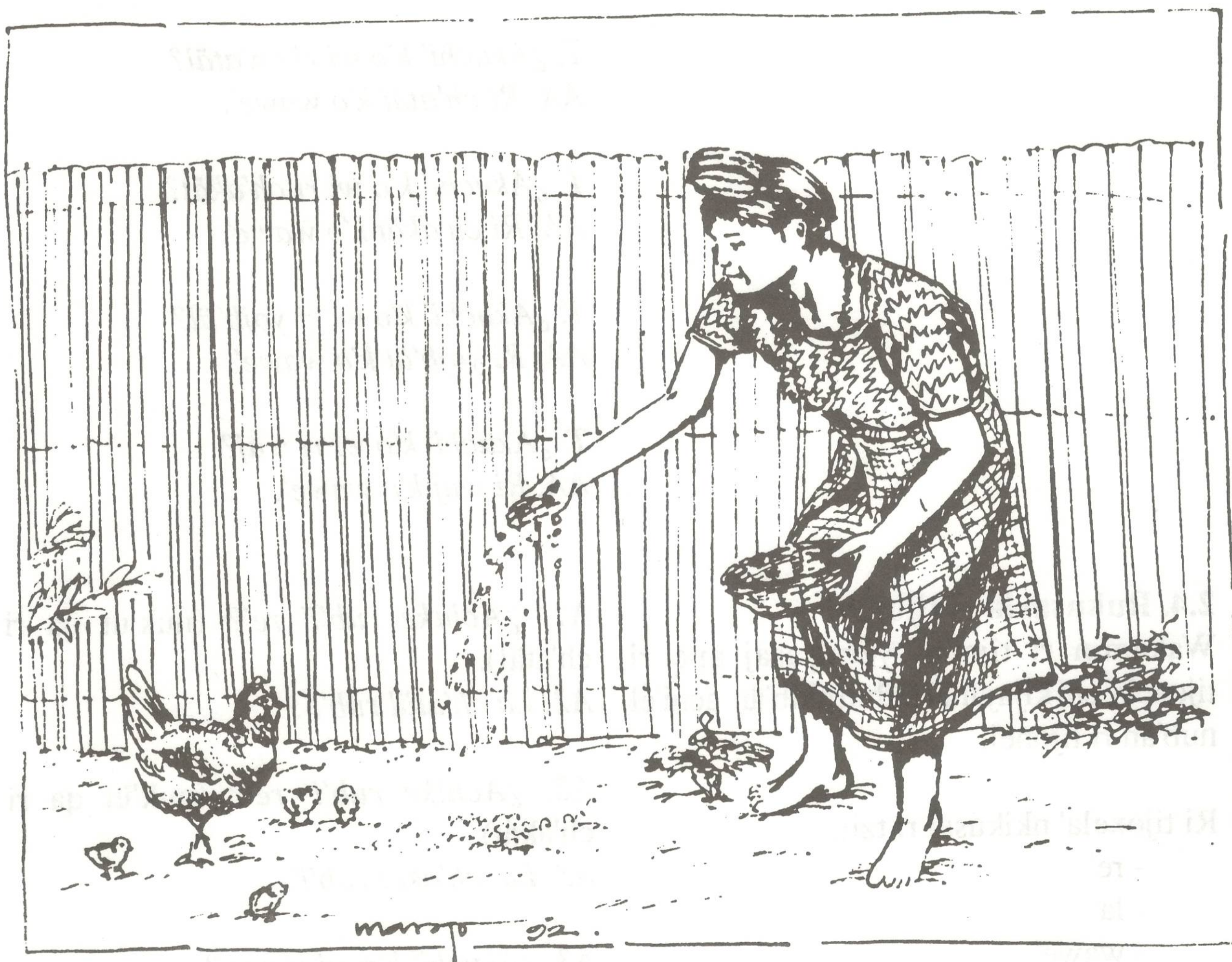
A1. ¿Achike rub'i' re'? (nuk'üt qa ri ch'atäl).
A2. La ch'atäl rub'i'.

A2. ¿Achike rub'i' re'? (nuk'üt qa ri ch'akät).
A3. La' ch'akät rub'i'.

A3. ¿Akuchi' k'o wi ri wuj?
A4. Ri wuj k'o wawe'.

A4. ¿Akuchi' k'o wi ri tijonel?
A5. Ri tijonel k'o chi la'.

A5. ¿Akuchi' k'o wi ri yojb'äl?
A6. Ri yojb'äl k'o chi la'.

RUKA'N TANAJ
RI TIJOXEL KIK'IN RI RUSAMAJIB'AL

ROX TIJONÏK

1. Ri na'oj tikirem retamaxik.
1.1. Ri tijoxel nretamaj jeb'el rub'ixik ri tz'ib' "k' ".
1.2. Ri tijoxel chuqa' nutz'et rukamluxik rutz'etik ri tijonïk xutz'et yan: ¿akuchi' k'o wi ri...?, wawe', chi la'.
1.3. Ri tijoxel nretamaj rub'ixik ri taq tz'ib' "k' " rik'in ri "k".

2. Rucholajem ri tijonïk.
2.1. Kikotem tzij:

Ri tijonel nub'än jun etz'anin. Rija' chi rub'anikil nub'än nusäch ri ruch'akat, ruwuj, ri yojb'al; k'a ri' nuk'utuj:
¿Akuchi' k'o wi ri nuch'akat?
¿Akuchi' k'o wi ri nuwuj?

Ri tijonel k'atzinel chi yerukanuj ri ye'ik'atzin chi re ri tijonïk.
Chi rupam re jun xti ramaj re' ri tijonel nub'än achi'el ri k'o nukanuj, chuqa' nub'ij:
T. ¿Akuchi' k'o wi ri nuch'akat?
Ri tijoxela' chöj nkitzu'.
T. ¿Akuchi' k'o wi ri nuch'akat?
Jun tijoxel nub'ij pe:
A1. K'o wawe', k'o wawe'.
Jun chïk tijoxel xub'ij pe:
A2. K'o wawe' ri awuj,
k'o wawe' ri awuj.

2.2. Rub'ixik ri tijonïk.

Ri tijonel nukamluj ruk'utik rub'ixik ri tz'ib' "k' ", chuqa' nujunumaj rik'in ri "k".

Ri tzij nuk'utuj ja re':
¿Akuchi' k'o wi ri...?
k'o wawe'
k'o chi la'

Ri tijonel yerujäch xtaq wuj ri kichajin ri wachib'äl: ch'akät, ch'atäl, yojb'äl, k'oj, ik', k'an, chuqa' ri k'un; k'a ri' nuk'utuj:

T. ¿Akuchi' k'o wi ri k'oj?
A1. Ri k'oj k'o wawe'.

T. ¿Akuchi' k'o wi ri k'an?
A2. Ri k'an k'o wawe'.

T. ¿Akuchi' k'o wi ri ik'?
A3. Ri ik' k'o wawe'.

T. ¿Akuchi' k'o wi ri k'un?
A4. Ri k'un k'o wawe'.
T. ¿Akuchi' k'o wi ri yojb'äl?
A5. Ri yojb'äl k'o wawe'.

T. ¿Akuchi' k'o wi ri ch'akät?
A6. Ri ch'akät k'o wawe'.

T. Akuchi' k'o wi ri ch'atäl?
A7. Ri ch'atäl k'o wawe'.

Wakamin ri tijonel numöl ri wachib'äl k'a ri' yeruq'olij chi ruwa xan richin nuk'utuj re tzij re':
¿Akuchi' k'o wi ri k'oj?
Ri tijoxel k'o chi nub'ij pe:
Ri k'oj k'o chi la'.

Ronojel ri wachib'äl e q'olin chik chi ruwa xan.
T. ¿Akuchi' k'o wi ri k'oj?
AA. Ri k'oj k'o chi la'.

T. ¿Akuchi' k'o wi ri k'an?
AA. Ri k'an k'o chi la'.

T. ¿Akuchi' k'o wi ri ik'?
AA. Ri ik' k'o chi la'.

T. ¿Akuchi' k'o wi ri k'un?
AA. Ri k'un k'o chi la'.

T. ¿Akuchi' k'o wi ri yojb'äl?
AA. Ri yojb'äl k'o chi la'.

T. ¿Akuchi' k'o wi ri ch'akät?
AA. Ri ch'akät k'o chi la'.

T. ¿Akuchi' k'o wi ri ch'atäl?
AA. Ri ch'atäl k'o chi la'?

Ri tijonel nuk'üt rub'ixik ri tz'ib' "k' " pa taq tzij.
K'atzinel chi nab'ij chi ke ri tijoxela' chi tkiya' kixkïn.

T. Tijoxela' iwonojel tiya' ixkïn chi re re tzij xtinb'ij.

k'aj *kaj*

k'oj	*koj*
ik'	*ik*
uk'	*uk*
k'un	*kun*
k'an	*kan*

Ri tijonel ütz nuk'utuj chi ke ri tijoxela' chi tkib'ij chuqa' rije' ri ka'i' cholaj tzij.

2.3. Ri tijoník nq'ax pa kijolom ri tijoxela'.

Wakamin ütz chïk nq'ax jun tijoxel chi kiwäch konojel richin nub'än achi'el xub'än ri tijonel.

Ri tijoxel nujäch ri wuj chi kiwäch ri rachb'il, k'a ri' xtub'än ri k'utuník.

A1. ¿Akuchi' k'o wi ri k'oj?
A2. Ri k'oj k'o wawe'.

A1. ¿Akuchi' k'o wi ri ik'?
A3. Ri ik' k'o wawe'.

A1. ¿Akuchi' k'o wi ri k'un?
A4. Ri k'un k'o wawe'.

A1. ¿Akuchi' k'o wi ri k'an?
A5. Ri k'an k'o wawe'.

Ri tijonel wakamin yeruya' apo ri wachib'äl chi ruwa xan, k'a ri' nroyoj jun chïk tijoxel richin nub'än ri jun chïk k'utuník.

Wi xu k'a k'o jub'a' ramaj ütz yeq'ax juley chïk tijoxela' richin nketamaj nkik'utuj.

A.2. ¿Akuchi' k'o wi ri k'un?
A3. Ri k'un k'o chi la'.

A2. ¿Akuchi' k'o wi ri ik'?
A4. Ri ik' k'o chi la'.

A2. ¿Akuchi' k'o wi ri k'an?
A5. Ri k'an k'o chi la'.

2.4. Rukusaxik ri tijoník.

Ri tijonel xub'ij chi ke ri tijoxela' chi tkib'ij juley chïk tzij ri ketaman chïk chuqa' wi k'o ri pa kitijob'al.

K'atzinel chi konojel nkib'än ri k'utuník, richin nketamaj ruk'utuxik ri jalajöj ruwäch tzij.

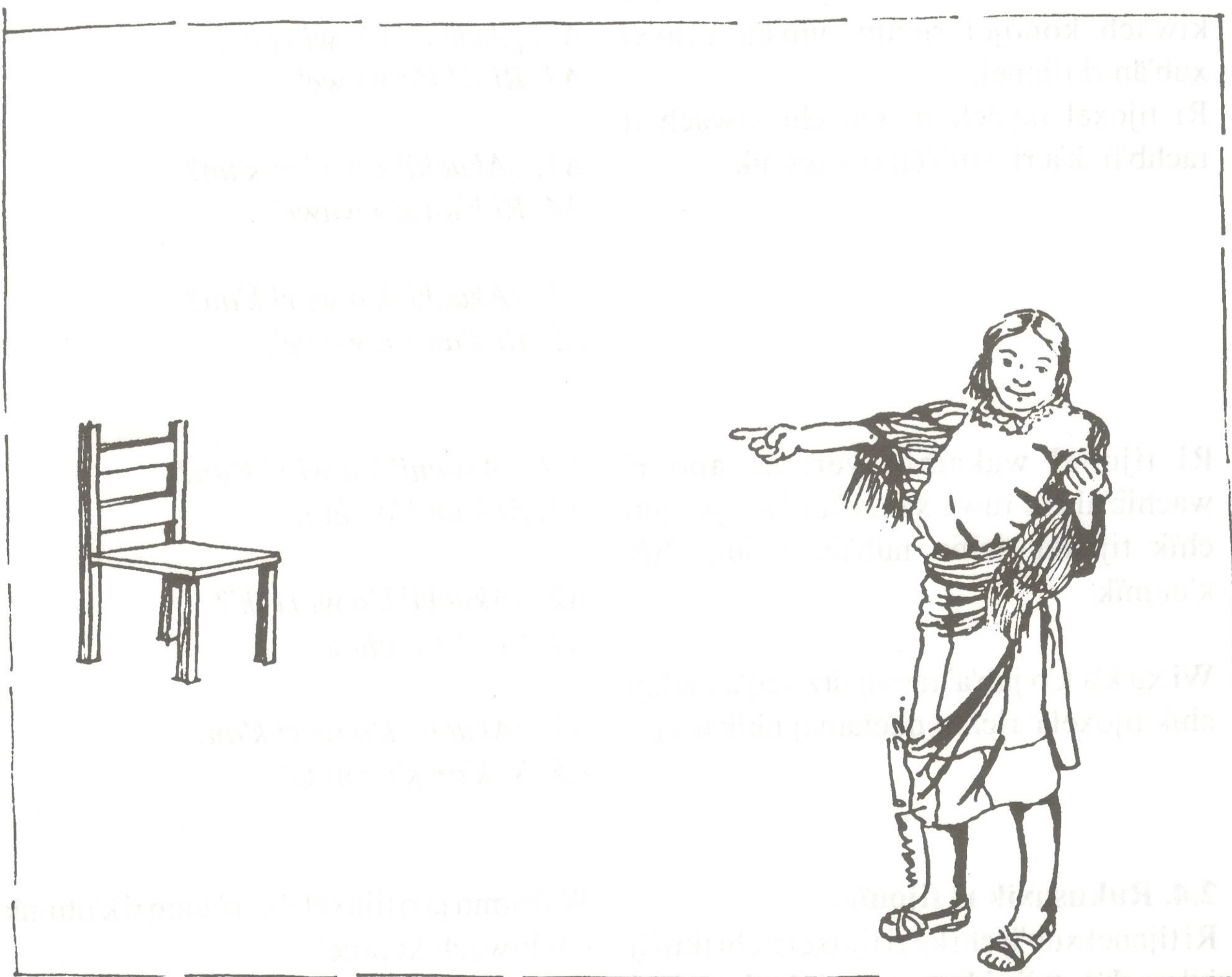
Wakamin ja ri tijoxela' yeb'anun ri k'utuník chi kiwäch konojel.

A1. ¿Akuchi' k'o wi ri ch'atäl rat Ixchel?
Ri Ixchel xub'ij:
A2. Ri ch'atäl k'o wawe'.

A2. ¿Akuchi' k'o wi ri tz'aläm tz'ib'ab'äl rat ya Ixch'umil?
A3. Ri tz'aläm tz'ib'ab'äl k'o chi la'.

A3. ¿Akuchi' k'o wi ri nupeqäs rat a Lix?
A4. Ri apeqäs k'o chi la'.

A4. ¿Akuchi' k'o wi ri nutz'ib'ab'al rat a Lix?
A5. Ri atz'ib'ab'al k'o pa ch'atäl.

Ri ch'akät k'o chi la'.

RUKA'N TANAJ
RI TIJOXEL RIK'IN RI RUSAMAJIB'AL

RUKAJ TIJONÏK

1. Ri na'oj tikirem retamaxik.
1.1. Ri tijoxela' nketamaj ri ajlanïk: jun, ka'i', oxi', kaji', wo'o'.
1.2. Ri tijoxela' nketamaj achike rub'ixik taq xa xe jun winäq k'o chuqa' taq e k'o k'ïy winaqi'.
1.3. Ri tijoxela' chuqa' nketamaj chi man konojel ta ri tzij ke re' nb'ïx chi ke.

2. Rucholajem ri tijonïk.
2.1. Kikotem tzij.

Ri tijonel nub'än jun xti ko'öl etz'anin kik'in ri tijoxela', yerub'än pa taq cholaj, chuqa' ütz pa taq tzob'aj. Jun cholaj kib'i' k'oj, jun cholaj kib'i' k'an, jun chïk k'un, jun chïk ik', ri jun chïk uk'.

Ri tijonel k'atzinel chi yerukanuj achike samaj yerub'än chuqa' ri ye'ik'atzin chi re ri tijonïk. Taq ri tijonel xeruya' kib'i' ri cholaj, k'a ri' nub'ij chi ke:

T. Wakamin yepa'e' ri k'oj.
O. Konojel ri kib'i' k'oj yepa'e'.

T. Wakamin yepa'e' ri k'an.
O. Konojel ri kib'i' k'an yepa'e'.

T. Wakamin yepa'e' ri ik'.
O. Konojel ri kib'i' ik' yepa'e'.

Ke re' nub'än ri tijonel jun ka'i' b'ey kik'in, k'a ri' nub'ij chi ke:

T. Wakamin yetz'uye' ri k'oj.
O. Konojel yetz'uye' qa ri kib'i' k'oj.

T. Wakamin yetz'uye' ri k'an.
O. Konojel yetz'uye' ri kib'i' k'an.

T. Wakamin yetz'uye' ri ik'.
O. Konojel yetz'uye' ri kib'i' ik'.

2.2. Rub'ixik ri tijonïk.

Wakamin ri tijonel yerub'än wo'o' tzob'aj ri tijoxela':
Ri nab'ey tzob'aj: jun tijoxel.
Ri ruka'n tzob'aj: ka'i' tijoxela'.
Ri rox tzob'aj: oxi' tijoxela'.

Wakamin ri tijonel nub'ij:
T. Wawe' k'o jun tijoxel.
T. Wawe' e k'o ka'i' tijoxela'.
T. Wawe' e k'o oxi' tijoxela'.
T. Wawe' e k'o kaji' tijoxela'.
T. Wawe' e k'o wo'o' tijoxela'.

Ri rukaj tzob'aj: kaji' tijoxela'.
Ri ro' tzob'aj: wo'o' tijoxela'.

Ri tijoxela' nkib'ij kamul oxmul ri nub'ij ri tijonel.

Ri tzij nketamaj ri tijoxela':
¿Janipe' tijoxela' e k'o wawe'?
Ri tijoxela' nkib'ij pe:
Chi la' e k'o ka'i' tijoxela'.

K'a ri' ti tijonel nuk'utuj chi ke ri tijoxela' chi tk'uje' pa kijolom.

T. ¿Janipe' tijoxela' e k'o wawe'?
AA. Chi la' k'o jun tijoxel.

T. ¿Janipe' tijoxela' e k'o wawe'?
AA. Chi la' e k'o ka'i' tijoxela'.

T. ¿Janipe' tijoxela' e k'o wawe'?
AA. Chi la' e k'o oxi' tijoxela'.

T. ¿Janipe' tijoxela' e k'o wawe'?
AA. Chi la' e k'o kaji' tijoxela'.

T. ¿Janipe' tijoxela' e k'o wawe'?
AA. Chi la' e k'o wo'o' tijoxela'.

Wakamin ri tijonel yeroyoj jun ka'i' oxi' xtani' chuqa' ri alab'o'.
Ke re' nub'än chi ke:
Juk'an nuya' xa jun xtän, juk'an chïk yerupab'a' ri juley chïk xtaq xtani'.
Ke re' nub'än chuqa' kik'in ri xtaq alab'o'.

Ja k'a rik'in ri ch'ab'äl achin, achi'a' k'atzinel chi nukanuj wachib'äl chi ruwa wuj.

Ri tijonel nub'ij chi ke ri tijoxela':

Taq xa jun	**Taq e k'ïy**
xtän	xtani'
ak'wal	ak'wala'
ala'	alab'o'
achin	achi'a'
tijonel	tijonela'
tijoxel	tijoxela'

Ri tijoxela' nkikamluj ri tzij nub'ij ri tijonel.

Wakamin ri tijonel nuk'utuj:
¿Achike rija'?
¿Achike rije'?

T. ¿Achike rija'? (nuk'üt ri xtän).
Ri tijoxela' k'o chi nkib'ij pe:
AA. Rija' jun xtän.

T. ¿Achike rija'? (nuk'üt ri ala').
AA. Rija' jun ala'.

T. ¿Achike rije'? (yeruk'üt ri ka'i' xtani').
AA. Rije' e ka'i' xtani'.

T. ¿Achike rije'? (yeruk'üt ri ka'i' alab'o').
AA. Rije' e ka'i' alab'o'.

2.3. Ri tijonïk nq'ax pa kijolom ri tijoxela'.

Ri tijonel nub'ij jun xti etz'anin; nub'ij chi kepa'e' ri ajlab'äl nub'ij rija'.

T. Wakamin yepa'e' ri alab'o'.
O. Konojel ri alab'o' yepa'e'.

T. Wakamin yepa'e' ri xtani'.
O. Konojel ri xtani' yepa'e'.

T. Wakamin yetz'uye' ri alab'o'.
O. Konojel ri alab'o' yetz'uye'.

T. Wakamin yetz'uye' ri xtani'.
O. Konojel ri xtani' yetz'uye'.

Ri tijonel nub'ij chi re jun xtän chi trajlaj janipe' ri e pa'el.

T. Wakamin yepa'e' oxi' alab'o'.
O. Xepa'e' oxi' alab'o'.
T. Xta Ixchel, janipe' alab'o' e pa'el.
A1. E pa'el oxi' alab'o'.

T. Wakamin yepa'e' kaji' xtani'.
O. Xepa'e' kaji' xtani'.
T. Rat a Chepe janipe' xtani' e pa'el.
A2. E pa'el kaji' xtani'.

Wakamin ri tijonel nuk'utuj ri ajlanïk rik'in ri ruwi' taq ruq'a'.

Ri tijonel nuk'üt ri ruwi' ruq'a'.
T. ¿Janipe' re'? (nuk'üt jun ruwi' ruq'a').
AA. Jun.
T. ¿Janipe' re'? (nuk'üt apo oxi' ruwi' ruq'a').
AA. Oxi'.

T. ¿Janipe' re'? (nuk'üt apo wo'o' ruwi' ruq'a').
AA. Wo'o'.

T. ¿Janipe' re'? (nuk'üt apo ka'i' ruwi' ruq'a').
AA. Ka'i'.

T. ¿Janipe' re'? (nuk'üt apo kaji' ruwi' ruq'a').
AA. Kaji'.

2.4. Rukusaxik ri tijonïk.

Ri tijonel nub'ij chi ke ri tijoxela' chi man kesach pa ruwi' ri tzij chapon ruk'utik.

Jun tijoxel xuk'utuj chi re jun rachb'il:

A1. ¿Janipe' xtani' e k'o wawe'?

Ri jun tijoxel xub'ij:

A2. Wawe' e k'o kaji' xtani'.

A2. ¿Janipe' a tz'ib'ab'al e k'o rat a Xwan?

A3. Yin e k'o oxi' nutz'ib'ab'al.

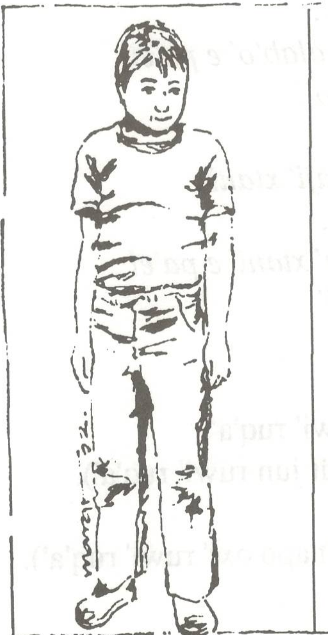
A3. ¿Achike xutïj ri ate' wakamin?

A4. Ri nute' wakamin xutïj ri ka'i' rna'j.

A4. ¿Achike rusamaj ri amama'?

A5. Ri numama' ajtz'iso'n.

Re re' jun ka'i' ch'ab'äl ri k'atzinel nketamaj.

Wawe' k'o jun ak'wal.

Wawe' e k'o wo'o' ak'wala'.

Chi rupam re tijonïk re' ri k'atzinel nketamaj ri tijoxela' ja ri ajlab'äl: jun, ka'i', oxi', kaji', wo'o' chuqa' k'atzinel chi nkanäj kan pa kijolom rub'ixik taq xa ruyonil jun winäq chuqa' taq e k'ïy chi ruwi' kaqän.

Taq ri tijonel nukusaj ri tzij "kixtz'uye' ", "kixpa'e' " xa xe richin nq'ax pa kijolom achike nb'eqa wi re tzij re'.

RUKA'N TANAJ
RI TIJOXEL KIK'IN RI RUSAMAJIB'AL

RO' TIJONÏK

1. Ri na'oj tikirem retamaxik.
1.1. Ri tijoxela' nkinataj ri xketamaj pe jun ka'i' oxi' q'ij.
1.2. K'atzinel nkinataj ri tzij kichajin re tzib' re': "ch' ", "w", "k' ".
1.3. Chuqa' k'atzinel chi nkinataj ri tzij richin ri k'utunïk.

2. Rucholajem ri tijonïk.
2.1. Kikotem tzij.

Ri tijonel nub'än jun xti etz'anin, nub'ij chi ke ri tijoxela' chi tkajlaj ki', yetikïr el rik'in ri jun, ka'i', oxi', kaji' k'a pa wo'o'.
Ri xeb'in jun kib'i' ch'akät.
Ri xeb'in ka'i' kib'i' ch'atäl.
Ri xeb'in oxi' kib'i' ulew.
Ri xeb'in kaji' kib'i' k'oj.
Ri xeb'in wo'o' kib'i' ik'.

Ri tijonel ütz yerukusaj ronojel ri rukusan pe chi re ri oxi' kaji' tijonïk.
Ri tijonel nub'ij jun tzijonïk ri rub'i' ajanel k'ayinel. Ke re' nub'ij:
T. Re jun achin ajanel man jun rulew ta, roma k'a ri' xunojij nuk'ayij el jun ruch'akat, jun ruch'atal rik'in ka'i' ruk'oj; xb'e jukumaj ri pa tinamït, xa matyox jeb'el ri ik'k'o, jeb'el säq ri rub'ey rub'anun.

Ri tijonel xub'ij chi ke ri tijoxela' chi ronojel b'ey taq nusik'ij ri tzij kib'i' ri tzob'aj ri tijoxela' nkiya' oxi' b'oj q'ab'aj. Ri tzob'aj taq tijoxela' ketaman chïk taq nsik'ïx kib'i' nkiya' ri oxi' b'oj q'ab'aj.

2.2. Rub'ixik ri tijonïk.

Ri tijonel yerukusaj ri wachib'äl chuqa' ütz yerukusaj si samajib'äl k'o naqaj.
Ri tzij ütz yeruk'utuj ri tijonel:
¿Achike rub'i' re'?
¿Achike rub'i' la'?
¿Akuchi' k'o wi ri...?

Ri tijonel nub'ij chi ke ri tijoxela'.
T. Tiwak'axaj iwonojel: ¿achike rub'i' re'? (nuk'üt qa jun ch'akät).
AA. La' rub'i' ch'akät.

T. ¿Achike rub'i' re' (nuk'üt qa jun ch'atäl).
AA. La' rub'i' ch'atäl.

T. ¿Achike rub'i' re'? (nuk'üt qa jun ruwachib'äl äk').
AA. La' rub'i' äk'.

Ütz chuqa' nunataj ruk'utuxik ri tzij:
¿Achike rija'? (rija' jun xtän).
¿Achike rije'? (rije' e xtani').

T. ¿Achike rija'? (nuk'üt qa jun xtän).
AA. Rija' jun xtän.

T. ¿Achike rija'? (nuk'üt qa jun ala').
AA. Rija' jun ala'.

T. ¿Achike rije'? (nuk'üt ri xtani').
AA. Rije' e xtani'.

T. ¿Achike rije'? (nuk'üt ri alab'o').
AA. Rije' e alab'o'.

Ri tijonel yeruya' jun ka'i' wachib'äl chi ruwa xan, xa xe ri yerutaluj b'a', richin ütz nkik'üt ri tijoxela'.

T. ¿Akuchi' k'o wi ri ch'op?
AA. Ri ch'op k'o chi la'.

T. ¿Akuchi' k'o wi ri xtän?
AA. Ri xtän k'o chi la'.

T. ¿Akuchi' k'o wi ri k'an?
AA. Ri k'an k'o chi la'.

T. ¿Akuchi' k'o wi ri achin?
AA. Ri achin k'o chi la'.

Ri tijonel nuk'utuj:
¿La ach'akat rat re'?
Ja', re' nuch'akat yin.

T. ¿La ach'akat rat re'?
A1. Ja', re' nuch'akat yin.

T. ¿La ach'atal rat re'?
A2. Ja', re' nuch'atal yin.

T. ¿La ak'an rat re'?
A3. Ja', re' nuk'an yin.

T. ¿La ak'oj rat re'?
A4. Ja', re' nuk'oj yin.

T. ¿La ak'un rat re'?
A5. Ja', re' nuk'un yin?

2.3. Ri tijonïk nq'ax pa kijolom ri tijoxela'.

Ri tijonel nub'ij chi ke ri tijoxela' chi ja rije' ri yeb'anun ri k'utunïk.

A1. Achike rub'i' re'? (ncha' chi re jun tijoxel).
A2. La' k'an rub'i'.

A2. ¿Achike rub'i' re'? (nuk'üt ruwachib'äl jun äk').
A3. La äk' rub'i'.

A3. ¿Achike rub'i' re'? (nuk'üt apo jun k'un).
A4. La' k'un rub'i'.

A4. ¿Akuchi' k'o wi ri ach'akat?
A5. Ri nuch'akat k'o wawe'.

A5. ¿Akuchi' k'o wi ri ach'atal?
A6. Ri nuch'atal k'o wawe'.

A6. ¿Akuchi' k'o wi ri ruwuj rija'?
A7. Ri ruwuj rija' k'o chi la'.

A7. ¿Akuchi' k'o wi ri k'oj?
A8. Ri k'oj k'o chi la'.

A8. ¿Akuchi' k'o wi ri k'an?
A9. Ri k'an k'o chi la'.

2.4. Rukusaxik ri tijonïk.

Ri tijonel xub'ij chi ke ri tijoxela' chi tkitzob'ajij ki' pa taq wotäq k'a ri' chi kiwäch rije' nkib'än ri k'utunïk.

Chuqa' k'atzinel chi ri tijoxela' nkib'än pa kiwuj ruwachib'äl jun ka'i' tzij ri xk'ut chi kiwäch, achi'el ri:

- ch'akät
- ch'atäl
- äk'
- jun xtän
- jun ala'

Ri nab'ey tzob'aj ke re' nkib'än:

A1. ¿Achike rub'i' re'?
A2. La' ch'akät rub'i'.

A2. ¿Achike rub'i' re'?
A3. La' ch'atäl rub'i'.

A3. ¿Achike rija'?
A4. Rija' jun xtän.

A4. ¿Achike rija'?
A5. Rija' jun ala'.

Ri ruka'n tzob'aj junan nub'än, wi nkajo' ri tijoxela' ütz yekik'utuj juley chi̇k tzij, ke ri' ütz nub'än ri etamani̇k, achi'el re tzij re':

A1. ¿Achike rija'?
A2. Rija' jun xtän.

Wakamin yeruk'üt e ka'i' xtani':
A1. ¿Achike rije'?
A2. Rije' e xtani'.

Ke re' chuqa' nkinataj rukusaxik ri tzij taq xa jun chuqa' taq e k'o e k'i̇y.

¿Achike rije'?

Rije' e xtani'.

Wi k'o jun chi̇k samaj ri tijonel nutz'et chi ütz nub'än kik'in ri tijoxela', ütz nukusaj richin chi ri tijoxela' nketamaj ri k'utuni̇k, chuqa' ri jun ka'i' taq tzij xketamaj ri jun ka'i' oxi' q'ij.

ROX TANAJ
RI TIJOXEL KIK'IN RI RACHB'IL

NAB'EY TIJONÏK

1. Ri na'oj tikirem retamaxik.
1.1. Ri tijoxel nretamaj ri ruq'ij chuqa' ri ruya'ik ri tzij: xseqer k'a; xseqer k'a matyox.
1.2. Ri tijoxel chuqa' nretamaj jun ka'i' tzij ri kichajin ri tz'ib' "q".
1.3. Ri tijoxel nretamaj rub'ixik chuqa' rutz'ib'axik ri tz'ib' "q".

2. Rucholajem ri tijonïk.
2.1. Kikotem tzij.

Ri tijonel nutzijoj jun xti ramaj ri ruq'ij jun winäq ri nub'ij "xseqer k'a" chi awe pa taq nimaq'a'. Nutzijoj chi k'atzinel nqaya' kiq'ij ri winaqi' e nima'q chïk.

Ri tijonel k'atzinel chi yerukanuj ri ye'ik'atzin chi re ri tijonïk chuqa' ri samaj ütz yeb'an.
Ri tijonel ütz nuk'utuj chi ke ri tijoxela':
La ütz nitz'et rïx jun winäq man nub'ij ta "xseqer k'a".
Re jub'a' xti tzij re' ütz yeb'an pa kaxlan ch'ab'äl.

2.2. Rub'ixik ri tijonïk.

Ri tijonel wakamin nub'än achi'el k'a ri' nok apo ri pa tijob'äl, k'a ri' nub'ij:

Xseqer k'a tijoxela'.
Ri tijoxela' k'o chi nkib'ij pe:
Xseqer k'a matyox.

Ri tijonel xok apo pa rutijob'al k'a ri' xub'ij:
T. Xseqer k'a tijoxela'.
Ri tijoxela' chöj nkak'axaj.
T. Xseqer k'a tijoxela'.
K'a ri' ri tijonel nub'ij chi ke, achike ruk'ulb'axik re tzij re'; ke re' rub'ixik:
T. Xseqer k'a matyox.

Wakamin konojel ri tijoxela' nkib'ij:
AA. Xseqer k'a matyox.
Jun b'ey chïk.
AA. Xseqer k'a matyox.

Wakamin ri tijonel xel chïk el jun b'ey, taq xok apo xub'ij:
T. Xseqer k'a tijoxela'.
Ri tijoxela' k'o chi nkib'ij pe:
AA. Xseqer k'a matyox.
T. Xseqer k'a tijoxela'.
AA. Xseqer k'a matyox.

Ri tijonel xutz'et chi k'ayew jub'a' rub'ixik chi kiwäch ri tz'ib' "q", xub'ij chi ke ri tijoxela' jun ka'i' oxi' tzij ri kichajin re tzib' re'.

- aq
- uq
- qol
- läq
- ixöq

Ri tijonel ruchajin ri kiwachib'äl ri tzij nrajo' chi nketamaj ri tijoxela'.

T. Tib'ij iwonojel: aq (nuk'üt ruwachib'äl ri aq).
AA. Aq.
T. Jun b'ey chïk:
AA. Aq.

T. Uq (nuk'üt ruwachib'äl ri uq).
AA. Uq.
T. Jun b'ey chïk:
AA. Uq.

T. Qol (nuk'üt ruwachib'äl ri qol).
AA. Qol.
T. Jun b'ey chïk:
AA. Qol.

T. Läq (nuk'üt apo ri ruwachib'äl).
AA. Läq.
T. Jun b'ey chïk:
AA. Läq.

T. Ixöq (nuk'üt apo ri ruwachib'äl).
AA. Ixöq.
T. Jun b'ey chïk:
AA. Ixöq.

Chuqa' richin chi ri tijoxela' nq'ax pa kijolom rub'ixik ri tz'ib' "q", nujunumaj rub'ixik rik'in ri nkib'ij jun ka'i' ri tijoxela'.

Ri tijonel k'o chïk rik'in ri tzij xtuk'utuj chi ke.

Ri tijoxela' nkak'axaj chi man junan ta ri ka'i' tzij.

Aq man junan ta rik'in ak.
Uq man junan ta rik'in uk.
Qol man junan ta rik'in qol.
Läq man junan ta rik'in lak.
Ixöq man junan ta rik'in ixok.

Ri tijoxel ütz nub'ij pe xa xe jun tzij taq nk'utüx chi re, chuqa' ütz nub'ij pe jun ka'i' oxi' tzij.
Ütz nub'ij xa xe "uq", chuqa' ütz nub'ij pe "la uq rub'i' ".

T. ¿Achike rub'i' re'? (nuk'üt ri uq).
AA. Uq.

T. ¿Achike rub'i' re'? (nuk'üt ri aq).
AA. Aq.

T. ¿Achike rub'i' re'? (nuk'üt ri qol).
AA. Qol.

T. ¿Achike rub'i' re'? (nuk'üt ri läq).
AA. Läq.

T. ¿Achike rub'i' re'? (nuk'üt ri ixöq).
AA. Ixöq.

2.

tij

Ta

Wakamin ri tijonel nub'än achi'el nok apo ri pa tijob'äl.
T. Xseqer k'a tijoxela'.
Ri tijoxela' k'o chi nkib'ij pe:
AA. Xseqer k'a matyox.

T. Jun b'ey chïk:
T. Xseqer k'a tijoxela'.
AA. Xseqer k'a matyox.

Wakamin xa xe ri xtani'.
T. Xseqer k'a xtani'.
AA. Xseqer k'a matyox.

Wakamin xa xe ri alab'o'.
T. Xseqer k'a alab'o'.
AA. Xseqer k'a matyox.

Wakamin ri tijonel nuk'utuj chi kijujunal ri tijoxela'.
Ütz nk'utüx chi ke ri ch'aqa chïk ri juley tijoxela'.

K'a ri' xa xe chi re jun tijoxel nuk'utuj wi.
T. Xseqer k'a xta Ixchel.
A1. Xseqer k'a matyox.

T. Xseqer k'a a Lix.
A2. Xseqer k'a matyox.

Ri tijonel nuk'üt rub'ixik taq ntzolin el jun winäq; nub'än kan ruq'a'.

Wakamin ri tijonel nub'än achi'el ri ntzolin, nub'ij:
T. Yojch'o'n yan chïk tijoxela'.
Ri tijoxela' nkib'ij pe:
AA. Yojch'o'n yan chïk matyox.

T. Jun b'ey chïk:
T. Yojch'o'n yan chïk tijoxela'.
AA. Yojch'o'n yan chïk matyox.

T. Jun b'ey chïk:
T. Yojch'o'n yan chïk tijoxela'.
AA. Yojch'o'n yan chïk matyox.

2.4. Rukusaxik ri tijonïk.

Ri tijonel ütz nuq'asaj apo jun tijoxel richin nub'än ri k'utunïk.

K'a ri' nq'ax chïk apo jun chïk, jun chïk; richin jeb'el nq'ax pa kijolom ri tijonïk.

T. Katan pe rat a Lix, richin nab'än ri k'utunïk.

A1. Xseqer k'a tijoxela'.
Ri tijoxela' nkib'ij pe:
AA. Xseqer k'a matyox.

Wakamin nub'än achi'el ntzolin el.
A1. Yojch'o'n yan chïk tijoxela'.
AA. Yojch'o'n yan chïk matyox.

Jun achïk tijoxel.
A2. Xseqer k'a tijoxela'.
AA. Xseqer k'a matyox.

Wakamin nub'än achi'el ntzolin.
A2. Yojch'o'n yan chïk tijoxela'.
AA. Yojch'o'n yan chïk matyox.

T. *¿Achike rub'i' re'?* (nuk'üt ri qol).
AA. *Qol.*

T. *¿Achike rub'i' re'?* (nuk'üt ri läq).
AA. *Läq.*

T. *¿Achike rub'i' re'?* (nuk'üt ri ixöq).
AA. *Ixöq.*

2.3. Ri tijonïk nq'ax pa kijolom ri tijoxela'.

Taq xkib'än jun ka'i' oxi' taq samaj, nqarayb'ej chi nq'ax chïk pa kijolom ri tijonïk.

Wakamin ri tijonel nub'än achi'el nok apo ri pa tijob'äl.
T. *Xseqer k'a tijoxela'.*
Ri tijoxela' k'o chi nkib'ij pe:
AA. Xseqer k'a matyox.

T. Jun b'ey chïk:
T. Xseqer k'a tijoxela'.
AA. Xseqer k'a matyox.

Wakamin xa xe ri xtani'.
T. Xseqer k'a xtani'.
AA. Xseqer k'a matyox.

Wakamin xa xe ri alab'o'.
T. Xseqer k'a alab'o'.
AA. Xseqer k'a matyox.

Wakamin ri tijonel nuk'utuj chi kijujunal ri tijoxela'.
Ütz nk'utüx chi ke ri ch'aqa chïk ri juley tijoxela'.

K'a ri' xa xe chi re jun tijoxel nuk'utuj wi.
T. Xseqer k'a xta Ixchel.
A1. Xseqer k'a matyox.

T. Xseqer k'a a Lix.
A2. Xseqer k'a matyox.

Ri tijonel nuk'üt rub'ixik taq ntzolin el jun winäq; nub'än kan ruq'a'.

Wakamin ri tijonel nub'än achi'el ri ntzolin, nub'ij:
T. Yojch'o'n yan chïk tijoxela'.
Ri tijoxela' nkib'ij pe:
AA. Yojch'o'n yan chïk matyox.

ROX TANAJ
RI TIJOXEL KIK'IN RI RACHB'IL

RUKA'N TIJONÏK

1. Ri na'oj tikirem retamaxik.
1.1. Ri tijoxel nretamaj rub'ixik chuqa' ri rutz'ib'axik ri tz'ib' "tz' " chi kikojöl je' tzij.
1.2. Ri tijoxel nretamaj chuqa' jun ka'i' k'ak'a' taq tzij rik'in ri tz'ib' "tz' "

2. Rucholajem ri tijonïk.

2.1. Kikotem tzij.

Wakamin ri tijonel kan xa xe nok apo pa tijob'äl nub'ij chi ke ri tijoxela':
Xseqer k'a tijoxela'.

K'o na wi ri tijoxela' ütz xtikib'ij pe, chuqa' k'o ri manäq, xa eqal eqal k'a xtiketamaj.

Ri tijonel k'atzinel yerukanuj ri achike ye'ik'atzin chi re ri tijonïk chuqa' ri samaj yeb'an.
Ri tijonel xok apo ri pa tijob'äl.
T. Xseqer k'a tijoxela'.
Ri tijoxela' xkib'ij pe:
AA. Xseqer k'a matyox.

K'a ri' xch'o'n apo chi ke jutzob'aj tijoxela'.
T. Xseqer k'a tijoxela'.
AA. Xseqer k'a matyox.

2.2. Rub'ixik ri tijonïk.

Ri tijonel k'atzinel ruchajin kiwachib'äl ri k'ak'a' taq tzij:

- tz'ib'ab'äl
- tz'i'
- kotz'i'j
- ajtz'ib'
- tz'ib'

Chuqa' ütz nuk'utuj chi ke ri ak'wala' pa taq kiyonil.

T. Re' rub'i' tz'ib'ab'äl, tz'ib'ab'äl.
Ri tijoxela' k'o chi nkib'ij pe:
AA. Tz'ib'ab'äl.
T. Jun b'ey chïk,
AA.Tz'ib'ab'äl.

T. Re' rub'i' tz'i'.
AA. Tz'i'.
T. Jun b'ey chïk,
AA. Tz'i'.

T. Re' rub'i' kotz'i'j.
AA. Kotz'i'j.

T. Re' rub'i' ajtz'ib'.
AA. Ajtz'ib'.

T. Re' rub'i' tz'ib'.
AA. Tz'ib'.

Ri tijonel nuk'üt rub'ixik ri tz'ib' "tz' ".

Ri tijoxela' k'atzinel chi nkib'ij kamul oxmul rub'ixik ri tz'ib'.

Ri tijonel nujunumaj rutz'etik, rub'ixik ri tz'ib' "tz' " rik'in ri "tz".

tz'i' rik'in ri tzi
tz'a' rik'in ri tza
tz'e' rik'in ri tze
tz'u' rik'in ri tzu
tz'o' rik'in ri tzo

2.3. Ri tijonïk nq'ax pa kijolom ri tijoxela'.
Wakamin ri tijonel yerujäch ri xtaq wachib'äl chi kikojöl ri tijoxela' k'a ri' nuk'utuj:

¿Akuchi' k'o wi ri...?
Ri... k'o wawe'.

Ri tijonel nub'ij chi ke ri tioxela' xa xe ri achoq ik'in k'o wi ri wuj xa xe ri nch'o'n pe.
T. ¿Akuchi' k'o wi ri tz'ib'ab'äl?
Ri tijoxel nub'ij pe:
A1. Ri tz'ib'ab'äl k'o wawe'.

T. ¿Akuchi' k'o wi ri tz'i'?
A2. Ri tz'i' k'o wawe'.

T. ¿Akuchi' k'o wi ri kotz'i'j?
A3. Ri kotz'i'j k'o wawe'.

T. ¿Akuchi' k'o wi ri ajtz'ib'?
A4. Ri ajtz'ib' k'o wawe'.

T. ¿Akuchi' k'o wi ri tz'ib'?
A5. Ri tz'ib' k'o wawe'.

2.4. Rukusaxik ri tijonïk.
Wakamin nq'ax apo jun tijoxel richin nub'än ri tijonïk.

Ri ruwachib'äl ri k'ak'a' taq tzij njach chi kiwäch ri tijoxela' .

Ri tijonel nroyoj ri xta Ixmukane', richin nub'än ri k'utunïk.
A1. ¿Akuchi' k'o wi ri tz'ib'ab'äl?
Jun tijoxel nub'ij pe:
A2. Ri tz'ib'ab'äl k'o wawe'.

A2. ¿Akuchi' k'o wi ri tz'i'?
A3. Ri tz'i' k'o wawe'.

A3. ¿Akuchi' k'o wi ri kotz'i'j?
A4. Ri kotz'i'j k'o wawe'.

A4. ¿Akuchi' k'o wi ri ajtz'ib'?
A5. Ri ajtz'ib' k'o wawe'.

A5. ¿Akuchi' k'o wi ri tz'ib'?
A6. Ri tz'ib' k'o wawe'.

Wakamin ri tijonel nub'ij chi re ri tijoxel chi tub'ij achike rub'ixik taq yatzolin el.

A6. Yojch'o'n yan chik̈ tijoxela'.
Ri tijoxela' nkib'ij pe.
AA. Yojch'o'n yan chik̈ matyox.

Nq'ax apo jun chik̈ tijoxel nub'ij ri tijonik̈ xa xe chi ke ri xtani'.

A7. Yojch'o'n yan chik̈ xtani'.
AA. Yojch'o'n yan chik̈ matyox.

Wakamin chi ke ri alab'o'.

A8. Yojch'o'n yan chik̈ alab'o'.
AA. Yojch'o'n yan chik̈ matyox.

ROX TANAJ
RI TIJOXEL KIK'IN RI RACHB'IL

ROX TIJONÏK

1. Ri na'oj tikirem retamaxik.
1.1. Ri tijoxel nunataj chïk rub'ixik, rutz'etik ri tzij yetz'ib'äx rik'in ri tz'ib' "tz' ".
1.2. K'atzinel chuqa' nunataj ri q'ejelonïk nub'ij jun winäq richin nimaq'a' chuqa' taq ntzolin el chi rachoch.
1.3. Nretamaj chuqa' ütz rub'ixik ri juxil tzij -o'n, -e'n, -a'n chi rupam jun ka'i' taq tzij.

2. Rucholajem ri tijonïk.
2.1. Kikotem tzij.

Chi rupam re jun xti ramaj re' ri tijonel nab'ey nuk'utuj rutzil kiwäch ri xtani', k'a ri' ri alab'o'.

Ri tijoxela' k'atzinel nkik'ulb'a' pe ri tijonel taq nb'ïx chi ke ri xtani' chuqa' ri alab'o'.

K'atzinel chi ri tijonel nukanuj ri ye'ik'atzin chi re pa ruwi' ri tijonïk chuqa' ri samaj yerub'än.

Taq nok apo ri tijonel nub'ij:
T. Xseqer k'a xtani'.
Ri xtani' yech'o'n pe:
AA. Xseqer k'a matyox.

K'a ri' ri alab'o'.
T. Xseqer k'a alab'o'.
Ri alab'o' yech'o'n pe:
AA. Xseqer k'a matyox.

K'atzinel chi nkib'ij kamul ri tijoxela'.

2.2. Rub'ixik ri tijonïk.

Wakamin ri tijonel nub'än ri q'ejelonïk chi ke ri tijoxela' pa taq kiyonil.

T. Xseqer k'a a Lix.
A1. Xseqer k'a matyox.

T. Xseqer k'a xta Ixchel.
A2. Xseqer k'a matyox.

T. Xseqer k'a a Chepe.
A3. Xseqer k'a matyox.

T. Xseqer k'a xta Ixmukane'.
A4. Xseqer k'a matyox.

T. Xseqer k'a a Nix.
A5. Xseqer k'a matyox.

T. Xseqer k'a xta Nik'te'.
A6. Xseqer k'a matyox.

2.3. Ri tijonïk nq'ax pa kijolom ri tijoxela'.
Ri tijonel nunataj ri tijonïk rik'in ri tz'ib' "tz' ". K'atzinel chi nk'utüx chi ke ri tijoxela':
¿Achike re'?
Ri tijoxel k'o chi nub'ij:
La' jun tz'i'.
Ke re' nkib'ij chi kijujunal ri tijoxela'.

Ri tijonel nuk'utuj kib'i' ri wachib'äl rik'in ri tz'ib' "tz' ".
T. ¿Achike re'? (nuk'üt ri tz'i').
Ri tijoxela' k'o chi nkib'ij:
AA. La' jun tz'i'.

T. ¿Achike re' (nuk'üt ri ajtz'ib').
AA. La' jun ajtz'ib'.

T. ¿Achike re'? (nuk'üt ri tz'ib'ab'äl).
AA. La' jun tz'ib'ab'äl.

T. ¿Achike re'? (nuk'üt ri tz'ib').
AA. La' jun tz'ib'.

Ri tijonel nuk'utuj chi ke konojel:
¿Achike rub'i' re'?

T. ¿Achike rub'i' re'? (nuk'üt ri tz'i').
Ri tijoxela' k'o chi nkib'ij pe:
AA. La tz'i' rub'i'.

T. ¿Achike rub'i' re'? (nuk'üt ri kotz'i'j).
AA. La' kotz'i'j rub'i'.

T. ¿Achike rub'i' re'? (nuk'üt ri tz'ib'ab'äl).
AA. La' tz'ib'ab'äl rub'i'.

T. ¿Achike rub'i' re'? (nuk'üt ri tz'ib').
AA. La' tz'ib' rub'i'.

2.4. Rukusaxik ri tijonïk.
Wakamin ja ri tijoxela' yeb'anun ri k'utunïk. Ke re' nkib'ij:
¿Akuchi' k'o wi ri...?

Ri tijonel nuk'owsaj apo jun tijoxel richin nub'än ri k'utunïk. Xa xe nab'ey nujäch ri wachib'äl chi kiwäch ri juley chïk tijoxela'.
A1. ¿Akuchi' k'o wi ri kotz'i'j?
Ri jun tijoxel xub'ij pe.
A2. Ri kotz'i'j k'o wawe'.

A1. ¿Akuchi' k'o wi ri tz'i'?
A3. Ri tz'i' k'o wawe'.

A1. ¿Akuchi' k'o wi ri ajtz'ib'?
A4. Ri ajtz'ib' k'o wawe'.

A1. ¿Akuchi' k'o wi ri tz'ib'ab'äl?
A5. Ri tz'ib'ab'äl k'o wawe'.

A1. ¿Akuchi' k'o wi ri tz'ib'?
A6. Ri tz'ib' k'o wawe'?

Ri tijonel nuk'owsaj chïk apo jun tijoxel chuqa' numöl ri wachib'äl richin nuya' chi ruwa xan.

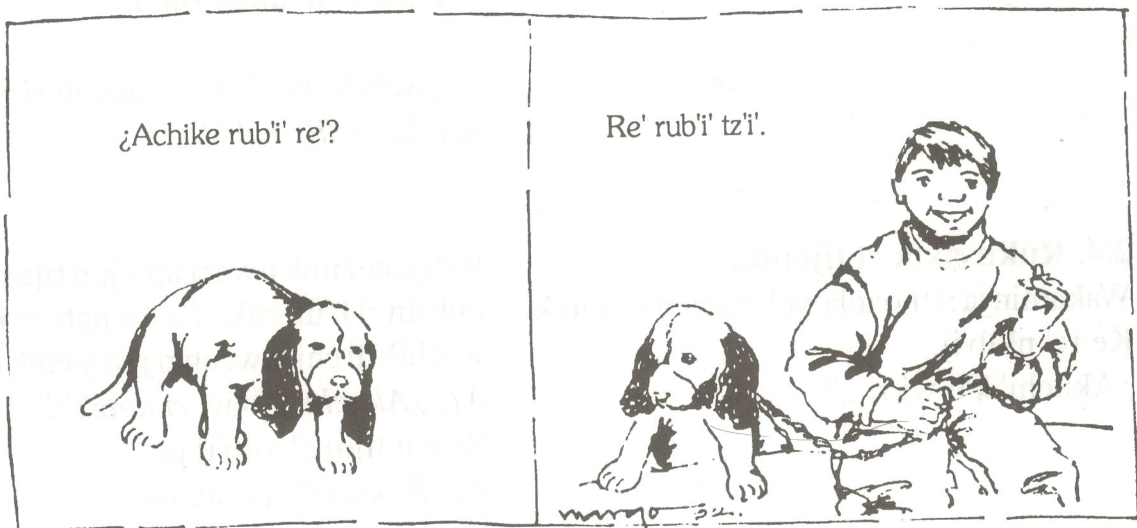
Ri jun chïk tijoxel nuk'utuj:
A2. ¿Akuchi' k'o wi ri ajtz'ib'?
AA. Ri ajtz'ib' k'o chi la'.

A2. ¿Akuchi' k'o wi ri tz'i'?
AA. Ri tz'i' k'o chi la'.

A2. ¿Akuchi' k'o wi ri tz'ib'ab'äl?
AA. Ri tz'ib'ab'äl k'o chi la'.

A2. ¿Akuchi' k'o wi ri kotz'i'j?
AA. Ri kotz'i'j k'o chi la'.

A2. Akuchi' k'o wi ri tz'ib'?
AA. Ri tz'ib' k'o chi la'.

ROX TANAJ
RI TIJOXEL KIK'IN RI RA

RUKAJ TANAJ

1. Ri na'oj tikirem retamaxik.
1.1. Ri tijoxel nretamaj rub'ixik chuqa' ri rutz'ib'axik ri tz'ib'
1.2. Ri tijoxel chuqa' nretamaj ri nimaläj ruq'ij nak'utuj rutz
1.3. Chuqa' nretamaj jun ka'i' oxi' tzij ri akuchi' nukusäx wi

2. Rucholajem ri tijonïk.

2.1. Kikotem tzij.

Ri tijonel nuk'utuj chi ke ri tijoxela' la ütz nkitz'et jun winäq ri man nuk'utuj ta rutzil awäch.

Ri tijonel nub'än jun xti etz'anin; jun tijoxel ri nuk'utuj rutzil kiwäch taq nok apo, ja k'a ri jun chïk man jun nq'ejelo'n ta.

Ri tijon
pa ruwi'
re.

Ri tijonel yeroyoj e ka'i' tijoxela' k'a ri' nub'ij chi ke ri nkib'än. Ke re' nub'ij chi ke:

T. Rat a Lix, nak'utuj rutzil kiwäch ri awachb'il taq yatok apo pa tijob'äl.

T. Ja k'a rat a Pakal, chöj yatok apo, man jun nak'utuj ta rutzil kiwäch ri tijoxela'.

Wakamin rat tijonel nak'utuj achike ri jeb'el ütz runa'oj.

2.2. Rub'ixik ri tijonïk.

Ri tijonel nuq'alajirisaj chi k'atzinel jeb'el nkiya' ruq'ij ri ya'oj rutzil wäch.
Ri tijonel yeroyoj e ka'i' tijoxela'.

Ri tzij nketamaj:
- nuwäch
- awäch
- ruwäch

Ri tijonel nab'ey nuk'üt ri tzij:
- nuwäch
- awäch
- ruwäch

Ri tijonel yeroyoj e ka'i' tijoxela' k'a ri' nub'ij chi ke chi tkak'axaj.
T. Nuwäch (ncha' qa rija').
T. Awäch (ncha' chi re ri k'o chi ruwäch).
T. Ruwäch (ncha' chi re ri k'o xe ruxkïn).

ROX TANAJ
RI TIJOXEL KIK'IN RI RACHB'IL

RUKAJ TANAJ

1. Ri na'oj tikirem retamaxik.
1.1. Ri tijoxel nretamaj rub'ixik chuqa' ri rutz'ib'axik ri tz'ib' "tz".
1.2. Ri tijoxel chuqa' nretamaj ri nimaläj ruq'ij nak'utuj rutzil ruwäch jun winäq.
1.3. Chuqa' nretamaj jun ka'i' oxi' tzij ri akuchi' nukusäx wi ri tz'ib' "tz".

2. Rucholajem ri tijonïk.

2.1. Kikotem tzij.

Ri tijonel nuk'utuj chi ke ri tijoxela' la ütz nkitz'et jun winäq ri man nuk'utuj ta rutzil awäch.

Ri tijonel nub'än jun xti etz'anin; jun tijoxel ri nuk'utuj rutzil kiwäch taq nok apo, ja k'a ri jun chïk man jun nq'ejelo'n ta.

Ri tijonel nukanuj achike samaj yerub'än pa ruwi' re tijonïk chuqa' ri ye'ik'atzin chi re.

Ri tijonel yeroyoj e ka'i' tijoxela' k'a ri' nub'ij chi ke ri nkib'än. Ke re' nub'ij chi ke:

T. Rat a Lix, nak'utuj rutzil kiwäch ri awachb'il taq yatok apo pa tijob'äl.

T. Ja k'a rat a Pakal, chöj yatok apo, man jun nak'utuj ta rutzil kiwäch ri tijoxela'.

Wakamin rat tijonel nak'utuj achike ri jeb'el ütz runa'oj.

2.2. Rub'ixik ri tijonïk.

Ri tijonel nuq'alajirisaj chi k'atzinel jeb'el nkiya' ruq'ij ri ya'oj rutzil wäch.

Ri tijonel yeroyoj e ka'i' tijoxela'.

Ri tzij nketamaj:

- nuwäch
- awäch
- ruwäch

Ri tijonel nab'ey nuk'üt ri tzij:

- nuwäch
- awäch
- ruwäch

Ri tijonel yeroyoj e ka'i' tijoxela' k'a ri' nub'ij chi ke chi tkak'axaj.

T. Nuwäch (ncha' qa rija').

T. Awäch (ncha' chi re ri k'o chi ruwäch).

T. Ruwäch (ncha' chi re ri k'o xe ruxkïn).

K'atzinel chi ye'ik'o jun ka'i' oxi' tijoxela' richin nq'ax chi kiwäch ri tzij nketamaj.

K'a ri' nub'ij jun chi ke ri tijoxela':
A1. Nuwäch (ncha' qa rija').
A2. Awäch (ncha' chi re ri rachb'il).
A3. Ruwäch (ncha' chi re ri k'o xe ruxkïn).

K'a ri' nq'ax chïk apo ri jun, richin nub'än achike xub'än ri rachb'il.
A2. Nuwäch.
A2. Awäch.
A2. Ruwäch.

Wakamin nketamaj ri tzij:
- qawäch
- iwäch
- kiwäch

Wakamin ri tijonel yeroyoj chïk apo jun oxi' tijoxela'.
Chi kiwäch ri tijoxela' nkib'än oxi' tzob'aj.
Ri nab'ey tzob'aj chi ri' k'o wi ri tijonel rachb'il jun tijoxel.
TA. Qawäch (yecha' qa rije').
TA. Iwäch (yecha' chi ke ri e k'o chi kiwäch).
TA. Kiwäch (yecha' chi ke ri e k'o xe kixkïn).

Ri tijonel ütz nub'ij chi ke ri tijoxela' chi man kekïx nkib'än ri jun xti tzij.

Wakamin ja chïk ri ka'i' tijoxela' yeb'in ri tijonïk.
AA. Qawäch (yecha' qa rije').
AA. Iwäch (yecha' chi ke ri e k'o chi kiwäch).
AA. Kiwäch (yecha' chi ke ri e k'o xe kixkïn).

Wakamin chi konojel ütz nkib'ij kamul oxmul re tzij re'.

Ke re' chuqa' nkib'än ri ch'aqa chïk tijoxela'.
AA. Qawäch.
AA. Iwäch.
AA. Kiwäch.

Ri tijoxela' nketamaj jun ka'i' oxi' tzij rik'in ri tz'ib' "tz":

- ütz
- tzatz
- lotz
- utzil
- tzuy

Ri tijonel nub'ij chi ke ri tijoxela' chi tkib'ij:
T. Ütz.
Ri tijoxela' nkib'ij:
AA. Ütz.

T. Tzatz.
AA. Tzatz.

T. Lotz.
AA. Lotz.

T. Tzuy.
AA. Tzuy.

2.3. Ri tijonïk nq'ax pa kijolom ri tijoxela'.

¿La ütz iwäch tijoxela'?
Ütz qawäch matyox.

Ri tijonel nuk'üt rub'ixik ri ya'oj rutzil ruwäch jun winäq.
T. ¿La ütz iwäch tijoxela'?
Ri tijoxela' k'o chi nkib'ij.
AA. Ütz qawäch matyox.

T. ¿La ütz iwäch tijoxela'?
AA. Ütz qawäch matyox.
T. Matyox k'a ri'.

Ri tijonel ütz nuk'utuj pa taq tzob'aj richin nk'uje' kan pa kijolom ri tijoxela'.

Ri tijonel nuk'utuj chi ke jun tzob'aj:
T. ¿La ütz iwäch tijoxela'?
AA. Ütz qawäch matyox.
T. Matyox k'a ri'.

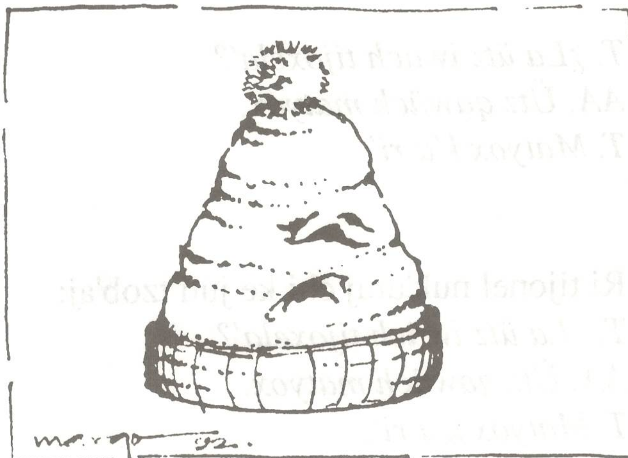
2.4. Rukusaxik ri tijonïk.
Wakamin ütz nq'ax apo jun tijoxel richin nuk'utuj rutzil kiwäch ri rachb'il.

Ri tijoxel nub'ij:
A1. ¿La ütz iwäch tijoxela'?
AA. Ütz qawäch matyox.
A1. Matyox k'a ri'.

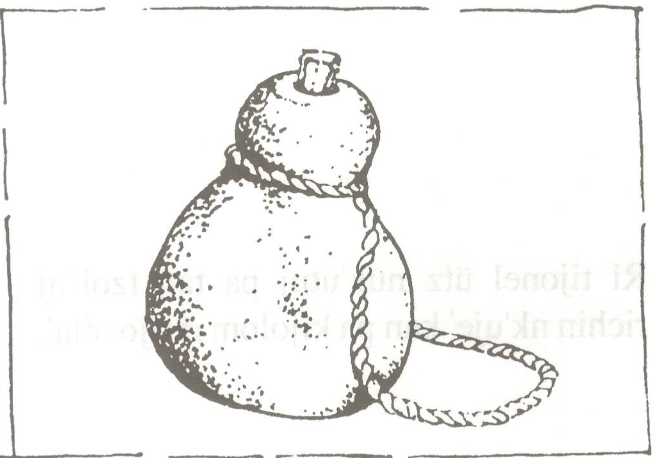
Nq'ax chi̇̈k apo jun tijoxel, k'a ri' nub'ij:
A2. ¿La ütz iwäch tijoxela'?
AA. Ütz qawäch matyox.
A2. Matyox k'a ri'.

Nq'ax apo jun chi̇̈k tijoxel:
A3. ¿La ütz iwäch tijoxela'?
AA. Ütz qawäch matyox.
A3. Matyox k'a ri'.

Nq'ax apo jun chi̇̈k tijoxel:
A4. La ütz iwäch tijoxela'?
AA. Ütz qawäch matyox.
A4. Matyox k'a ri'.

Re' jun tzatz'.

Re' jun tzuy.

ROX TANAJ
RI TIJOXEL KIK'IN RI RACHB'IL

RO' TIJONÏK

1. Ri na'oj tikirem retamaxik.
1.1. Ri tijoxel nrayb'äx chi nretamaj nuya' rutzil ruwäch jun winäq.
1.2. Nrayb'äx chuqa' chi nunataj kib'ixik jun ka'i' tzij ri nk'atzin pa ruk'aslem.
1.3. Chuqa' nrayb'äx chi ri tijoxel nretamaj nukusaj ri tzij: nuwäch, awäch, ruwäch, qawäch...

2. Rucholajem ri tijonïk.
2.1. Kikotem tzij.
Ri tijonel nukanuj jun xti xtän richin nuya' rutzil kiwäch ri tijoxela'; wi manäq jun xti xtän ütz nukanuj jun xti ala' ri jeb'el retaman nuya' rutzil ruwäch jun winäq.

K'atzinel chi ri tijonel nukanuj achike samaj ri ütz yeb'an pa ruwi' re tijonïk re'. Ri tijonel xroyoj apo ri xta Nik'te' richin nuya' rutzil kiwäch ri rachb'il.
A1. Xseqer k'a tijoxela'.
AA. Xseqer k'a matyox.
K'a ri' nub'ij chïk:
A1. ¿La ütz iwäch tijoxela'?
AA. Ütz qawäch matyox.
Ri xta Nik'te' ütz nub'ij kamul ri k'utun utzil ruwäch winäq.

2.2. Rub'ixik ri tijonïk.
Ri tijonel nuk'üt ri rutzalq'omixik taq jun winäq nuk'utuj rutzil awäch.

Ri tijonel nub'ij chi ke ri tijoxela' chi tkib'ij:
T. Ütz nuwäch matyox.
Ri tijoxela' nkikamluj ri tzij:
AA. Ütz nuwäch matyox.

T. Jun b'ey chïk.
AA. Ütz nuwäch matyox.

Ri tijonel nuk'utuj rutzil kiwäch ri tijoxela'; rije' nkikulb'a' pe chi konojel.

T. ¿La ütz iwäch tijoxela'?
Ri tijoxela' nkib'ij pe:
AA. Ütz qawäch matyox.
T. Matyox k'a ri'.

Nub'ij kamul oxmul chi ke, k'a ri' nuk'utuj pa taq tzob'aj:
T. ¿La ütz iwäch tijoxela'?
AA. Ütz qawäch matyox.

Jun tzob'aj chïk.
T. ¿La ütz iwäch tijoxela'?
AA. Ütz qawäch matyox.

2.3. Ri tijonïk nq'ax pa kijolom ri tijoxela'.
Ri tijonel nuk'utuj rutzil kiwäch ri tijoxela' pa taq kiyonil.
¿La ütz awäch rat?
Ütz nuwäch matyox.

2.4. Rukusaxik ri tijonïk.
Ri tijonel nab'ey nroyoj jun tijoxel ri retaman chïk jub'a' ri qach'ab'äl, ja ri' nya'on ruq'ajarik re tijonïk re'.

T. ¿La ütz awäch rat?
Ri tijonel k'o chi nub'ij pe:
A1. Ütz nuwäch matyox.
T. Matyox k'a ri'.

Ri tijonel nuk'utuj chi re jun chïk tijoxel:
T. ¿La ütz awäch rat?
Ri tijoxel nub'ij pe:
A2. Ütz nuwäch matyox.
T. Matyox k'a ri'.

Jun chïk tijoxel.
T. ¿La ütz awäch rat?
A3. Ütz nuwäch matyox.
T. Matyox k'a ri'.

Ke re' nq'ax nb'e ri k'utunïk chi kiwäch ri tijoxela'.

Ri nab'ey tijoxel nub'ij:
A1. Xseqer k'a tijoxela'
Ri tijoxela' nkib'ij pe:
AA. Xseqer k'a matyox.

Ri ruka'n tijoxel nub'ij:
A2. Xseqer k'a tijoxela'.
AA. Xseqer k'a matyox.

Ri rox tijoxel nub'ij:
A3. Xseqer k'a tijoxela'.
AA. Xseqer k'a matyox.

Wakamin ri rukaj tijoxel nub'ij ri jub'a' chi̇k k'utun utzil ruwäch.

Ri rukaj tijoxel nub'ij:

A4. ¿La ütz iwäch tijoxela'?
AA. Ütz qawäch matyox.
A4. Matyox k'a ri'.

A5. ¿La ütz iwäch tijoxela'?
AA. Ütz qawäch matyox.
A5. Matyox k'a ri'.

Ri ruwaq tijoxel nb'in kan ri tzij:

Ri ruwaq tijoxel nub'ij:

A6. Yojch'o'n yan chi̇k tijoxela'.
AA. Yojch'o'n yan chi̇k matyox.

A7. Yojch'o'n yan chi̇k tijoxela'.
AA. Yojch'o'n yan chi̇k matyox.

RUKAJ TANAJ
RI TIJOXEL PAN UXLANEM

NAB'EY TIJONÏK

1. Ri na'oj tikirem retamaxik.
1.1. Ri tijoxel nrayb'äx chi nretamaj nuya' ütz ruk'ulik jun winäq chi rachoch.
1.2. Nrayb'äx chuqa' chi ri tijoxel nretamaj rukusaxik ri tzij: katok pe, katel el.
1.3. Chuqa' nrayb'äx chi nukamluj, nunataj ri jun ka'i' oxi' tzij xa k'a xretamaj.

2. Rucholajem ri tijonïk.

2.1. Kikotem tzij.

Taq ri tijonel xtuya' re tijonïk re' k'atzinel chi npa'e' chi ruchi' ri rutijob'al; taq xtapon ri nab'ey tijoxel nub'ij chi re:
Katok pe.
Konojel ri tijoxela' xkeb'e'apon ke re' nub'ij chi ke.

Ri tijonel k'atzinel chi nukanuj achike samaj ütz yeb'an pa ruwi' re tijonïk re'. Ri tijonel yalan nkikot yeruk'ül apo chi kijujunal ri tijoxela'.
T. Katok pe.

2.2. Rub'ixik ri tijonïk.

Ri tijonel wakamin nub'ij chi ke ri tijoxela' chi ye'el chïk el konojel; xa xe jun tijoxel nkanäj kan rik'in, richin nretamaj yeruk'ül ri rachb'il tijoxela'. Ri tzij ke re':
Katok pe.
Matyox chi awe.

Ri tijonel nk'uje' rik'in ri tijoxel chi ruchi' tijob'äl richin yekik'ül ri ch'aqa chïk tijoxela'.
T. Katok pe (ncha' chi re ri jun tijoxel, rija' nub'ij).
A. Matyox chi awe.

Wakamin ja ri jun tijoxel nk'ulun kichin ri ch'aqa chïk rachb'il.
A1. Katok pe.
A2. Matyox chi awe.

Jun chïk tijoxel nok apo:
A1. Katok pe Lix.
A3. Matyox chi awe.

A1. Katok pe Ixchel.
A4. Matyox chi awe.

Taq xkeb'ek'is ri tijoxela', ri tijonel nukanuj jun chi̇̈k tijoxel richin nub'än achi'el ri jun xik'o yan. Roma k'a ri' ye'el chi̇̈k el konojel richin ye'ok chi̇̈k apo pa kitijob'al.

Taq xkeb'ek'is konojel, wi k'a jamäl jub'a' ye'el chi̇̈k el konojel ri tijoxela' richin jun chi̇̈k tijoxel nk'ulun kichin.

Wakamin jun chi̇̈k tijoxel yek'ulun ri tijoxela'.
A2. Katok pe a Lu'.
A3. Matyox chi awe.

A2. Katok pe...
A4. Matyox chi awe.

A2. Katok pe...
A5. Matyox chi awe.

2.3. Ri tijoni̇̈k nq'ax pa kijolom ri tijoxela'.
Wakamin ri tijonel nub'än retal ruq'a' chi ye'el chi̇̈k el konojel ri chi ruwa jay. K'a ri' yeruk'ül pa kaka'.
Re samaj re' nk'atzin richin nketamaj ri tijoxela' achike ruk'ulik jun winäq, chuqa' taq nkik'ül e ka'i', oxi' winaqi'.

Ri tijonel nub'ij chi ke ri tijoxela':
T. Kixok pe
Ri tijoxela' ye'ok pe pa kaka', nkib'ij:
AA. Matyox chi awe.

T. Kixok pe tijoxela'.
AA. Matyox chi awe tijonel (k'atzinel chi yech'o'n pa jun b'ey chi e ka'i').

T. Kixok pe tijoxela'.
AA. Matyox chi awe tijonel.
Ke re' nub'än ri tijonel yeruk'ül konojel.

2.4. Rukusaxik ri tijoni̇̈k.
Ri tijonel wakamin nuya' ruq'ij ri tzij: kixel el, kixok pe.

Ri tijonel nub'än ruq'a' chi ye'el el konojel, chuqa' ke re' nub'ij:
T. Kixel el tijoxela'.
Ri tijoxela' konojel ye'el el.

T. Kixok pe tijoxela'.
Ri tijoxela' ye'ok pe konojel.

Ke re' nub'än kamul oxmul richin nkanäj kan pa kijolom ri tijoxela'.

Wakamin nroyoj jun tijoxel, ja ri' nb'anun ri tzij, k'atzinel chi nukusaj ri tzij achike xkib'än pe rik'in ri tijonel.

Ri tijoxel nub'ij chi ke ri ch'aqa chïk kachb'il:

A1. Kixel el.
Ri tijoxela' ye'el el konojel.

A1. Kixok pe tijoxela'.
Ri tijoxela' ye'ok pe.

A1. Kixok pe tijoxela'.
Ye'ok pe ri tijoxela'.

A1. Kixel el tijoxela'.
Ri tijoxela' ye'el el.

Ke re' nkib'än chïk jusol tijoxela' richin nk'uje' kan pa kijolom ri tzij.

Kixok pe tijoxela'.

RUKAJ TANAJ
RI TIJOXEL PAN UXLANEM

RUKA'N TIJONÏK

1. Ri na'oj tikirem retamaxik.
1.1. Ri tijoxel nrayb'äx chi nukamluj, nunataj ri tijonïk xuk'ül ri q'ij nab'ey chi re re jun tijonïk re'.
1.2. Nrayb'äx chuqa' chi nretamaj ri tzij: yiqa qa, yijote' el.
1.3. Chuqa' nrayb'äx chi nuk'utuj chi re ri tijoxel rub'ixik ri tz'ib': "q".

2. Rucholajem ri tijonïk.

2.1. Kikotem tzij.

Ri tijonel nuk'utuj utzil chi re ri a Lu' chi rija' yek'ulun ri ch'aqa chïk tijoxela' taq xkeb'e'apon.

Ri tijonel nukanuj achike rub'anik xtub'än chi re ri tijonïk chuqa' ri xke'ik'atzin chi re. Ri tijonel nk'uje' rik'in ri a Lu' richin nutz'et apo chi ütz nub'ij ri tzij richin okem pa tijob'äl.

Taq xa xe jun tijoxel nb'e'apon, ri a Lu' nub'ij: katok pe. Taq yeb'e'apon e ka'i' tijoxela' ri a Lu' nub'ij: kixok pe.

A1. Katok pe (ncha' taq xa jun ntok apo).
A1. Kixok pe (ncha' taq ye'ok ka'i', oxi').

2.2. Rub'ixik ri tijonïk.

Ri tijonel yeruk'wa'j akuchi' e k'o taq xkaléla ri xulan qa, richin nuk'üt ri tzij: yiqa qa.
Ja k'a taq xeqa yan qa konojel, k'a ri' chi jujun nkib'ij: yijote' el.

Ri tijonel nab'ey nub'än rija' ri qajem, taq nqa qa nub'ij:
T. Yiqa qa.
Taq njote' nub'ij:
T. Yijote' el.

K'a ri' nub'ij chi ke ri tijoxela' chi tkikamluj ri tzij xub'ij rija', ke re':
T. Yiqa qa.
AA. Yiqa qa.
T. Jun b'ey chïk:
AA. Yiqa qa.

K'a ri' ri tijonel nub'ij chi ke chi tkib'ij:
T. Yijote' el.
AA. Yijote' el.
T. Jun b'ey chïk:
AA. Yijote' el.

Wakamin ri tijonel nub'ij chi ke ri tijoxela' chi pa kaka' yeqa qa, chuqa' ke ri' taq yejote' pe, ke re' nkib'ij:

- yojqa qa
- yojjote' el

Nab'ey ri tijonel nqa qa rik'in jun tijoxel, chi e ka'i' nkib'ij:
TA. Yojqa qa.
Taq yejote' el nkib'ij:
TA. Yojjote' el.

K'a ri' yeqa pa kaka' ri tijoxela':
AA. Yojqa qa.
Taq yetzolin pe nkib'ij:
AA. Yojjote' el.

Juk'ulaj chik tijoxela':
AA. Yojqa qa.
Taq yetzolin pe nkib'ij:
AA. Yojjote' el.

2.3. Ri tijonïk nq'ax pa kijolom ri tijoxela'.

Ri tijonel nub'ij chi ke ri tijoxela' chi nkib'än ri xketamaj nab'ey chi ruwäch re tijonïk re', k'a ri' nkib'än re jun chïk.

Ri tijonel nub'ij chi ke chi ke'el el konojel:
T. Kixel el.
O. Ri tijoxela' ye'el el konojel.

T. Kixok pe.
O. Ri tijoxela' ye'ok pe konojel.

Nab'ey tzob'aj.

K'a ri' ri tijonel yeruk'wa'j ri tijoxela' richin yeqa qa chi ruwäch ri xkaléla, k'a ri' yerukanuj oxi' tijoxela', nub'ij chi ke:
T. ¿Achike nib'än rïx?
Ri tijoxela' nkib'ij pe:
AA. Yojqa qa.

Ruka'n tzob'aj.

Ri tijonel yeroyoj e oxi' chïk tijoxela'.
T. ¿Achike nib'än rïx?
Ri tijoxela' nkib'ij pe:
AA. Yojjote' el.

Wakamin nub'ij ri tijonel chi kejote' chïk pe.

T. ¿Achike nib'än rïx?
Ri tijoxela' k'o chi nkib'ij pe:
AA. Yojjote' el.

T. Jun b'ey chïk, ¿achike nib'än rïx?
AA. Yojjote' el.

2.4. Rukusaxik ri tijonïk.

Wakamin ri tijonel yerelesaj pe konojel ri tijoxela' chi ruwa jay, ka' ri' nukanuj achike na jun ri k'o pa jotöl chuqa' jun chïk pa xulan.

Ri tijonel nub'ij chi ke:
T. ¿Akuchi' k'o ri achin nsamäj?
Ri tijoxela' k'o chi nkib'ij pe:
AA. Ri achin k'o chi la' el.

T. Jun b'ey chïk, ¿akuchi' k'o wi ri achin?
AA. Ri achin k'o chi la' el.

Wakamin ri tijonel nuk'utuj akuchi' k'o wi ri jun ixöq. Re ixöq re' k'o qa pa xulan chi ke rije'.

T. ¿Akuchi' k'o wi ri ixöq?
Ri tijoxela' k'o chi nkib'ij pe:
AA. Ri ixöq k'o chi la' qa.

T. Jun b'ey chïk, ¿Akuchi' k'o wi ri ixöq?
AA. Ri ixöq k'o chi la' qa.

K'a ri' ri tijonel nuk'utuj chi ke juley chïk tijoxela'.
T. ¿Akuchi' k'o wi ri ixöq?
AA. Ri ixöq k'o chi la' qa.

RUKAJ TANAJ
RI TIJOXEL PAN UXLANEM

ROX TIJONÏK

1. Ri na'oj tikirem retamaxik.
1.1. Nrayb'äx chi ri tijonel nretamaj rukusaxik ri tzij: ninqüm chuqa' ri nintïj.
1.2. Chuqa' nrayb'äx chi ri tijoxel nunataj ri tijonïk xk'ut chi ruwäch nab'ey chi ruwäch re'.
1.3. Chuqa' nrayb'äx chi nunataj ri tzij retaman chïk pe.

2. Rucholajem ri tijonïk.
2.1. Kikotem tzij.

Ri tijonel nuk'utuj chi ke ri tijoxela' ri tzij xketamaj yan, achi'el ri katok, katel, katz'uye', kapa'e'.

Ri tijonel k'atzinel chi nuk'owsaj chïk apo jun tijoxel richin nub'än ronojel ri tzij xub'än rija' nab'ey.

Ri tijonel yerukanuj ri k'atzinel chi re pa tijonïk chuqa' yeruch'öb' ri samaj k'o chi yerub'än.

Ri tijonel ntzijon rik'in ri a Lu'.

T. Xseqer k'a a Lu'.
A1. Xseqer k'a matyox.
T. Katok a Lu'.
A1. Matyox chi awe.
T. Katz'uye' a Lu'.
A1. Matyox chi awe.
T. Yojch'o'n yan chïk a Lu'.
A1. Yojch'o'n yan chïk matyox.

2.2. Rub'ixik ri tijonïk.

Ri tijonel richin chi nq'ax pa kijolom ri tijoxela' k'atzinel chi nb'eruk'ama' pe jun xa'r kape rik'in jun rukaxlanway.

Ri tijonel npa'e' apo chi kiwäch ri tijoxela' ruk'wa'n jun xa'r kape pa ruq'a', k'a ri' nub'ij:

T. Ninqüm nukape.
T. Ninqüm nukape.

K'a ri' nub'ij chi ke konojel chi tkib'ij:

T. Ninqüm nukape.
AA. Ninqüm nukape.

Konojel ri tijoxela' xketamaj ri tzij ninqüm nukape.

K'a ri' ri tijonel nb'eruk'ama' pe ri rukaxlanway richin nuk'üt ri tzij "nintïj".

Ri tijonel xuk'än el juk'ap ri kaxlanwäy, k'a ri' nub'ij:

T. Nintïj nukaxlanway.
T. Nintïj nukaxlanway.

Ri tijonel nub'ij chi ke ri tijoxela' chi tkib'ij kamul oxmul richin nk'oje' kan pa kijolom.

K'a ri' ri tijonel nub'ij chi ke konojel chi tkib'ij:

T. Nintïj nukaxlanway.
AA. Nintïj nukaxlanway.

2.3. Ri tijonïk nq'ax pa kijolom ri tijoxela'.

Ri tijonel taq nuk'üt re tzij re', pa'äl chi kiwäch ri tijoxela', chuqa' pa jun ruq'a' k'o jun xa'r, ja k'a ri jun chïk k'o jun kaxlanwäy. Nub'ij chi ke ri tijoxela' chi taq nuk'üt apo ri xa'r, rije' k'o chi nkib'ij pe: ninqüm nukape; ja k'a taq nuk'üt apo ri kaxlanwäy ri tijoxela' nkib'ij: nintïj nukaxlanway.

Ri tijonel nuk'üt apo ri xa'r chuqa' nub'ij chi ke:

T. Ninqüm nukape.
AA. Ninqüm nukape.

Ri tijonel nuk'üt apo ri kaxlanwäy, k'a ri' nub'ij:

T. Nintïj nukaxlanway.
AA. Nintïj nukaxlanway.

Ke re' nub'än ri tijonel kik'in ri tijoxela' kamul oxmul.

Taq xketamaj yan ri tijoxela' achike rub'ixik taq naqüm aya', chuqa' taq natïj akaxlanway, ri tijonel yeroyoj e ka'i' tijoxela' richin nuk'üt ri tzij: ninqüm, naqüm, chuqa' ri nuqüm.

Ri tijonel yeroyoj e ka'i' tijoxela', k'a ri' nuk'üt ri tzij chi kiwäch.

T. Ninqüm nukape (ncha' qa rija').
T. Naqüm akapa (ncha' chi re ri k'o chi ruwäch).
T. Nuqüm rukape (ncha' chi re ri k'o xe ruxkïn).

Taq xub'ij yan qa ri tijonel, k'a ri' nub'ij chi re ri jun tijoxel chi tub'ij chuqa' tub'ana' ri xub'än rija'.

A1. Ninqüm nukape (ncha' qa rija').
A1. Naqüm akape (ncha' chi re ri k'o chi ruwäch).
A1. Nuqüm rukape (ncha' chi re ri k'o xeruxkïn).

Taq xkib'än yan ri tzij chi kiwäch ri tijoxela', k'a ri' nkik'üt ki' ri juley chi̇k richin nkib'än nkib'ij ri tijoni̇k. Wawe' ri tijonel k'atzinel yerub'än pa taq ox'öx ri tijoxela' chuqa' nuk'üt chi kiwäch achike rub'anikil ri tijoni̇k.

2.4. Rukusaxik ri tijoni̇k.
Ri tijoxela' kimolon ki' pa taq ox'öx, k'a ri' nkib'än ri tijoni̇k.

K'atzinel chi ri tijonel yerutz'et chi konojel ri tijoxela' nkib'ij chuqa' nkib'än ri rub'anikil ri tijoni̇k.

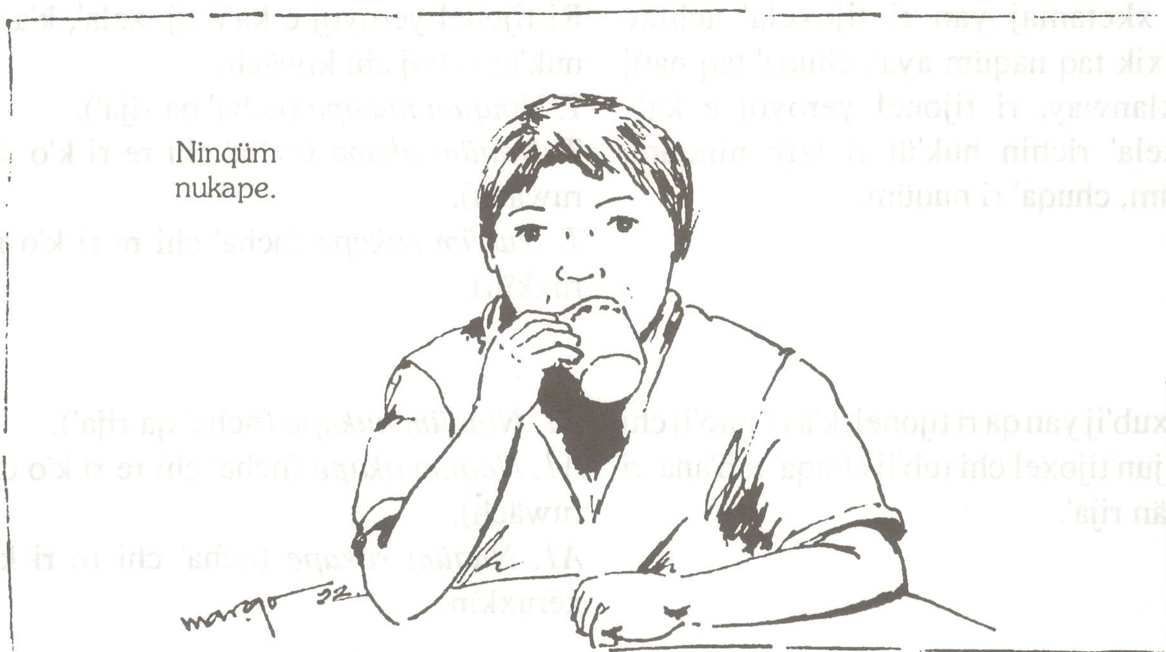
K'a ri' ri tijonel nub'ij chi re ri jun chi̇k tijoxel chi tub'ana' ri xub'än ri jun chi̇k tijoxel.

Ri nab'ey tzob'aj nkib'ij ri tzij: ninqüm nukape.
A1. Ninqüm nukape.
A1. Naqüm akape.
A1. Nuqüm rukape.

K'a ri' nub'än chi̇k ri jun tijoxel, ri jun chi̇k chuqa' ke ri' nk'is ri tijoni̇k.

Ri ruka'n tzob'aj nkib'ij ri tzij: ninti̇j nukaxlanway.
A2. Ninti̇j nukaxlanway.
A2. Nati̇j akaxlanway.
A2. Nuti̇j rukaxlanway.

K'a ri' nub'ij chi̇k ri jun tijoxel, chuqa' ri jun chi̇k, richin nketamaj konojel.

RUKAJ TANAJ
RI TIJOXEL PAN UXLANEM

RUKAJ TIJONÏK

1. Ri na'oj tikirem retamaxik.
1.1. Nrayb'äx chi ri tijoxel nq'ax pa rujolom rukusaxik ri tzij "ütz ninna' " chuqa' ri tzij "man ütz ta ninna' ".
1.2. Nrayb'äx chuqa' chi ri tijoxel nretamaj rub'ixik, rukusaxik ri tz'ib' "q' ".
1.3. Chuqa' richin nunataj jub'a' ri jun ka'i' tzij retaman chïk pe. Rik'in rukusaxik ri tzij wakamin, chwa'q.

2. Rucholajem ri tijonïk.
2.1. Kikotem tzij.

Ri tijonel ntzijon jata'q kik'in ri tijoxela', nkib'ij xseqer k'a, katok, katz'uye'.
Chuqa' nuk'utuj utzil chi re jun tijoxel chi nub'än rija' re tzij re'.
Xseqer tijoxela'.
Kixok pa tijob'äl.
Kixtz'uye'.

Ri tijonel k'atzinel yerukanuj ri ye'ik'atzin chi rupam ri tijonïk chuqa' ri samaj xkerub'än.
Nab'ey ri tijonel yeruk'ül apo ri tijoxela'.
T. Xseqer k'a tijoxela'.
AA. Xseqer k'a matyox.
T. Kixok pa tijob'äl.
AA. Matyox chi awe.
T. Kixtz'uye'.
AA. Matyox.
K'a ri' nub'än jun tijoxel ronojel ri xub'än qa ri tijonel.

2.2. Rub'ixik ri tijonïk.

K'atzinel nunataj chi ke ri tijoxela' achike xkiqüm pe ri chi taq kachoch.

Ri tijonel nuk'utuj chi ke ri tijoxela':
T. ¿Achike xaqüm rat wakamin?
A1. Yin xinqüm pe nukape.
T. ¿Achike xatïj pe rat wakamin?
A2. Yin xintïj pe nukaxlanway.
Ke re' nub'än nuk'utuj chi ke jun ka'i' tijoxela'.

Ri tijonel nuk'üt ri tzij wakamin, iwir.
Wawe' ri tijonel k'atzinel chi k'o rik'in jun xa'r q'or chuqa' jun xa'r kape richin nuk'utb'ej re tzij re'.

T. Yin wakamin xinqüm pe nukape (nuk'üt ri kape).
T. Yin iwir xinqüm pe nuq'or (nuk'üt ri q'or).

Re jun xti tzij re' k'atzinel nub'än kamul oxmul kik'in ri tijoxela', richin nketamaj ri tzij "wakamin", ri "iwir", chuqa' ri tzij "q'or".

K'a ri' nuk'utuj chi ke ri tijoxela'.
T. ¿Achike xinqün pe yin wakamin? (nuk'üt ri kape).
AA. Rat wakamin xaqüm pe akape.

T. ¿Achike xinqüm pe yin iwir? (nuk'üt ri q'or).
AA. Rat iwir xaqüm pe aq'or.

T. Jun b'ey chïk nqab'ij ri tzij.
T. ¿Achike xinqüm pe yin wakamin?
AA. Rat wakamin xaqüm pe akape.

T. ¿Achike xinqüm pe yin iwir?
AA. Rat iwir xaqüm pe aq'or.

Wakamin ri tijonel richin nkanäj kan pa kijolom ri tijoxela' nub'ij chi ke chi tkib'ij kamul oxmul re tzij re'.

nuq'or	qaq'or
aq'or	iq'or
ruq'or	kiq'or

Wakamin ri tijonel nub'ij chi ke ri tijoxela' chi tkib'ij ronojel:
T. Nuq'or (nuk'üt qa ri' rija').
AA. Nuq'or.

T. Aq'or (nuk'üt apo ri k'o chi ruwäch).
AA. Aq'or.

T. Ruq'or (nuk'üt ri k'o xe ruxkïn).
AA. Ruq'or.

Ri tijonel nuk'üt rukusaxik ri tzij:
- ütz ninna'
- man ütz ta ninna'
- säq q'or
- äj q'or
- aws q'or

Ri tijonel rutik'en jun läq q'or pa ruq'a'. K'a ri' nub'ij chi ke ri tijoxela':
T. Yin ütz ninna' ri säq q'or.
Wakamin konojel nkib'ij:
AA. Yin ütz ninna' ri säq q'or.

Nab'ey k'atzinel chi ri tijonel nukanuj ruq'alajirisaxik ri tzij säq q'or, äj q'or, aws q'or.

K'a ri' ri tijonel nuk'üt ri tzij:
T. Yin man ütz ninna' ri säq q'or.
Konojel nkib'ij:
AA. Yin man ütz ta ninna' ri säq q'or.

Wakamin ri tijonel nuk'üt ri tzij:
- äj q'or

T. Yin ütz ninna' ri äj q'or.
K'a ri' konojel nkib'ij:
AA. Yin ütz ninna' ri äj q'or.
Nkib'ij kamul oxmul.

K'a ri' ri tijonel nuk'üt chïk:
T. Yin man ütz ta ninna' ri äj q'or.
AA. Yin man ütz ta ninna' ri äj q'or.

Wakamin ri tijonel nuk'üt ri tzij:
- aws q'or.

Yin ütz ninna' ri aws q'or.
K'a ri' konojel nkib'ij:
Yin ütz ninna' ri aws q'or.

K'a ri' ri tijonel nuk'üt chïk.
T. Yin man ütz ninna' ri aws q'or.
Konojel nkib'ij:
AA. Yin man ütz ta ninna' ri aws q'or.

2.3. Ri tijonïk nq'ax pa kijolom ri tijoxela'.
Ri tijonel yerub'än pa taq tzob'aj ri tijoxela', k'a ri' nkib'än ri xk'ut chi kiwäch.

Jun tijoxel nub'ij:
A1. Yin ütz ninna' ri säq q'or.
T. Jun chïk nub'ij:
A2. Yin ütz ninna' ri äj q'or.
T. Jun chïk nub'ij:
A3. Yin ütz ninna' ri aws q'or.

K'a ri' nkitijoj ki' nkib'ij ri tzij:
Man ütz ta ninna' ri äj q'or.

Ri tijonel nub'ij chi ke ri tijoxela' chi tkitijoj ki' nkib'ij:
T. Man ütz ta ninna' ri äj q'or.
K'a ri' chi kijujunal ri pa taq tzob'aj nkib'ij.
A1. Man ütz ta ninna' ri äj q'or.

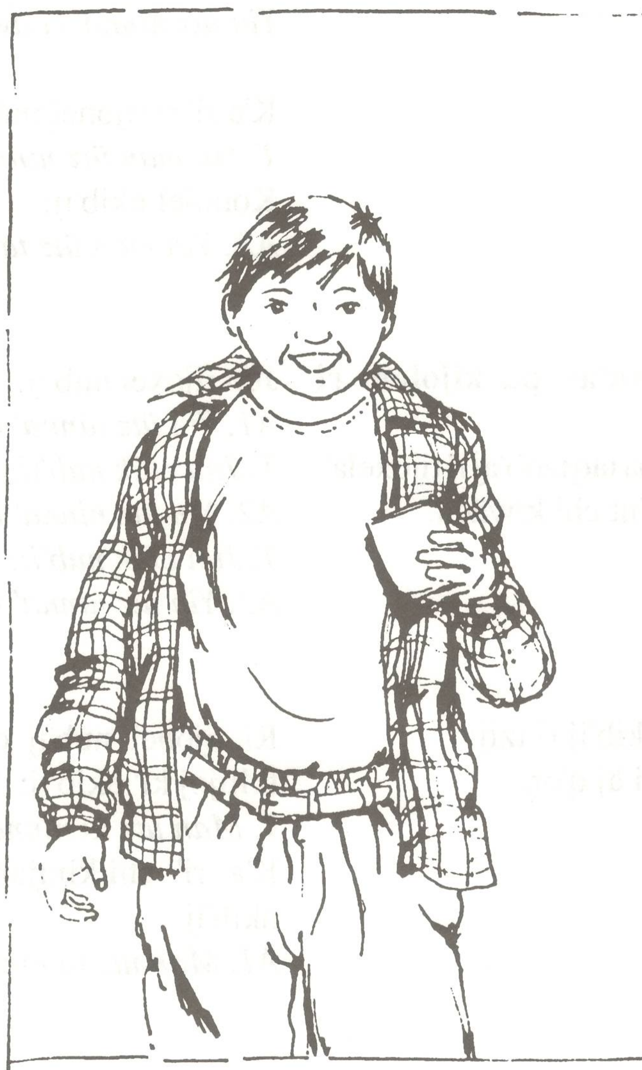
2.4. Rukusaxik ri tijonïk.
Wawe' ri tijoxela' nkikusaj ri xk'ut chi kiwäch pa taq tzob'aj.

Ri tijonel nab'ey nuk'utuj chi re jun tijoxel.
T. ¿La ütz nana' rat ri säq q'or?
Ri tijoxel k'o chi nub'ij pe:
A1. Ja', ütz ninna' ri säq q'or.

Wakamin nub'ij chi ke chi tkib'ij taq man ütz ta nkina'.
T. ¿La ütz nana' rat ri äj q'or?
A2. Manäq, man ütz ta ninna' ri äj q'or.

Ke re' nkib'än ri tijoxela' pa taq tzob'aj.

Wakamin rik'in jun chïk tijoxel:
T. ¿La ütz nana' rat ri aws q'or?
A3. Manäq, man ütz ta ninna' ri aws q'or.

Yin ütz ninna' ri aws q'or.

RUKAJ TANAJ
RI TIJOXEL PAN UXLANEM

RO' TIJONÏK

1. Ri na'oj tikirem retamaxik.

1.1. Nrayb'äx chi ri tijoxel nunataj ri jun ka'i' tzij retaman pe ri jun ka'i' oxi' q'ij. Re tzij ütz yenatäx achi'el ri: katok, katel, kaqa qa, kajote' el, ninqüm, ütz ninna', man ütz ta ninna'.

1.2. Nrayb'äx chuqa' chi tukusäx yalan ri tz'ib' "q' " chi rukojöl ri jalajöj taq tzij xke'ukusäx.

2. Rucholajem ri tijonïk.

2.1. Kikotem tzij.

Ri tijonel kan xa xe ntikïr qa ri tijonïk yerelesaj el konojel ri tijoxela' chi ruwa jay, k'a ri' yerujäch pa nik'aj; nik'aj ye'ok ok pa tijob'äl, nik'aj yekanäj kan chi ruwa jay.

Ri xe'ok ok pa tijob'äl ja rije' yek'ulun pe kichin ri juley chïk kachb'il taq xke'ok apo; k'o chi nkik'ül jujun kachb'il.

Ri tijonel nukanuj ri samaj chuqa' ri ye'ik'atzin chi re ri pa tijonïk.

Ri tijonel nub'ij chi ke ri tijoxela' achike nkib'än:

Ri nok ok ke re' nub'ij:

—Xseqer k'a a Lu' (ri a Lu' nub'ij pe):

—Xseqer k'a matyox, katok pe.

—Matyox chi awe.

Ri nab'ey mul man kan ta ütz xub'än, k' a ri' ri tijonel xub'ij chi nukamluj jun b'ey chïk.

A1. Xseqer k'a a Lu'.

B1. Xseqer k'a matyox, katok katz'uye'.

A1. Matyox chi awe.

Wakamin nok apo jun chïk tijoxel.

A2. Xseqer k'a a Lix.

B2. Xseqer k'a matyox, katok katz'uye'.

A2. Matyox chi awe.

K'a ri' nok apo jun chïk tijoxel.

A3. Xseqer k'a ya Ixchel.

B3. Xseqer k'a matyox, katok katz'uye'.

A3. Matyox chi awe.

Ke re' nkib'än chi kijujunal; jun wi tijoxel nok po, jun chïk wi nk'ulun pe.

2.2. Rub'ixik ri tijonïk.

Ri tijonel nunataj ri tzij ketaman chïk ri tijoxela'. Nab'ey nroyoj jun tijoxel, k'a ri' nub'ij chi re chi nel el, chuqa' nok chïk pe.

Ri tijonel nroyoj ri a Lu'.
T. Tab'ana' utzil a Lu' katel el.
Ri a Lu' nub'ij:
A1. Ütz k'a.
K'a ri' xub'ij chïk chi re:
T. Katok pe a Lu'.
Ri a Lu' nub'ij:
A1. Matyox chi awe.

Pa rukamul yeroyoj e oxi' tijoxela' richin nub'ij chi ke chi ye'el el, k'a ri' nub'ij chi ke chi ke'ok chïk pe.

K'a ri' yeroyoj e oxi' tijoxela'.
T. Tib'ana' utzil kixel el.
Ri tijoxela' nkib'ij:
AA. Ütz k'a.
K'a ri' xub'ij chïk chi ke.
T. Kixok pe tijoxela'.
Rije' nkib'ij:
AA. Matyox chi awe.

Ri tijonel wakamin nunataj ri tzij:
- kajote' el
- kaqa qa

K'a ri' chïk ri tzij:
- kixjote' el
- kixqa qa

Ri tijonel xb'eruk'ama' pe jun ch'akät, k'a ri' xroyoj ri a Lix.
T. Rat a Lix kajote' el pa ruwi' la ch'akät.
O. Ri a Lix xjote' el pa ruwi' ri ch'akät.

T. Rat a Lix kaqa pe pa ruwi' ri ch'akät.
O. Ri a Lix xqa pe pa ruwi' ri ch'akät.

Ri tijonel yeroyoj e oxi' tijoxela' chuqa' nukanuj oxi' ch'akät richin yejote' el ri tijoxela' pa ruwi'.

Ri tijonel xeroyoj e oxi' tijoxela' chuqa' k'o chïk ri oxi' ch'akät.
T. Rïx tijoxela' kixjote' el pa ruwi' la ch'akät.
O. Ri tijoxela' xejote' el.
K'a ri' ri tijonel nub'ij chïk:
T. Rïx tijoxela' kixqa pe pa ruwi' la ch'akät.
O. Ri tijoxela' xeqa pe.

2.3. Ri tijonïk nq'ax pa kijolom ri tijoxela'.
Ri tijonel nunataj ri tzij: ninqüm.
Wi manäq q'or, ütz nukusaj ya' chi ruk'utik re tzij re'.

Ri tijonel xb'eruk'ama' pe jun xa'r q'or, xuya' pa ruq'a' ri a Lu'.
T. ¿Achike nab'än rat a Lu'?
Ri a Lu' xub'ij pe:
A1. Yin ninqüm nuq'or.

K'a ri' ri tijonel xuya' ri xa'r q'or pa ruq'a' ri a Lix.
T. ¿Achike nab'än rat a Lix?
Ri a Lix xub'ij:
A2. Yin ninqüm nuq'or.

Ri tijonel nuk'utuj chi re ri a Xwan achike nuqüm rija', chuqa' achike nkiqüm ri e ka'i' chïk.

K'a ri' ri tijonel xroyoj ri a Xwan, ke re' xub'ij chi re:
T. ¿Achike nab'än rat a Xwan?
Ri a Xwan xub'ij:
A3. Yin ninqüm nuq'or.

T. ¿Achike nub'än ri a Lu' rat a Xwan?
A3. Ri a Lu' nuqün ruq'or.

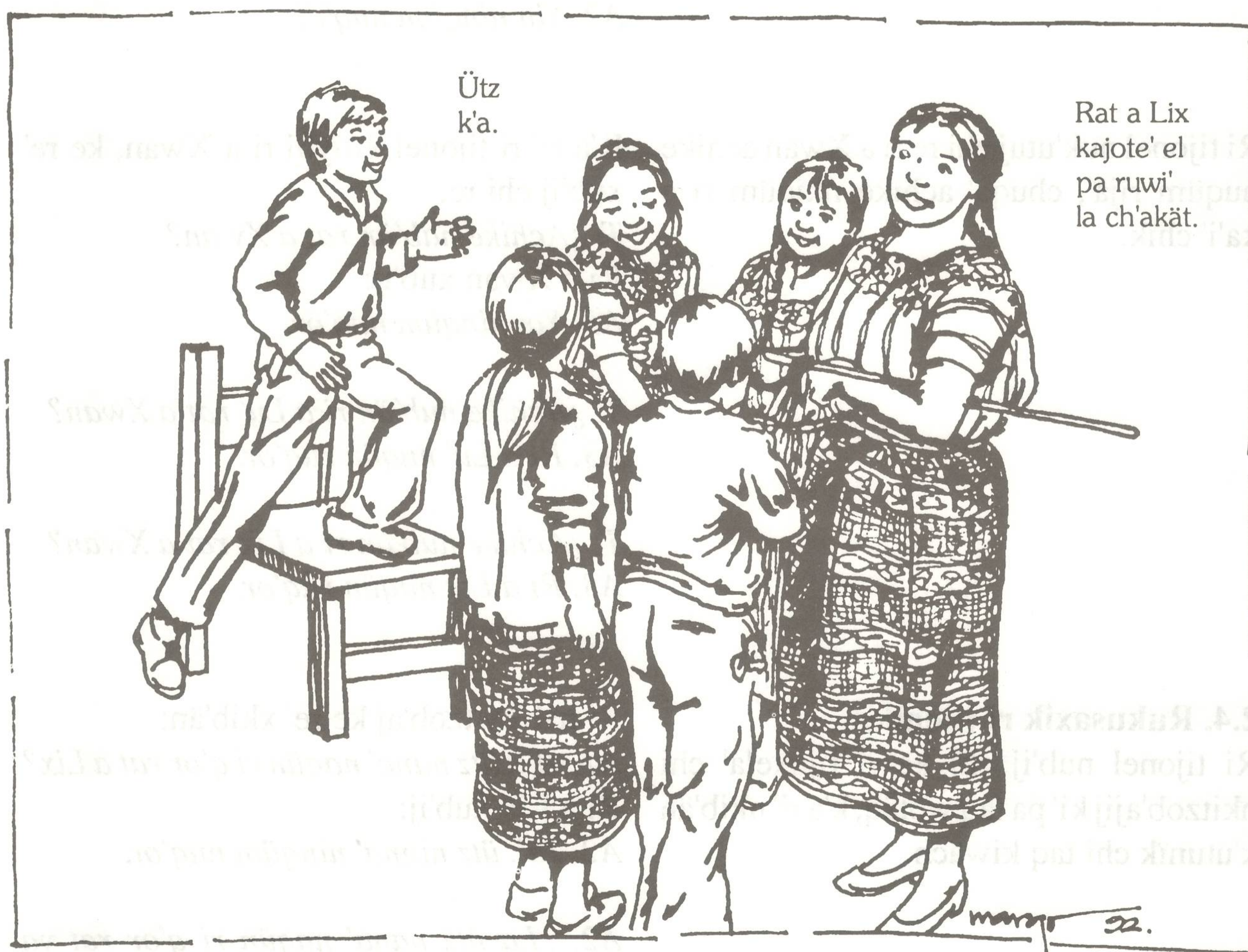
T. ¿Achike nub'än ri a Lix rat a Xwan?
A3. Ri a Lix nuqün ruq'or.

2.4. Rukusaxik ri tijonïk.
Ri tijonel nub'ij chi ke ri tijoxela' chi nkitzob'ajij ki' pa taq wotäq, k'a ri' nkib'än k'utunïk chi taq kiwäch.

Ri nab'ey tzob'aj ke re' xkib'än:
A1. ¿La ütz nana' naqün ri q'or rat a Lix?
Ri a Lix xub'ij:
A2. Ja', ütz ninna' ninqüm nuq'or.

A2. ¿La ütz nana' naqün ri q'or rat ya Ixchel?
Ixchel xub'ij:
A3. Ja', ütz ninna' ninqüm nuq'or.

A3. ¿La' ütz nana' naqün a kape rat ya Ixch'umil?
A4. Ja', ütz ninna' ninqüm nukape.
Ke re' nkib'än konojel, ütz nkik'utuj ri tzij ketaman chïk pe.

Ütz
k'a.
Rat a Lix
kajote' el
pa ruwi'
la ch'akät.
margot 92.

RO' TANAJ
RI TIJOXEL KIK'IN RUTE' RUTATA'

NAB'EY TIJONÏK

1. Ri na'oj tikirem retamaxik.
1.1. Nrayb'äx chi ri tijoxel nretamaj rukusaxik retamaxik ri tzij: nutata', atata', rutata'.
1.2. Nrayb'äx chuqa' chi ri tijoxel nuya' rutzil kiwäch ri rute' rutata'.
1.3. Chuqa' k'atzinel chi ri tijoxel nunataj jun ka'i' oxi' tzij ri retaman chïk.

2. Rucholajem retamaxik.
2.1. Kikotem tzij.

Ri tijonel nab'ey nuya' rutzil kiwäch ri tijoxela', k'a ri' nkib'än rije'.
Stape' man konojel ta ye'ik'o, k'o chi ye'ik'o jun ka'i' oxi'.

Ri tijonel k'atzinel yerukanuj ri samaj yeb'an chuqa' ri ye'ik'atzin.
Ri tijonel taq nok apo pa tijob'äl ke re' nub'ij:

T. Xseqer k'a tijoxela'.
Konojel k'o chi nkib'ij pe:
AA. Xseqer k'a matyox.
T. ¿La ütz iwäch?
Ri tijoxela' k'o chi nkib'ij pe:
AA. Ütz qawäch matyox.
T. Matyox k'a ri'.

Wakamin nq'ax apo jun tijoxel:
A1. Xseqer k'a tijoxela'.
Ri tijoxela' nkib'ij pe:
AA. Xseqer k'a matyox.
A1. ¿La ütz iwäch?
Ri tijoxela' nkib'ij pe:
AA. Ütz qawäch matyox.
A1. Matyox k'a ri'.
Ke re' nkib'än jun ka'i' oxi' ri ye'ik'o apo.

2.2. Rub'ixik ri tijonïk.

Ri tijonel k'atzinel chi nukanuj jun wachib'äl ri akuchi' k'o jun te'ej, jun tata'aj, jun ati't, jun mama'aj.

Ri tijonel nuk'üt ri wachib'äl:
T. Rija' ri nutata' .
Ri tijoxela' nkib'ij kamul:
AA. Rija' ri nutata'.

Ri tijonel nuk'üt ri tzij:

- nutata'
- nute'
- wati't
- numama'

T. Rija' ri nute' .
Ri tijoxela' nkib'ij kamul:
AA. Rija' ri nute'.

T. Rija' ri wati't (nuk'üt ri xti ri'j ixöq).
Ri tijoxela' nkib'ij pe kamul:
AA. Rija' ri wati't.

T. Rija' ri numama' (nuk'üt ri xti ri'j achin).
Ri tijoxela' nkib'ij pe kamul:
AA. Rija' ri numama'.

2.3. Ri tijonïk nq'ax pa kijolom ri tijoxela'.

Ri tijonel yeruq'asaj apo konojel chi ruwäch ri wachib'äl k'a ri' nkib'ij:
Rija' ri nute'.
Rija' ri nutata'.
Rija' ri wati't.
Rija' ri numama'.

Ri tijonel xroyoj apo jun tijoxel richin nub'ij ri tijonïk:
A1. Rija' ri nute' (nuk'üt ri te'ej),
rija' ri nutata' (nuk'üt ri tata'aj),
rija' ri wati't (nuk'üt ri ati't),
rija' ri numama' (nuk'üt ri mama'aj).
Achi'el xub'än re jun tijoxel re' ke ri' nkib'än konojel, chi jujun chi jujun ye'ik'o apo.

Nkik'üt ri wachib'äl rik'in jun xik'a'y.

K'a ri' ri tijoxel xuya' kib'i' chi kijujunal, ke re' xub'ij:
T. Ri nute' Ixch'umil rub'i',
ri nutata' B'alam rub'i',
ri wati't Ixmukane rub'i',
ri numama' Oxi' Ajtz'ib' rub'i'.
Ri tijonel yeroyoj chïk ri tijoxela' richin nkib'ij ri achike xub'ij rija'.

2.4. Rukusaxik ri tijonïk.

Ri tijonel nub'ij chi ke ri tijoxela' chi tkib'ij pe ri b'i'aj xuk'üt chi kiwäch taq nuk'utuj chi ke.
¿Achike rub'i' ri atata'?
¿Achike rub'i' ri ate'?
Ke re' nub'än nuk'utuj chi ke chi kijujunal.

Ri tijonel nuk'utuj chi ke ri tijoxela'.
T. ¿Achike rub'i' ri atata'?
Ri tijoxel k'o chi nub'ij pe:
A1. Ri nutata' ma B'alam rub'i'.

T. ¿Achike rub'i' ri ate'?
A1. Ri nute' xta Ixch'umil rub'i'.

T. ¿Achike rub'i' ri awati't?
A1. Ri wati't xta Ixmukane rub'i'.

T. ¿Achike rub'i' ri amama'?
A1. Ri numama' Oxi' Ajtz'ib' rub'i'.

Ke re' nub'än kik'in konojel pa taq kiyonil.

K'a ri' nunataj ruqumik ri q'or. Ri tijonel nuq'alajirisaj chi nkitün rukusaxik rik'in ri k'ak'a' tijonïk.
Nuk'utuj chi ke ri tijoxela' chi kijujunal:
¿La ütz nuna' ri q'or ri ate'?
¿La ütz nuna' ri q'or ri atata'?
Ke re' nub'ij chi ke ri tijoxela'.

K'a ri' ri tijonel nuk'utuj chi ke ri tijoxela':
T. ¿La ütz nuna' ri q'or ri ate'?
A2. Ja', ütz nuna' ri q'or ri nute'.

T. ¿La ütz nuna' ri q'or ri atata'?
A2. Ja', ütz nuna' ri q'or ri nutata'.

T. ¿La ütz nuna' ri q'or ri awati't?
A2. Ja', ütz nuna' ri q'or ri wati't.

T. ¿La ütz nuna' ri q'or ri amama'?
A2. Ja', ütz nuna' ri q'or ri numama'.

RO' TANAJ
RI TIJOXEL KIK'IN RUTE' RUTATA'

RUKA'N TIJONÏK

1. Ri na'oj tikirem retamaxik.
1.1. Nrayb'äx chi ri tijoxel nretamaj rub'ixik ri tzij: nuchaq', nunimal, nim raqän, ruloman raqän, ko'öl raqän.
1.2. Nrayb'äx chuqa' nunataj ri tzij: nute', nutata', wati't, numama'.
1.3. Chuqa' nunataj ri tzij: naqüm, natïj rik'in ri tzij retaman chïk.

2. Rucholajem ri tijonïk.
2.1. Kikotem tzij.

Ri tijonel richin nkinataj ri tzij ketaman chïk nkib'ij ri tijoxela' ri tzij:
Xinqüm pe nukape.
Xinqüm pe nuq'or.
Chuqa' re tzij re':
Ri nutata' xuqüm rukape.
Ri numama' xuqüm ruq'or.

Ri tijonel k'atzinel nukanuj ri ye'ik'atzin chi re chuqa' ri samaj yerub'än.

T. Xseqer k'a tijoxela'.
AA. Xseqer k'a matyox.
K'a ri' nb'e kik'in chi kijujunal, nuk'utuj chi ke:
T. ¿Achike xaqüm pe rat?
A1. Yin xinqüm pe nukape.

T. ¿Achike xaqüm pe rat?
A2. Yin xinqüm pe nuq'or.

Ri tijonel ütz nuk'utuj jun ka'i' oxi' tzij chi re xa xe jujun tijoxel chuqa' ütz nuk'utuj xa xe jujun tzij chi ke chi kijujunal.

T. ¿Achike xuqüm ri atata'?
Ri tijoxel k'o chi nub'ij pe:
A3. Ri nutata' xuqüm ruq'or.

T. ¿Achike xuqüm ri ate'?
A3. Ri nute' xuqüm ruq'or.

T. ¿Achike xuqüm ri awati't?
A3. Ri wati't xuqüm ruq'or.

2.2. Rub'ixik ri tijonïk.

Ri tijonel nuk'üt ri tzij: nuchaq', nunimal.
Re ch'ab'äl re' nukusaj rik'in re jun ka'i' tzij re':

Ri tijonel nuk'üt ri wachib'äl, ja ri ruloman raqän ja ri' rija'.
T. Rija' ri nunimal (nuk'üt apo ri nim raqän).
T. Rija' ri nuchaq' (nuk'üt apo ri ko'öl raqän).

Ri nuchaq' ütz nuna' nuqüm ruq'or.
Ri nunimal ütz nuna' nuqüm rukape'.

Taq nuk'üt re tzij re' k'atzinel jun wachib'äl ri akuchi' e k'o oxi' tijoxela', jun ko'öl raqän, jun ruloman raqän, jun chïk nim raqän.
Ja ri ruloman raqän ja ri' ri nch'o'n.

K'a ri' yeq'ax chi kijujunal ri tijoxela', nkib'ij chuqa' nkik'üt ri achib'äl:
A1. Rija' ri nunimal.
A1. Rija' ri nuchaq'.

A2. Rija' ri nunimal.
A2. Rija' ri nuchaq'.
Ke re' nkib'ij chi kijujunal, k'atzinel ye'ik'o apo richin nketamaj rub'ixik re tzij re'.

K'a ri' nketamaj rub'ixik ri tzij:
Rija' nim raqän.
Rija' ruloman raqän.
Rija' ko'öl raqän.

Taq xkib'ij konojel, k'atzinel yeq'ax apo chi kijujunal richin nkib'ij ri oxi' tzij.

T. Rija' nim raqän.
Konojel nkib'ij:
AA. Rija' nim raqän.

T. Rija' ruloman raqän.
Konojel nkib'ij:
AA. Rija' ruloman raqän.

T. Rija' ko'öl raqän.
Konojel nkib'ij:
AA. Rija' ko'öl raqän.

2.3. Ri tijonïk nq'ax pa kijolom ri tijoxela'.

Ri tijonel ütz nuk'utuj chi ke ri tijoxela' chi konojel, pa taq tzob'aj chuqa' chi kijujunal.

Ri tijonel nuk'utuj chi ke:
¿La rija' ri nim raqän?
Wi qitzij ri tijoxela' nkib'ij:
Ja', rija' ri nim raqän.
Wi man qitzij ta, nkib'ij:
Manäq, man nim ta raqän.

Ri tijonel nuk'utuj chi ke konojel:
T. ¿La rija' ri nim raqän?
Konojel nkib'ij:
AA. Ja', rija' ri nim raqän.

T. ¿La rija' ri ruloman raqän?
Konojel nkib'ij:
AA. Manäq, rija' ri ko'öl raqän.

T. ¿La rija' ri ko'öl raqän?
Konojel nkib'ij:
AA. Manäq, rija' ri ruloman raqän.

2.4. Rukusaxik ri tijonïk.

Ri tijonel nub'ij chi ke ri tijoxela' chi ütz nkikusaj re tzij re':
¿La nim raqän ri animal?
Wi nim raqän nub'ij pe:
Ja', nim raqän ri nunimal.

¿La nim raqän ri achaq'?
Wi man nim ta raqän nub'ij pe:
Manäq, ri nuchaq' ko'öl raqän.

Ke re' nub'än ri tijonel kik'in ri tijoxela' pa taq tzob'aj chuqa' chi kijujunal.

Ri tijonel nuk'utuj chi ke ri tijoxela':
T. ¿La nim raqän ri animal?
Ri nab'ey tijoxel xub'ij:
A1. Ja', nim raqän ri nunimal.

T. ¿La nim raqän ri achaq'?
Ri ruka'n tijoxel xub'ij:
A2. Manäq, ri nuchaq' ko'öl raqän.

T. ¿La nim raqän ri atata'?
Ri rox tijoxel xub'ij:
A3. Ja', ri nutata' nim raqän.

T. ¿La nim raqän ri amama'?
Ri rukaj tijoxel xub'ij:
A4. Manäq, ri numama' ko'öl raqän.

RO' TANAJ
RI TIJOXEL KIK'IN RUTE' RUTATA'

ROX TIJONÏK

1. Ri na'oj tikirem retamaxik.
1.1. Nrayb'äx chi ri tijoxel nretamaj jun ka'i' oxi' tzij pa ruwi' ri rub'anikil chuqa' ri rub'anun jun winäq.
1.2. Nrayb'äx chuqa' chi nunataj ri jun ka'i' tzij xa k'a xretamaj.

2. Rucholajem ri tijonïk.
2.1. Kikotem tzij.
Ri tijonel richin nkanäj kan pa kijolom ri tijoxela', nunataj ri tzij.
¿La nim raqän ri ate'?
¿La ko'öl raqän ri amama'?
¿La ruloman raqän ri atata'?

Chuqa ri tzij:
¿La ütz nana' ri aws q'or?
¿La ütz nana' ri äj q'or?
¿La ütz nana' ri säq q'or?

Ri tijonel nukanuj ri ye'ik'atzin chuqa' ri samaj yeb'an.
Taq ntikïr qa ri tijonïk ri tijonel nub'ij:
T. Xseqer k'a tijoxela'.
AA. Xseqer k'a matyox.
T. ¿La ütz iwäch xseqer?
AA. Ütz qawäch matyox.
T. Matyox k'a ri'.

K'a ri' nuk'utuj chi ke ri tijoxela':
T. ¿La nim raqän ri ate'?
A1. Ja', ri nute' nim raqän.

T. ¿La ko'öl raqän ri awati't?
A2. Ja', ri wati't ko'öl raqän.

T. ¿La ko'öl raqän ri atata'?
A3. Manäq, rija' nim raqän.

Ri tijonel nunataj chuqa' ri tzij: ütz nana', ütz nuna'.
K'atzinel chi ri tijonel nuk'utuj re tzij re' chi ke wo'o' waqi' tijoxela'.

T. ¿La ütz nana' ri aws q'or?
A1. Ja', ütz ninna' ri aws q'or.

T. ¿La ütz nana' ri äj q'or?
A1. Manäq, man ütz ta ninna' ri äj q'or.

T. ¿La ütz nuna' ri atata' ri säq q'or?
A1. Ja', ütz nuna' ri säq q'or.

T. ¿La ütz nuna' ri ate' ri aws q'or?
A1. Ja', ütz nuna' ri aws q'or.

2.2. Rub'ixik ri tijonïk.
Wakamin ri tijonel nuk'üt ri tzij:
- ti'oj
- b'aq

Ri tijonel ütz nuk'utuj chi konojel, pa taq tzob'aj chuqa' pa taq kiyonil.

Ri tijonel yeroyoj e ka'i' tijoxela', jun ti'oj jun k'a b'aq; k'a ri' nub'ij:
T. Ri a Lu' ti'oj.
Konojel nkib'ij:
AA. Ri a Lu' ti'oj.

K'a ri' nuk'üt ri xta Ixchel.
T. Ri xta Ixchel b'aq.
Konojel nkib'ij:
AA. Ri xta Ixchel b'aq.

Wakamin nuk'utuj chi ke konojel.
T. ¿La ti'oj ri a Lu'?
Ri tijoxela' k'o chi nkib'ij:
AA. Ja', ti'oj ri a Lu'.

T. ¿La b'aq ri xta Ixchel?
AA. Ja', b'aq ri xta Ixchel.

Ri tijonel nuk'üt achike rub'anikil taq yawa' jun winäq.

T. ¿La yawa' ri a Lu'?
Ri tijoxela' k'o chi nkib'ij pe:
AA. Manäq, man yawa' ta ri a Lu'.

K'a ri' ri tijonel nuk'üt ri tzij:
- yalan ti'oj
- ruloman ti'oj
- man ti'oj ta

Ri tijonel yeroyoj e ka'i' tijoxela', jun ruloman ti'oj, ja k'a ri jun chïk yalan ti'oj.
T. Ri a Lu' yalan ti'oj (nuk'üt apo ri yalan ti'oj chuqa' nkib'ij konojel).
AA. Ri a Lu' yalan ti'oj.

Taq ri tijoxela' xketamaj ruq'ajarik ri tzij, k'atzinel chi nkib'ij kamul oxmul ri tzij richin nketamaj rub'ixik chuqa' nkanäj kan pa kijolom.

T. Ri xta Ixchel ruloman ti'oj.
Konojel nkib'ij:
AA. Ri xta Ixchel ruloman ti'oj.

2.3. Ri tijonïk nq'ax pa kijolom ri tijoxela'.

Ri tijonel nuk'utuj chi ke ri tijoxela':

¿La yalan at ti'oj rat?

¿La yalan ti'oj ri atata'?

¿La yalan b'aq ri awati't?

¿La yalan b'aq ri amama'?

K'atzinel chi konojel ri tijoxela' nk'utüx ri tzij chi ke.

T. ¿La yalan at ti'oj rat?

Ri tijoxel k'o chi nub'ij pe:

A1. Manäq, man in ti'oj ta.

T. ¿La yalan ti'oj ri atata'?

A2. Ja', yalan ti'oj ri nutata'.

T. ¿La yalan b'aq ri awati't?

A3. Ja', yalan b'aq ri wati't.

T. ¿La yalan b'aq ri amama'?

A4. Manäq, man yalan ta b'aq ri numama'.

2.4. Rukusaxik ri tzij.

K'atzinel chi ja ri tijoxela' yeb'anun ri k'utunïk'.

K'atzinel chi konojel yek'utun chuqa' nkitzalq'omij ri tzij xketamaj.

A1. ¿La yalan b'aq ri ate'?

A2. Ja', yalan b'aq ri nute'.

A2. ¿La yalan b'aq ri a Lu'?

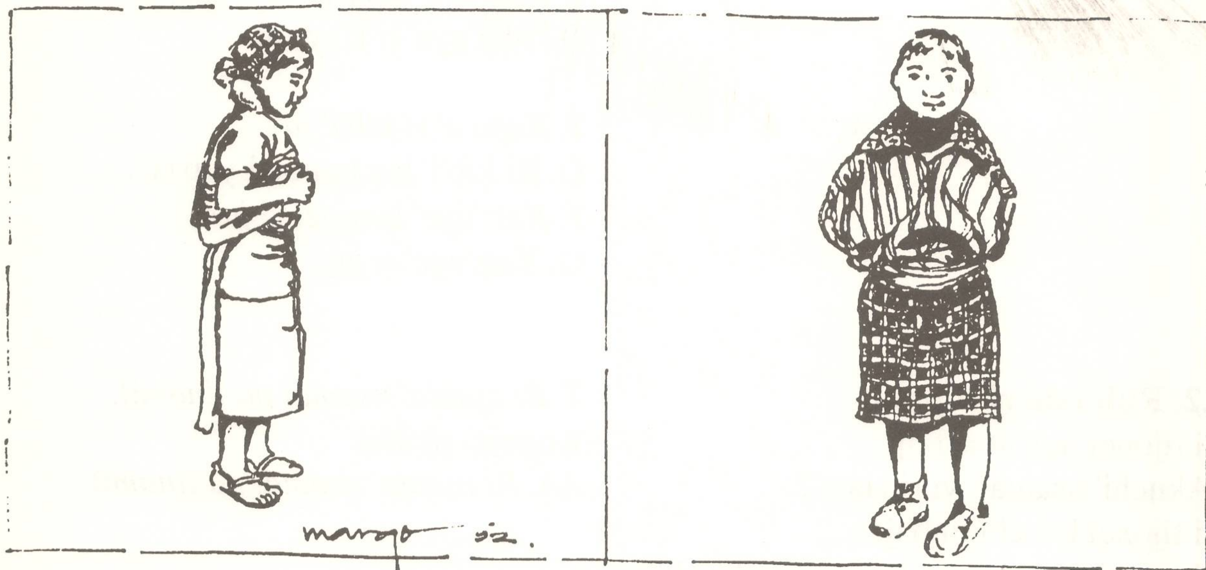
A3. Manäq, man yalan ta b'aq ri a Lu'.

A3. ¿La yalan b'aq ri xta Ixchel?

A4. Manäq, man yalan ta b'aq ri xta Ixchel.

A4. ¿La yalan ti'oj ri amama'?

A5. Ja', yalan ti'oj ri numama'.

Ri xta Ixchel b'aq. Ri a Lu' ti'oj.

RO' TANAJ
RI TIJOXEL KIK'IN RUTE' RUTATA'

RUKAJ TIJONÏK

1. Ri na'oj tikirem retamaxik.

1.1. Najowäx chi ri tijoxel nretamaj jun ka'i' tzij akuchi' yesamäj wi ri winaqi': pa juyu', pa k'ayb'äl, pa tinamït, pa jay.

1.2. Nrayb'äx chuqa' chi ri tijoxel nretamaj ri tzij achi'el ri nsamäj.

1.3. Chuqa' wi tikirel nunataj jun ka'i' tzij ri retaman chïk.

2. Rucholajem ri tijonïk.

2.1. Kikotem tzij.

Ri tijonel nub'än jun xti etz'anin kik'in, ke re':

Yerub'än kaji' tzob'aj ri tijoxela', ri nab'ey tzob'aj kib'i' juyu', ri ruka'n tanaj kib'i' tinamït, ri rox tzob'aj kib'i' k'ayb'äl, ja k'a ri rukaj kib'i' jay.

Ri tijonel yerukanuj ri samaj yerub'än chuqa' ri ye'ik'atzin chi re.

Wakamin ri tijonel nub'ij:

T. Kepa'e' ri kib'i' juyu'.
O. Ri kib'i' juyu' konojel yepa'e'.
T. Ketz'uye' konojel ri juyu'.
O. Yetz'uye' ri juyu'.

T. Kepa'e' ri kib'i' tinamït.
O. Ri kib'i' tinamït konojel yepa'e'.
T. Ketz'uye' konojel ri tinamït.
O. Yetz'uye' ri tinamït.

T. Kepa'e' ri kib'i' k'ayb'äl.
O. Ri kib'i' k'ayb'äl konojel yepa'e'.
T. Ketz'uye' konojel ri k'ayb'äl.
O. Yetz'uye' ri k'ayb'äl.

T. Kepa'e' ri kib'i' jay.
O. Ri kib'i' jay konojel yepa'e'.
T. Ketz'uye' konojel ri jay.
O. Yetz'uye' ri jay.

2.2. Rub'ixik ri tijonïk.

Ri tijonel nuk'üt ri tzij:

¿Akuchi' nsamäj wi ri atata'?

Ri tijoxel k'o chi nub'ij:

Ri nutata' nsamäj pa juyu', ...pa k'ayb'äl, pa tinamït, pa jay.

T. Ri nutata' nsamäj pa tinamït.

Konojel nkib'ij:

AA. Ri nutata' nsamäj pa tinamït.

K'atzinel chi k'o ri kaji' wachib'äl rik'in ri tijonel chuqa' nuq'olij chi ruwa xan richin taq xtukusaj xa chöj nuk'üt apo.

T. Ri nute' nsamäj pa k'ayb'äl.
Konojel nkib'ij:
AA. Ri nute' nsamäj pa k'ayb'äl.

T. Ri nunimal nsamäj pa jay.
Konojel nkib'ij:
AA. Ri nunimal nsamäj pa jay.

T. Ri nuchaq' nsamäj pa juyu'.
Konojel nkib'ij:
AA. Ri nuchaq' nsamäj pa juyu'.

2.3. Ri tijonïk nq'ax pa kijolom ri tijoxela'.
Ri tijonel nuk'utuj chi ke pa taq tzob'aj chuqa' chi kijujunal.

Wi man kan ta ütz rub'ixik nkib'ij pe ri tijoxela', k'atzinel chi nkib'ij ka'i' b'ey.

Wakamin nuk'utuj chi ke chi kijujunal.
T. ¿Akuchi' nsamäj wi ri atata'?
Ri tijonel nuk'üt apo ruwachib'äl ri juyu'.
A1. Ri nutata' nsamäj pa juyu'.

T. ¿Akuchi' nsamäj wi ri animal?
Ri tijonel nuk'üt apo ruwachib'äl ri k'ayb'äl.
A2. Ri nunimal nsamäj pa k'ayb'äl.

T. ¿Akuchi' nsamäj wi ri ate'?
Ri tijonel nuk'üt apo ruwachib'äl ri tinamït.
A3. Ri nute' nsamäj pa tinamït.

T. ¿Akuchi' nsamäj wi ri achaq'?
Ri tijonel nuk'üt apo ruwachib'äl ri jay.
A4. Ri nuchaq' nsamäj pa jay.

T. ¿Akuchi'...
A5. Ri...

2.4. Rukusaxik ri tijonïk.
Ri tijonel nub'ij chi ke ri tijoxela' chi nkik'wa'j ki' pa taq tzob'aj, ri jujun tzob'aj yek'uje' e wotäq tijoxela' chi rupam.

Ri nab'ey tzob'aj tijoxela'.
A1. ¿Akuchi' nsamäj wi ri animal?
Ri jun tijoxel xub'ij pe:
A2. Ri nunimal nsamäj pa tinamït.

Kik'wa'n chïk ki' pa taq tzob'aj k'a ri' chi kijujunal nkib'än ri tijonïk.

Taq yesamäj ri tijoxela' pa taq tzob'aj k'atzinel chi ri tijonel yerutz'et wi ütz rub'anik nkib'än chi re ri k'utunïk.

A2. ¿Akuchi' nsamäj wi ri atata'?
Ri jun chïk tijoxel xub'ij pe:
A3. Ri nutata' nsamäj pa k'ayb'äl.

A3. ¿Akuchi' nsamäj wi ri ate'?
Ri jun chïk tijoxel xub'ij pe:
A4. Ri nute' nsamäj pa jay.

A4. ¿Akuchi' nsamäj wi ri achaq'?
Ri jun chïk tijoxel xub'ij pe:
A5. Ri nuchaq' nsamäj pa juyu'.

Achi'el nkib'än re nab'ey tzob'aj re', ke re' najowäx chi kesamäj ri juley chïk kitzob'ajin ki'.

Ri nutata' nsamäj pa juyu'.

RO' TANAJ
RI TIJOXEL KIK'IN RUTE' RUTATA'

RO' TIJONÏK

1. Ri na'oj tikirem retamaxik.
1.1. Nrayb'äx chi ri tijoxel nretamaj kib'i' jun ka'i' samaj ri yeb'an pa jay chuqa' ri pa juyu'.
1.2. Nrayb'äx chuqa' nukamluj ri jun ka'i' oxi' tzij retaman chïk.

2. Rucholajem ri tijonïk.
2.1. Kikotem tzij.
Ri tijonel k'atzinel nukamluj jub'a' ri tijonïk xub'än yan kik'in ri tijoxela'. Nuk'utuj chi ke ju wo'o' waqi' tijoxela' akuchi' nsamäj wi kite', kitata', kinimal chuqa' ri kichaq'.

Ri tijonel nukanuj ri ye'ik'atzin chi re ri tijonïk chuqa' ri samaj xkerub'än.
Ri tijonel nq'ax apo kik'in ri tijoxela' k'a ri' nuk'utuj chi ke:
T. ¿Akuchi' nsamäj wi ri atata'?
A1. Ri nutata' nsamäj pa jay.

T. ¿Akuchi' nsamäj wi ri ate'?
A2. Ri nute' nsamäj pa tinamït.

T. ¿Akuchi' nsamäj wi ri animal?
A3. Ri nunimal nsamäj pa juyu'.

T. ¿Akuchi' nsamäj wi ri achaq'?
A4. Ri nuchaq' nsamäj pa k'ayb'äl.

2.2. Rub'ixik ri tijonïk.
Wi tikirel, ri tijonel nuk'än el jun wachib'äl akuchi' k'o wi kib'anikil ri samaj yeruk'üt.

Ri nab'ey samaj nuk'üt ja ri tijonel, roma re tzij re' ketaman chïk ri tijoxela', ke re' nub'ij:
T. Yin in tijonel.
T. Rix ix tijoxel.
T. Rija' tz'ib'anel.

Ri samaj yeruk'üt ja re':
- tijonel (ketaman chïk)
- tijoxel (ketaman chïk)
- tz'ib'anel (ajtz'ib')
- yuq'unel (ajyüq')
- ajanel

K'a ri' xroyoj jun tijoxel richin nub'ij:
A1. Yin in tijoxel.
A1. Rat at tijonel (ncha' chi re ri k'o chi ruwäch).
A1. Rija' tz'ib'anel (nuk'üt ri wachib'äl chi ruwa xan).

- tz'isonel (ajtz'iso'n).

Wawe' nqatz'et chi e ka'i' e k'o chi kiwäch; ri tijonel, ri tijoxel chuqa' ri wachib'äl richin ri yuq'unel.

K'a ri' nujäl el ri wachib'äl, nuya' kan ri yuq'unel. Chuqa' nroyoj jun chïk tijoxel. K'a ri' nub'ij:

T. Yin in tijonel.

T. Rat at tijoxel (ncha' chi re ri k'o chi ruwäch).

T. Rija' yuq'unel (nuk'üt ri wachb'äl).

K'a ri' nub'ij chi re ri tijoxel chi tub'ij rija':

A2. Yin in tijoxel.

A2. Rat at tijonel (ncha' chi re ri tijonel).

A2. Rija' ri yuq'unel (nuk'üt ri wachib'äl).

K'a ri' nuk'utuj chi ke konojel chi tikib'ij:

Yin in tijoxel.

Rija' yuq'unel.

K'atzinel chi ri tijoxela' nkib'ij kamul oxmul ri k'ak'a' tzij nk'ut chi kiwäch.

Ri tijonel nub'ij chi ke chi tikib'ij:

AA. Yin in tijoxel.

AA. Rija' yuq'unel.

K'a ri' nujäl chïk el ri wachib'äl, nuya' kan ri ajanel.

T. Tib'ij iwonojel:

AA. Yin in tijoxel.

AA. Rija' ajanel (nkik'üt apo ri wachib'äl).

2.3. Ri tijonïk nq'ax pa kijolom ri tijoxela'.

Chi rupam re ramaj re' ri tijonel nuq'olij ri oxi' peraj wuj chi ruwäch ri xan. K'a ri' chi jujun nub'ij achike samaj nuq'alajirisaj ri jujun wachib'äl.

Ke re nub'ij ri tijonel:

T. Yin in tijonel.

T. Rija' tz'ib'anel (nuk'üt ri wachib'äl).

T. Rija' yuq'unel (nuk'üt ri wachib'äl).

T. Rija' tz'isonel (nuk'üt ri wachib'äl).

K'a ri' nroyoj jun tijoxel richin nub'ij:

A1.Yin in tijoxel.

A1. Rija' tz'ib'anel.

A1. Rija' yuq'unel.

A1. Rija' tz'isonel.

Ke re' nkib'än wo'o' waqi' tijoxela'.

2.4. Rukusaxik ri tinojïk.

Ri tijonel nub'ij chike ri tijoxela' chi tkitzob'ajij ki' pa taq wotäq, k'a ri' nkitzijoj chi kijujunal ri samaj xketamaj.

Ri tijoxela' xkimöl ki' pa taq wotäq, jun chi ke xub'ij:

A1. ¿Achike rat? (xcha' chi re ri rachb'il).
A2. Yin in tijoxel (xcha' rija').

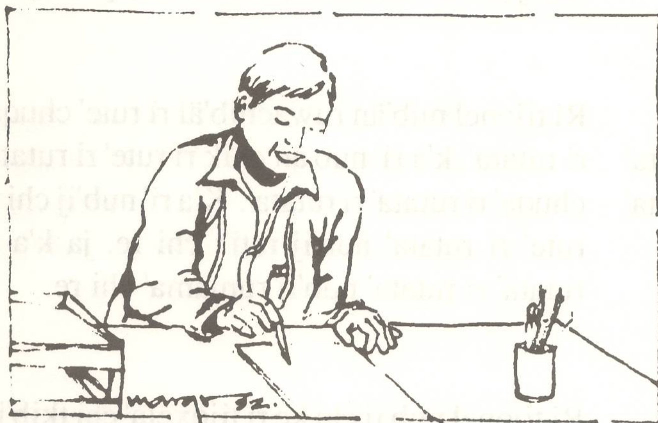
A2. ¿Achike rija'? (xuk'üt apo ri tijonel).
A3. Rija' tijonel (xcha' ri jun chïk).

A3. ¿Achike rija'? (xcha', xuk'üt ri tz'isonel).
A4. Rija' tz'isonel (xcha' ri jun chïk).

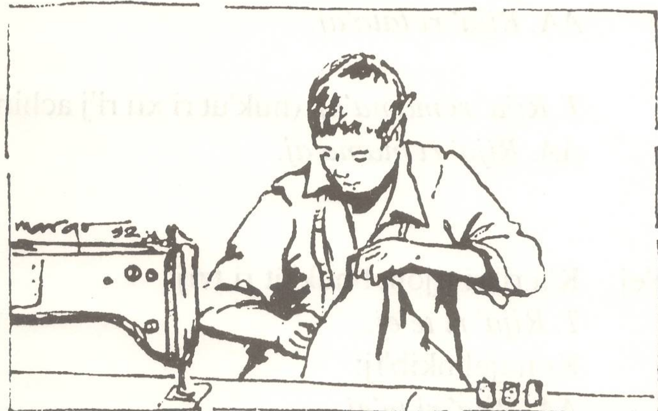
A4. ¿Achike rija'? (xcha', xuk'üt apo ri yuq'unel).
A5. Rija' yuq'unel (xcha' ri jun chïk).

Ke re' nkib'än chi kijujunal ri tijoxela' ri e k'o pa taq tzob'aj.

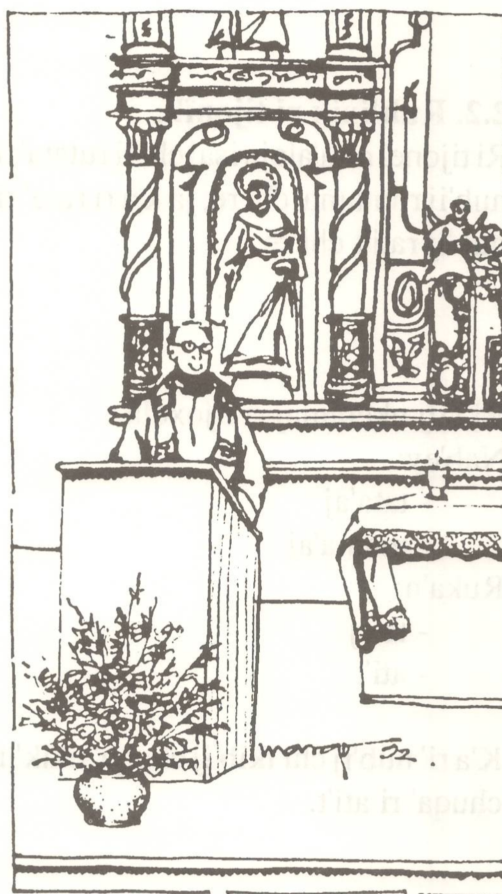
Ri tz'ib'anel

Ri tz'isonel

Ri yuq'unel

RUWAQ TANAJ
RI TIJOXEL PA TINAMÏT

NAB'EY TIJONÏK

1. Ri na'oj tikirem retamaxik.
1.1. Nrayb'äx chi ri tijoxel nretamaj jun ka'i' tzij rik'in ri b'enan tzij.
1.2. Nrayb'äx chuqa' chi nretamaj ri tzij mama'aj, ati't.
1.3. Chuqa' nrayb'äx chi nretamaj ruq'ajarik ri tzij wakamin.

2. Rucholajem ri tijonïk.
2.1. Kikotem tzij.
Ri tijonel nub'ij chi ke ri tijoxela' ¿achike q'ij wakamin?
Ri tijoxela' nkib'ij pe rub'i' ri q'ij. Chuqa' ütz nutzijoj jub'a' chi ke ri tijoxela' ri nrajo' nub'än ri q'ij taq nuya' re tijonïk re'.

Ri tijonel nukanuj achike ri ye'ik'atzin chi re ri pa tijob'äl chuqa' ri samaj nub'än.
Ri tijonel nutzijoj jub'a' chi ke ri tijoxela' akuchi' xb'e wi ri rutata' chi rupam ri q'ij ri'.
T. Ri nutata' wakamin nib'e pa juyu', ja k'a ri nute' nb'e pa k'ayb'äl
Ri tijoxela' nkib'ij:
AA. ¿Achike ri k'ayb'äl?
Ri tijonel nuq'alajirisaj achike re tzij re'. Chuqa' ütz nuk'utuj chi re jun tijoxel chi tub'ij akuchi' xb'e wi ri rutata' chuqa' ri rute'.

2.2. Rub'ixik ri tijonïk.
Ri tijonel nuq'alajirisaj chi ri rutata' ri rutata' nub'ij rumama' chi re, ja k'a ri rute' ri rutata' nub'ij rati't chi re.

Ri tijonel nub'än ruwachib'äl ri rute' chuqa' ri rutata', k'a ri' nub'än chïk ri rute' ri rutata' chuqa' ri rutata' ri rutata'. K'a ri' nub'ij chi ri rute' ri rutata' nub'ij rati't chi re, ja k'a ri rutata' ri rutata' nub'ij rumama' chi re.

Ri tzij nketamaj ri tijoxela':
Nab'ey:
- tata'aj
- mama'aj

Ruka'n:
- te'ej
- ati't

Ri tijonel nub'ij chi ke ri tijoxela' chi tkib'ij:
T. Rija' ri tata'aj (nuk'üt ri tata'aj).
AA. Rija' ri tata'aj.

T. Rija' ri mama'aj (nuk'üt ri xti ri'j achin).
AA. Rija' ri mama'aj.

K'a ri' nub'ij chi tkib'ij chuqa' nkik'üt ri te'ej chuqa' ri ati't.

K'a ri' ri tijonel nuk'üt ri tzij:
T. Rija' ri te'ej.
Konojel nkib'ij:
AA. Rija' ri te'ej.

T. Rija' ri ati't.
Konojel nkib'ij:
AA. Rija' ri ati't.

Wakamin nuk'üt ri tzij taq nrichinaj ri tzij, ke re':

- nutata'
- numama'
- nute'
- wati't

Ri tijonel nuq'alajirisaj chi rujalom b'a ri' taq nawichinaj re tzij re':
T. Rija' nutata'.
T. Rija' numama'.

K'a ri' konojel nkib'ij:
AA. Rija' nutata'.
AA. Rija' nute'.
Re tzij re' nkib'än kamul oxmul richin nk'uje' kan pa kiwi' chuqa' richin nq'ax pa kijolom.

2.3. Ri tijonïk nq'ax pa kijolom ri tijoxela'.

Ri tzij nketamaj ri tijoxela':
¿Akuchi' yab'e wi wakamin?
Wakamin yib'e rik'in numama'.
Wakamin yib'e rik'in wati't.

Ri tzij nketamaj nab'ey ja re':
T. Wakamin yib'e rik'in numama'.
Konojel nkib'ij pe:
AA. Wakamin yib'e rik'in numama'.
Ri tijoxela' nkib'ij kamul oxmul richin nk'uje' kan pa kiwi' chuqa' nketamaj ruq'ajarik.

Wakamin ri tijonel nub'än ri k'utunïk, ja k'a ri tijoxela' nkib'ij pe ri tzij xketamaj yan.

Ri tijonel nuk'utuj:
¿Akuchi' yab'e wi rat wakamin?
Ri achoq chi re nk'utüx wi nub'ij pe:
Wakamin yib'e rik'in numama'.

T. ¿Akuchi' yab'e wi rat wakamin?
Ri tijoxel k'o chi nub'ij pe:
A1. Wakamin yib'e rik'in numama'.

Ri tijonel nuk'utuj chi re jun chïk tijoxel:
T. ¿Akuchi' yab'e wi rat wakamin?
A2. Wakamin yib'e rik'in numama'.

Taq xkib'ij yan e k'ïy tijoxela' k'a ri' nkikusaj ri tzij:
Wakamin yib'e rik'in wati't.

Ri tijonel nuk'utuj chi ke ri tijoxela':
T. ¿Akuchi' yab'e wi rat wakamin?
Ri tijoxel k'o chi nub'ij pe:
A3. Wakamin yib'e rik'in wati't.

2.4. Rukusaxik ri tijonïk.

Ri tijonel nub'ij chi ke ri tijoxela' chi tkitzob'ajij ki' pa taq ox'öx k'a ri' nkib'än ri k'utunïk chi kijujunal.

T. ¿Akuchi' yab'e wi rat wakamin?
A4. Wakamin yib'e rik'in wati't.

Ke re' nuk'utuj ri tijonel chi ke e k'ïy tijoxela'.

Ri tijonel yerutz'et wi xkitzob'ajij ki' ri tijoxela', ka ri' nkib'ij:
A1. ¿Akuchi' yab'e wi rat wakamin?
Ri jun chïk tijoxel nub'ij pe:
A2. Wakamin yib'e rik'in numama'.

A2. ¿Akuchi' yab'e wi rat wakamin?
A3. Wakamin yib'e rik'in wati't.

Ke re' k'atzinel chi nkib'än chi kijujunal, k'a jeb'el na ütz nketamaj rub'ixik chuqa' ruq'ajarik yetane' chi rukamluxik.

RUWAQ TANAJ
RI TIJOXEL PA TINAMÏT

RUKA'N TIJONÏK

1. Ri na'oj tikirem retamaxik.
1.1. Nrayb'äx chi ri tijoxel nretamaj rukusaxik ri tzij iwir.
1.2. Nrayb'äx chuqa' chi ri tijoxel nretamaj rukusaxik ri tz'ib' "x" kik'in ri b'anob'äl taq tzij.
1.3. Chuqa' jun ka'i' oxi' taq tzij ri ruchajin ri tinamït.

2. Rucholajem ri tijonïk.
2.1. Kikotem tzij.
Ri tijonel nuk'utuj chi ke ri tijoxela' achike tzij xketamaj ri jun kan q'ij.
K'o tijoxela' jeb'el nkina' chuqa' k'o k'a ri k'a ye'ato' na jub'a' rik'in ri tzij.

Ri tijonel nukanuj ri ye'ik'atzin chi re ri tijonïk chuqa' ri samaj yerub'än.
Nab'ey yeruq'ejela' konojel ri tijoxela':
T. Xseqer k'a tijoxela'.
AA. Xseqer k'a matyox.
T. ¿La ütz iwäch xseqer?
AA. Ütz qawäch matyox.
T. Matyox k'a ri'.
AA. ¿La ütz k'a awäch rat?
T. Ütz nuwäch matyox.
AA. Matyox k'a ri'.

2.2. Rub'ixik ri tijonïk.
Ri tijonel nukanuj rub'anikil rub'anik kaji' wachib'äl:
- ri k'ayb'äl
- ri juyu'
- ri q'atb'äl tzij
- ri tijob'äl jay

Ri tijonel nuq'olij ruwachib'äl jun k'ayb'äl chi ruwa xan, ka' ri' nub'ij chi ke ri tijoxela' chi tkib'ij:
T. Ri wati't nb'e pa k'ayb'äl.
Konojel nkib'ij:
AA. Ri wati't nb'e pa k'ayb'äl.

T. Ri numama' nb'e pa juyu'.
Konojel nkib'ij:
AA. Ri numama' nb'e pa juyu'.

T. Ri nutata' nb'e pa q'atb'äl tzij.
Konojel nkib'ij:
AA. Ri nutata' nb'e pa q'atb'äl tzij.

T. Ri nute' nb'e pa tijob'äl jay.
Konojel nkib'ij:
AA. Ri nute' nb'e pa tijob'äl jay.

Taq ri tijoxel xketamaj yan ruq'ajarik chuqa' rub'ixik, k'a ri' ütz nb'an ri k'utunïk chi ke, ke re' rub'anik:
¿Akuchi' nb'e wi ri awati't?
Ri tijoxel nub'ij pe:
Ri wati't nb'e pa k'ayb'äl.

Ri tijonel k'atzinel chi nub'än ri k'utunïk chi ke e k'ïy tijoxela'.

Ri tijonel nub'än ri k'utunïk:
T. ¿Akuchi' nb'e wi ri awati't?
Ri tijoxel k'o chi nub'ij pe:
A1. Ri wati't nb'e pa k'ayb'äl.

T. ¿Akuchi' nb'e wi ri amama'?
A2. Ri numama' nb'e pa juyu'.

T. ¿Akuchi' nb'e wi ri atata'?
A.3. Ri nutata' nb'e pa q'atb'äl tzij.

T. ¿Akuchi' nb'e wi ri ate'?
A4. Ri nute' nb'e pa tijob'äl jay.

Taq xketamaj yan re', k'a ri' ri tijonel nuk'üt ri tzij "iwir", chuqa' ri achike rub'ixik pa b'anob'äl tzij, ke re' rub'anik:
Iwir ri wati't xb'e pa k'ayb'äl.
Iwir numama' xb'e pa juyu'.
Iwir ri nutata' xb'e pa q'atb'äl tzij.
Iwir ri nute' xb'e pa tijob'äl jay.

Ri tijonel nuq'alajirisaj ri tzij "iwir", k'a ri' nub'ij chi ke ri tijoxela' chi tkib'ij:
T. Iwir ri wati't xb'e pa k'ayb'äl.
Konojel nkib'ij:
AA. Iwir ri wati't xb'e pa k'ayb'äl.

T. Iwir ri numama' xb'e pa juyu'.
Konojel nkib'ij pe:
AA. Iwir ri numama' xb'e pa juyu'.

T. Iwir ri nutata' xb'e pa q'atb'äl tzij.
Konojel nkib'ij:
AA. Iwir ri nutata' xb'e pa q'atb'äl tzij.

T. Iwir ri nute' xb'e pa tijob'äl jay.
Konojel nkib'ij:
AA. Iwir ri nute' xb'e pa tijob'äl jay.

2.3. Ri tijoni̇̈k nq'ax pa kijolom ri tijoxela'.

Wakamin ri tijonel nub'än ri k'utuni̇̈k chi ke pa taq kiyonil, ke re' rub'anik:
¿Akuchi' xb'e wi ri awati't iwir?
Ri tijoxel nub'ij pe:
Iwir ri wati't xb'e pa k'ayb'äl.

T. ¿Akuchi' xb'e wi ri awati't iwir?
Ri tijoxel k'o chi nub'ij pe:
A1. Iwir ri wati't xb'e pa k'ayb'äl.

T. ¿Akuchi' xb'e wi ri amama' iwir?
Ri tijoxel k'o chi nub'ij pe:
A2. Iwir ri numama' xb'e pa juyu'.

T. ¿Akuchi' xb'e wi ri atata' iwir?
Ri tijoxel k'o chi nub'ij pe:
A3. Iwir ri nutata' xb'e pa q'atb'äl tzij.

T. ¿Akuchi' xb'e wi ri ate' iwir?
Ri tijoxel k'o chi nub'ij pe:
A4. Iwir ri nute' xb'e pa tijob'äl jay.

Ri tijonel k'atzinel chi nuk'utuj chi ke juley chi̇̈k tijoxela' richin nkanäj kan pa kijolom.

2.4. Rukusaxik ri tijoni̇̈k.

Ri tijonel k'atzinel chi yerub'än pa taq wotäq ri tijoxela' richin chi nel jujun tzij chi kiwäch konojel.

Ri nab'ey tzob'aj ke re' nkib'än:
A1. ¿Akuchi' xb'e wi ri awati't iwir?
A2. Iwir ri wati't xb'e pa k'ayb'äl.

A1. ¿Akuchi' xb'e wi ri amama' iwir?
A3. Iwir ri numama' xb'e pa juyu'.

A1. ¿Akuchi' xb'e wi ri atata' iwir?
A4. Iwir ri nutata' xb'e pa q'atb'äl tzij.

A1. ¿Akuchi' xb'e wi ri ate' iwir?
A5. Iwir ri nute' xb'e pa tijob'äl jay.

Taq xk'is rucholajem ruk'utunik ri nab'ey, k'a ri' nuk'utuj chi̇̈k jun tijoxel.

Achike xub'än ri nab'ey chuqa' ri ruka'n tijoxel ke ri' nkib'än ri juley chi̇̈k tijoxela'.

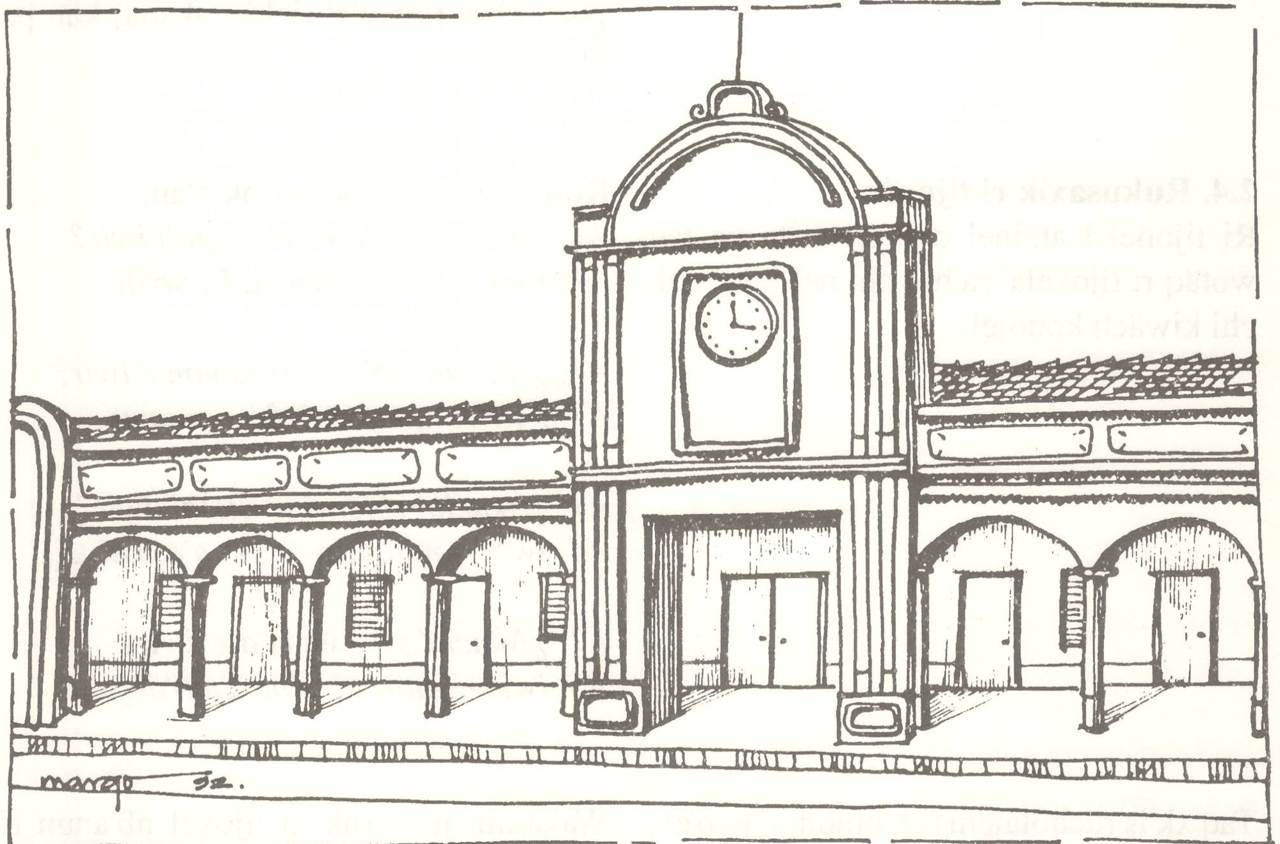
Wakamin ja ri ruka'n tijoxel nb'anun ri k'utuni̇̈k.
A2. ¿Akuchi' xb'e wi ri awati't iwir?
A1. Iwir ri wati't xb'e pa k'ayb'äl.

A2. ¿Akuchi' xb'e wi ri amama' iwir.
A3. Iwir ri numama' xb'e pa juyu'.

A2. ¿Akuchi' xb'e wi ri atata' iwir?
A4. Iwir ri nutata' xb'e pa q'atb'äl tzij.

A2. ¿Akuchi' xb'e wi ri ate' iwir?
A5. Iwir ri nute' xb'e pa tijob'äl jay.

Ri tijonel k'atzinel chi yeruto' ri tjoxela' man kan ta nq'ax pa kijolom ri tijonïk, chuqa' yerutz'et ri tijoxela' kitzob'ajin ki'.

Ri q'atb'äl tzij

RUWAQ TANAJ
RI TIJOXEL PA TINAMÏT

ROX TIJONÏK

1. Ri na'oj tikirem retamaxik.
1.1. Nrayb'äx chi ri tijoxel nretamaj rukusaxik ri tzij loq'onïk.
1.2. Nrayb'äx chuqa' chi nretamaj jun ka'i' oxi' tzij pa ruwi' kib'i' ri tinamït, achi'el ri Armita, B'oko', Pan Q'än.
1.3. Chuqa' nrayb'äx chi nukamluj jun ka'i' ri tzij retaman chïk.

2. Rucholajem ri tijonïk.
2.1. Kikotem tzij.

Ri tijonel nunataj chi ke ri tijoxela' ri tijonïk xketamaj ri jun chïk q'ij kan. Nuya' ri wachib'äl chi ruwa xan k'a ri' nuk'utuj chi ke achike kib'i'.

Ri tijonel nukanuj ri ye'ik'atzin chi re pa ruwi' re jun tijonïk re'.
Ri tijonel nuya' ruwachib'äl ri k'ayb'äl, ri juyu', ri q'atb'äl tzij chuqa' ri tijob'äl jay; chuqa' ri xti ri'j ixöq, ri'j achin richin rusik'ixik ri tzij wati't, numama'.
Ri tijonel nub'ij:
T. ¿Achike rub'i' re'?
Ri tijoxela' nkib'ij pe:
AA. La' k'ayb'äl rub'i'.

T. ¿Achike rub'i' re'?
AA. La' q'atb'äl tzij rub'i'.

T. ¿Achike rub'i' re'?
AA. La' tijob'äl jay rub'i'.

T. ¿Achike rub'i' re'? (nuk'üt ri ri'j achin).
AA. La' mama'aj rub'i'.

T. ¿Achike rub'i' re,? (nuk'üt ri ri'j ixöq).
AA. La' ati't rub'i'.

2.2. Rub'ixik ri tijonïk.

Ri tijonel nub'ij chi ke ri tijoxela' chi ri tzij nketamaj ja ri:
- loq'onïk
- po't

Ri tijonel nub'ij chi ke ri tijoxela' chi tkib'ij konojel:
T. Ri wati't xb'eruloq'o' rupo't pa k'ayb'äl.
AA. Ri wati't xb'eruloq'o' rupo't pa k'ayb'äl.

- uq
- wex
- kamixa'

Ri kib'i' ri tinamït:
- B'oko'
- Pan Q'än
- Armita

K'atzinel chi konojel nketamaj ruwäch chuqa' rub'ixik ri tzij: po't, uq' wex, kamixa'; chuqa' kib'i' ri tinamït.

T. Ri nute' xb'eruloq'o' ruq B'oko'.
AA. Ri nute' xb'eruloq'o' ruq B'oko'.

T. Ri numama' xb'eruloq'o' ruwex Armita.
AA. Ri numama' xb'eruloq'o' ruwex Armita.

T. Ri nutata' xb'eruloq'o' rukamixa' Pan Q'än.
AA. Ri nutata' xb'eruloq'o' rukamixa' Pan Q'än.

2.3.1 Ri tijonïk nq'ax pa kijolom ri tijoxela'.

Ri tijonel nub'än ri k'utunïk chi ke ri tijoxela', ke re' nub'än:
¿Akuchi' xb'e wi ri awati't?
Ri tijoxel k'o chi nkib'ij pe:
Ri wati't xb'eruloq'o' rupo't pa k'ayb'äl.

Ri tijonel nuk'utuj chi ke ri tijoxela' pa taq kiyonil.
T. ¿Akuchi' xb'e wi ri awati't?
Ri tijoxel k'o chi nub'ij pe:
A1. Ri wati't xb'eruloq'o' rupo't pa k'ayb'äl

T. ¿Akuchi' xb'e wi ri ate'?
Ri jun chïk tijoxel k'o chi nub'ij pe:
A2. Ri nute' xb'eruloq'o' ruq B'oko'.

T. ¿Akuchi' xb'e wi ri amama'?
Ri rox tijoxel k'o chi nub'ij pe:
A3. Ri numama' xb'eruloq'o' ruwex Armita

T. ¿Akuchi' xb'e wi ri atata'?
Ri rukaj tijoxel k'o chi nub'ij pe:
A4. Ri nutata' xb'eruloq'o' rukamixa' Pan Qän.

2.4. Rukusaxik ri tijonïk.

Ri tijonel yerutzob'ajij pa taq wotäq ri tijoxela', k'a ri' chi kijujunal nkib'än ri k'utunïk. K'atzinel chi konojel ri tijoxela' nkib'än ri k'utunïk chi ke ri kachb'il.

Ri nab'ey tzob'aj tijoxela' ke re' nkib'än:
A1. ¿Akuchi' xb'e wi ri awati't?
A2. Ri wati't xb'eruloq'o' rupo't pa k'ayb'äl.

A1. ¿Akuchi' xb'e wi ri ate'?
A3. Ri nute' xb'eruloq'o' ruq B'oko'.

Taq xuk'ïs rucholajem ri nab'ey tijoxel, nuk'utuj chïk ri ruk'an, ke re' nkib'än chi kijujunal k'a yeb'ek'is konojel.

A1. ¿Akuchi' xb'e wi ri amama'?
A4. Ri numama' xb'eruloq'o' ruwex Armita.

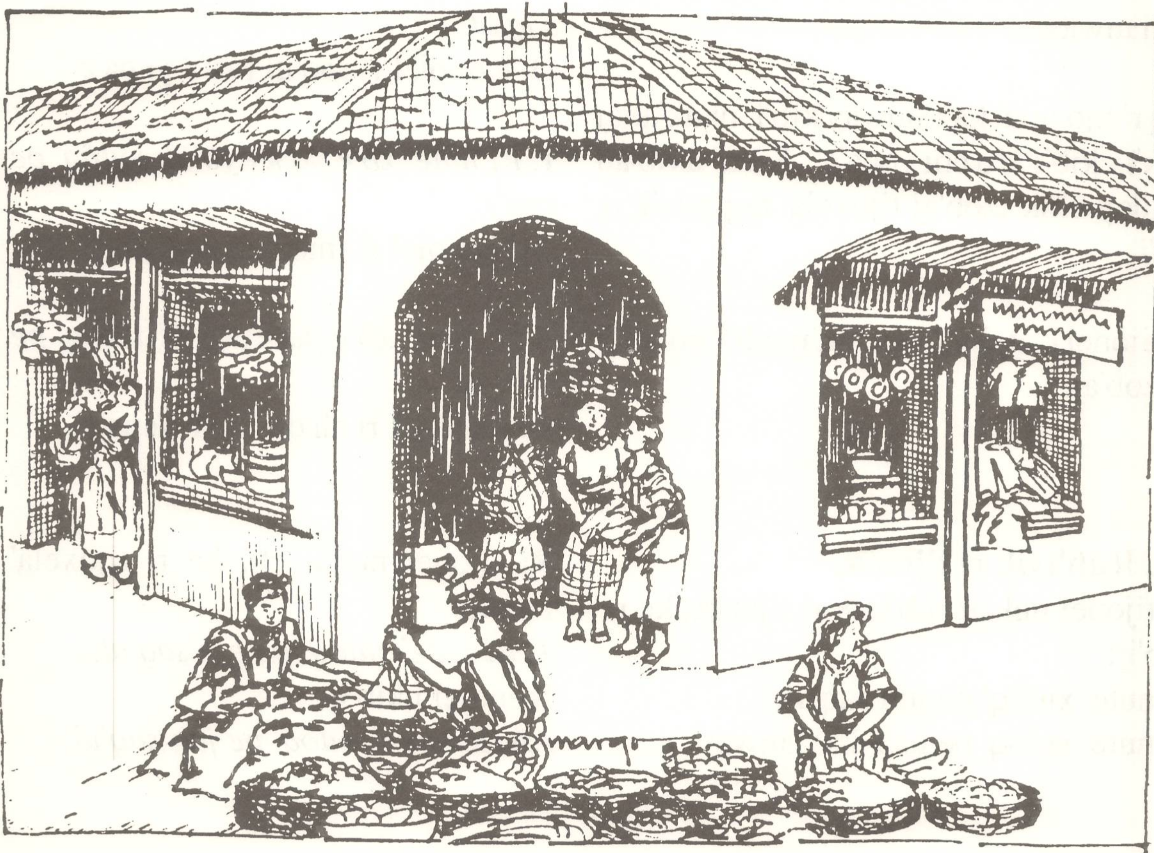
A1. ¿Akuchi' xb'e wi ri atata'?
A5. Ri nutata' xb'eruloq'o' rukamixa' Pan Q'än.

A2. ¿Akuchi' xb'e wi ri awati't?
A1. Ri wati't xb'eruloq'o' rupo't pa k'ayb'äl.

A2. ¿Akuchi' xb'e wi ri ate'?
A3. Ri nute' xb'eruloq'o' ruq B'oko'.

A2. ¿Akuchi' xb'e wi ri amama'?
A4. Ri numama' xb'eruloq'o' ruwex Armita.

A2. ¿Akuchi' xb'e wi ri atata'?
A5. Ri nutata' xb'eruloq'o' rukamixa' Pan Q'än.

Ri k'ayb'äl

RUWAQ TANAJ
RI TIJOXEL PA TINAMÏT

RUKAJ TIJONÏK

1. Ri na'oj tikirem retamaxik.
1.1. Nrayb'äx chi ri tijoxel nretamaj rukusaxik jun ka'i' oxi' tzij pa ruwi' ri ajlanïk.
1.2. Nrayb'äx chuqa' chi ri tijoxel nukusaj ri tzij: qajnäq rajäl, jotöl rajäl.
1.3. Chuqa' nrayb'äx chi ri tijoxel nukamluj rub'ixik jun ka'i' tzij ri retaman chïk.

2. Rucholajem ri tijonïk.

2.1. Kikotem tzij.

Ri tijonel nub'än jun xti etz'anin kik'in ri tijoxela' ri pa tijob'äl jay. Yerub'än waqi' tzob'aj, k'a ri' nuya' jujun kib'i', ri b'i'aj nukusaj ja re': kaxlanwäy, saq'ul, rna'j, ch'op, xkoya'.

Ri tijonel nub'ij jun tzij, ke re':
Ri nute' xb'e pa k'ayb'äl, xulöq' pe k'ïy kaxlanwäy.

Taq ri tijoxela' kaxlanwäy kib'i' nkak'axaj nsik'ïx kib'i' k'o chi yepa'e'. Ke ri' nkib'än ri juley chïk tzob'aj tijoxela' taq xtisik'ix kib'i'.

Ri tijonel k'atzinel yerusik'ij kib'i' konojel ri tzob'aj.

Ri tijonel yerukanuj ri samaj nub'än chuqa' ri ye'ik'atzin chi re pa ruwi' ri tijonïk.
Ri tijonel xerub'än pa waqi' tzob'aj, ri jujun tzob'aj jujun wi kib'i'; ke re' nub'ij:

T. Ri nute' xb'e pa k'ayb'äl, xulöq' pe k'ïy kaxlanwäy.
O. Konojel ri kaxlanwäy kib'i' yepa'e'.

T. Ri nute' xb'e pa k'ayb'äl, xulöq' pe k'ïy saq'ul.
O. Konojel ri saq'ul kib'i' yepa'e'.

T. Ri nute' xb'e pa k'ayb'äl, xulöq' pe k'ïy rna'j.
O. Konojel ri rna'j kib'i' yepa'e'.

T. Ri nute' xb'e pa k'ayb'äl xulöq' pe k'ïy ch'op.
O. Konojel ri ch'op kib'i' yepa'e'.

2.2. Rub'ixik ri tijonïk.

Ri tijonel nuk'üt rub'ixik ri tijonïk, ke re' nub'ij:
Ri nute' xulöq' pe jun saq'ul.
Ri nute' xulöq' pe ka'i' kaxlanwäy.

Ri tijonel nub'ij chi ke ri tijoxela' chi tkib'ij:
T. Ri nute' xuloq' pe jun saq'ul.
Konojel nkib'ij:
AA. Ri nute' xulöq' pe jun saq'ul.

Ri nute' xulöq' pe oxi' rna'j.
Ri nute' xulöq' pe kaji' ch'op.
Ri nute' xulöq' pe wo'o' xkoya'.

T. Ri nute' xulöq' pe ka'i' kaxlanwäy.
Konojel nkib'ij:
AA. Ri nute' xulöq' pe ka'i' kaxlanwäy.

Ri tijonel nuk'üt chuqa' taq k'ïy chuqa' taq xa xe jun.

T. Ri nute' xulöq' pe oxi' rna'j.
Konojel nkib'ij:
AA. Ri nute' xuloq' pe oxi' rna'j.

T. Ri wati't xulöq' pe kaji' ch'op.
Konojel nkib'ij:
AA. Ri wati't xulöq' pe kaji' ch'op.

T. Ri wati't xulöq' pe wo'o' xkoya'.
Konojel nkib'ij:
AA. Ri wati't xulöq' pe wo'o' xkoya'.

Ke re' nkib'än konojel, nketamaj janipe' ri loq'oj xub'än pe ri ati't chuqa' ri te'ej.

Wakamin ri tijonel ütz nuk'utuj chi ke ri tijoxela' janipetäq ri loq'oj xub'än pe ri rute' chuqa' ri rati't.

Ri tijonel nuk'utuj chi ke konojel.
T. ¿Janipe' kaxlanwäy xulöq' pe ri nute'?
AA. Ri ate' xulöq' pe ka'i' kaxlanwäy.

T. ¿Janipe' saq'ul xulöq' pe ri nute'?
AA. Ri ate' xulöq' pe jun saq'ul.

T. ¿Janipe' rna'j xulöq' pe ri nute'?
AA. Ri ate' xulöq' pe oxi' rna'j.

T. ¿Janipe' ch'op xulöq' pe ri wati't?
AA. Ri awati't xulöq pe kaji' ch'op.

2.3. Ri tijonïk nq'ax pa kijolom ri tijoxela'.

Ri tijonel wakamin ütz nuk'utuj pa taq tzob'aj chuqa' ütz nuk'utuj pa taq kiyonil ri tijoxela'.

Ri tijonel nub'än ri k'utunïk.
T. ¿Achike xulöq' pe ri nute'?
Ri tijoxela' k'o chi nkib'ij pe:
AA. Ri ate' xulöq' pe jun saq'ul, ka'i' kaxlanwäy chuqa' oxi' rn'aj.

Ri tijonel nuk'utuj chi ke jutzob'aj tjoxela'.
T. ¿Achike xulöq' pe ri nute'?
Ri jutzob'aj ak'wala' nkib'ij pe:
AA. Ri ate' xulöq' pe jun saq'ul, ka'i' kaxlanwäy chuqa' oxi' rna'j.

Ke re' nub'än ri tijonel kik'in ri tijoxela' pa taq tzob'aj chuqa' pa taq kiyonil.

Ri tijonel nuk'üt ri kajäl jujun ri xulöq' pe ri te'ej pa k'ayb'äl.

- qajnäq rajäl
- jotöl rajäl

Ri tijonel nub'ij kajäl ri loq'oj.
T. Jun kaxlanwäy lajuj k'exb'äl rajäl. Tib'ij iwonojel (xcha' ri tijonel).
AA. Jun kaxlanwäy lajuj k'exb'äl rajäl.

T. Jun saq'ul wolajuj k'exb'äl rajäl. Tib'ij iwonojel (xcha' ri tijonel).
AA. Jun saq'ul wolajuj k'exb'äl rajäl.

T. Jun ch'op juk'al k'exb'äl rajäl. Tib'ij iwonojel (xcha' ri tijonel).
AA. Jun ch'op juk'al k'exb'äl rajäl.

Wakamin nuk'utuj chi ke achike ri qajnäq rajäl chuqa' achike ri jotöl rajäl.

T. ¿Achike ri qajnäq rajäl?
Ri tijoxela' nkib'ij pe:
AA. Ri ch'op qajnäq rajäl.

T. ¿Achike ri jotöl rajäl?
Ri tijoxela' nkib'ij pe:
AA. Ri saq'ul jotöl rajäl.

2.4. Rukusaxik ri tijonïk.

Ri tijonel nub'ij chi ke ri tijoxela' chi nkitzob'ajij ki' pa taq wotäq, k'a ri' nkib'än k'utunïk chi kiwäch.

K'atzinel chi konojel ri tijoxela' k'o chi nkib'än ri k'utunïk.

Ke re' nkib'ij ri nab'ey tzob'aj tijoxela':
A1. ¿Janipe' kaxlanwäy xulöq' pe ri nute'?
Ri jun chïk tijoxel k'o chi nub'ij pe:
A2. Ri ate' xulöq' pe ka'i' kaxlanwäy.

A2. ¿Janipe' ch'op xulöq' pe ri nute'?
Ri jun chïk tijoxel nub'ij pe:

A3. Ri ate' xulöq' pe kaji' ch'op.

A3. Janipe' saq'ul xulöq pe ri nute'?
Ri tijoxel k'o chi nub'ij pe:
A4. Ri ate' xuloq' pe jun saq'ul.

A4. ¿Akuchi' xulöq' pe xkoya' ri nute'?
Ri jun chïk tijoxel nub'ij pe:
A5. Ri ate' xulöq' pe xkoya' pa k'ayb'äl.

Ri jun chïk tzob'aj ke re' nkib'ij:
A1. Akuchi' xulöq' pe ri ch'op ri nute'?
A2. Ri ate' xulöq' pe ri ch'op pa k'ayb'äl.

A2. ¿Janipe' rajäl jun ch'op?
A3. Jun ch'op juk'al k'exb'äl rajäl.

A3. ¿Achike ri qajnäq rajäl?
A4. Ri ch'op qajnäq rajäl.

A4. ¿Achike ri jotöl rajäl?
A5. Ri saq'ul jotöl rajäl.

K'o chi konojel ri tijoxela' nkib'än ri k'tunïk.

RUWAQ TANAJ
RI TIJOXEL PA TINAMÏT

RO' TIJONÏK

1. Ri na'oj tikirem retamaxik.
1.1. Nrayb'äx chi ri tijoxel nkanäj kan pa rujolom ri tijonïk ya'on chïk chi re.
1.2. Ri tijoxel nrayb'äx chi jeb'el nretamaj rukusaxik ri tzij e ruk'u'x ri jujun tijonïk.
1.3. Chuqa' nrayb'äx chi man kan ta k'ayew yerub'ij, yerub'än ri jujun k'utunïk.

2. Rucholajem ri tijonïk.
2.1. Kikotem tzij.
Ri tijonel nub'än jun ka'i' xtaq k'utun tzij.
Ri tzij nuk'utuj ri tijonel ja ri ketaman chïk ri tijoxela'.

Ri tijonel yerukanuj ri samaj yeb'an chuqa' ye'ik'atzin chi re. Ri tijonel yeruk'utuj re jun ka'i' tzij re':
T. ¿Akuchi' xb'e wi ri atata' wakamin?
Ri tijoxel k'o chi nub'ij pe:
A1. Wakamin ri nutata' xb'e pa juyu'.

T. ¿Akuchi' xb'e wi ri ate' iwir?
Ri tijoxel k'o chi nub'ij pe:
A2. Iwir ri nute' xb'e pa k'ayb'äl.

T. ¿Akuchi' xb'e wi ri amama' wakamin? Ri tijoxel nub'ij pe:
A3. Wakamin ri numama' xb'e pa juyu'.

2.2. Rub'ixik ri tijonïk.
Ri tijonel nuk'üt ri tzij:
- ütz nana'
- man ütz ta nana'

Ri tijonel yeroyoj e kaji' tijoxela', chi kijujunal nkib'ij pe ri nuk'utuj ri tijonel; nab'ey nub'ij rija', k'a ri' nkib'ij ri tijoxela'.
T. Yin ütz ninna' ri kaxlanwäy.
Konojel nkib'ij pe:
AA. Yin ütz ninna' ri kaxlanwäy.

T. Yin ütz ninna' ri ch'op.
Konojel nkib'ij pe:
AA. Yin ütz ninna' ri ch'op

T. Yin ütz ninna' ri saq'ul.
AA. Yin ütz ninna' ri saq'ul.

Wakamin ri tijonel nuk'üt ri tzij: man ütz ta nuna'.
Chuqa' nutob'ej ri' rik'in ri ruq'a' taq nub'ij man ütz ta nuna'.

T. Yin man ütz ta ninna' ri rna'j.
Konojel nkib'ij pe:
AA. Yin man ütz ta ninna' ri rna'j.
T. Yin man ütz ta ninna' ri xkoya'.
Konojel nkib'ij pe:
AA. Yin man ütz ta ninna' ri xkoya'.

2.3. Ri tijonïk nq'ax pa kijolom ri tijoxela'.

Ri tijonel wakamin k'atzinel chi nuk'utuj pa taq kiyonil chi ke ri tijoxela', ke re':
¿Achike ütz nana' rat?
Ri tijoxel nub'ij pe ri yalan ütz nuna'.

T. ¿Achike ütz nana' rat?
Ri jun tixojel xub'ij:
A1. Yin ütz ninna' ri kaxlanwäy.

T. ¿Achike ütz nuna' ri atata'?
Ri tixojel xub'ij pe:
A1. Ri nutata' ütz nuna' ri saq'ul.

T. ¿Achike ütz nuna' ri ate'?
Ri tixojel xub'ij pe:
A1. Ri nute' ütz nuna' ri ch'op.

T. ¿Achike ütz nuna' ri amama'?
A1. Ri numama' ütz nuna' ri kaxlanwäy.

Ri tijonel wakamin nub'ij chi ke ri ak'wala' chi tkikusaj ri tzij man ütz ninna'.
Nab'ey nuk'üt ri achike nub'ij rija' k'a ri' nkib'ij pe ri tijoxela'.
Ri tijonel nub'ij:
¿La ütz nana' ri kaxlanwäy rat?
Ri tijoxel nub'ij:
Yin man ütz ta ninna' ri kaxlanwäy.

T. ¿La ütz nana' ri kaxlanwäy rat?
A1. Yin man ütz ta ninna' ri kaxlanwäy.

T. ¿La ütz nana' ri rna'j rat?
A1. Yin man ütz ta ninna' ri rna'j.

T. ¿La ütz nana' ri ch'op rat?
A1. Yin man ütz ta ninna' ri ch'op.

Wakamin ri tijonel nch'o'n chi rij ri rach'alal ri tijoxel.

T. ¿La ütz nuna' ri saq'ul ri atata'?
A1. Ri nutata' man ütz ta nuna' ri saq'ul.

T. ¿La ütz nuna' ri xkoya' ri awati't?
A1. Ri wati't man ütz ta nuna' ri xkoya'.
Ke re' nub'än ri tijonel kik'in e k'ïy tijoxela' richin nketamaj ri tijonïk.

2.4. Rukusaxik ri tijonïk.

Ri tijonel yerub'än pa taq kajkäj ri tijoxela' richin ütz nkik'utuj k'ïy tzij chi kijujunal. Ri tzij ütz nkikusaj:
Akuchi'.
Janipe'.
¿La ütz nana'?
¿Achike ütz nana'?
¿Achike man ütz ta nana'?

Ronojel re' ütz nkikusaj.

Ri nab'ey tzob'aj ke re' nkib'ij:
A1. ¿Akuchi' xulöq' wi ri saq'ul ri ate'?
Ri tijoxel k'o chi nub'ij pe:
A2. Ri nute' xulöq' ri saq'ul pa k'ayb'äl.

A1. ¿Akuchi' xb'e wi ri atata' wakamin?
Ri jun tijoxel xub'ij:
A3. Wakamin ri nutata' xb'e pa juyu'.

A1. ¿Achike ütz nana' rat?
Ri jun chïk tijoxel xub'ij:
A4. Yin ütz ninna' ri rna'j.

K'a ri' nuk'utuj ri jun chïk tijoxel.
Ri tijoxela' ütz nkikusaj xa b'a chike k'utunïk, xa xe ri k'atzinel chi nq'ax pa kijolom ri rachb'il ri achike nuk'utuj chi ke, chuqa' ri tijonel yeruto' taq k'ayew jub'a' nub'än chi kiwäch.

A2. ¿Achike ri man ütz ta nana' rat?
Ri nab'ey tijoxel xub'ij:
A1. Yin man ütz ta ninna' ri saq'ul.

A2. ¿Akuchi' xulöq' wi ruq ri ate' rat?
Ri jun chïk tijoxel xub'ij:
A3. Ri nute' xulöq' ri ruq pa k'ayb'äl.

A2. ¿Janipe' ch'op xulöq' ri awati't pa k'ayb'äl?
Ri jun chïk tijoxel xub'ij:
A4. Ri wati't xulöq' ka'i' ch'op pa k'ayb'äl.

Ke re' nkib'ij chuqa' ri juley chïk tzob'aj.

